

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

©COPYRIGHT 2022, ERZURUM
KÜLTÜR EĞİTİM KİTAP KİRTASIYE

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları Erzurum Kültür Eğitim Kitap ve Kırtasiye'ye aittir. Yayınevinin izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Erzurum Kültür Eğitim
Kitap Kırtasiye Yay. Elektronik İnş.
Taah. San. Tic. Ltd. Şti.
Cum. Cad. Özel İdare Tic. Sit. No:20
Yakutiye/Erzurum
Tel: (0442) 235 23 23
Fax: (0442) 235 15 15

Bütün Eserleri: 13

Hikmet Pırılıtları
Mehmed KIRKINCI

Editör / Tasarım

Nurgül DERE

Kapak Tasarımı

Hatice UÇAR

ISBN

978-605-73313-8-0

1. Baskı

Temmuz 2022

Basım yeri

Zafer Medya Grup
Muratpaşa Mh. Yenikapı Cd.
Yakutiye/Erzurum
0 442 234 22 85
Sertifika No: 49883

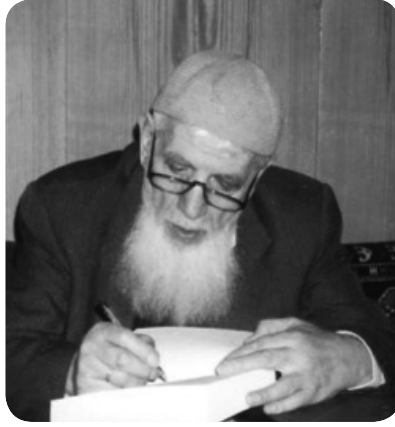
HİKMET PIRILTILARI

MEHMED KIRKINCI

Erzurum 2022

MEHMED KIRKINCI HOCA EFENDİ

1928 yılında Erzurum ili, Aziziye ilçesinin Güllüce (Eski ismi Paşaki) Köyü'nde doğdu. Babası Celal Efendi, oğullarını okutmak üzere 1940'da Erzurum'a yerleşti. Kardeşi merhum Hacı Musa Efendi ile birlikte baba dostu Serçemeli Mustafa Necati Efendi'den Arabî ilimleri okumaya başladı. 1941'den 1946'ya kadar tedrisatına onun yanında devam etti.

Merhum Mustafa Necati Efendi'nin Medine-i Münevvere'ye hicret etmesi üzerine, Erzurum'un Tifnik Köyü'nden büyük bir mütefekkir olan ve hem ulum-u aklîye hem de ulum-u nakliye fevkalade salâhiyet sâhibi bir âlim bulunan Hacı Faruk Bey'in yanında tahsiline devam etti. İlk icazetini bu büyük âlimden aldı.

Hacı Faruk Bey'in 1953'de dâr-ı bekâya irtihal etmesi üzerine, Mısır Ezher Üniversitesi'ne gitmeye karar verdiyse de, bu durumu istişare için mektup yazdığı Mustafa Necati Efendi'nin yönlendirmesi ile Alvarlı Efe Hazretlerini ziyaret etti. Efe Hazretleri kendisini bir mektupla Ağrı'daki halifesi, hem dinî ilimlerde, hem de takvâ ve hüsn-ü ahlâkta

mümtaz bir zât olan büyük âlim merhum Molla Nadir Efendi'ye gönderdi. İki seneden fazla Nadir Efendi'den ders aldı.

İkinci icazetini aldığı Molla Nadir Efendi'nin yanında askere gidene kadar kalan Hoca Efendi, askerlik dönüşünde kırk senelik Erzurum müftüsü Solakzâde lakabıyla mâruf M. Sâdık Efendi'den ders almaya başladı. 1955-1960 yılları arasında beş yıl kendisinden Mantık, İlm-i Kelâm ve Usûl-ü Fıkıh dersleri aldı.

İlk defa Hocası Nâdir Efendi'den "Münazarat" isimli eserini edindiği Üstad Bediüzzaman'ı 1955 senesinde İsparta'da ziyaret etti ve duasını aldı. Bu ziyaret kendi ruh dünyasında büyük bir çığır açtı ve bu büyük dâvâ adamının dâvâsı, onun dâvâsı oldu. Kalan bereketli ömrünü bu uğurda bezletti. Birçok insanın îman ve Kur'ân dâvâsını tanımaya vesile oldu.

Çarpıcı zekâsı, dehâsal temsilleri, çıkmazları çözen yorumları, insânî tavırları ile üniversite hocaları ve öğrencilerini etkiledi. Etrafında -tâbir-i câizse- bir akademi oluştu.

Dâvâsı için birçok defa çilelere giriftar olan hocamız, 1960 darbesinde ve 1973'de "Medrese-i Yusufiye"ye girdi.

Güçlü mantığıyla getirdiği misallerle birçok îman hakikatinin açılımına vesile olan Hoca Efendi, iktisab ettiği ilmî ölçüler, kazandığı verimli feyizler sebebiyle çok değerli kitaplar yazmış, kıymetli eserleri istifademize sunmuş, en gıript ilmî mevzuları inceleyip kaleme almıştır. Zaman zaman dergi ve gazetelerde çeşitli yazıları neşredilmiştir.

Evli olup, çocuğu olmayan Kırkıncı Hocamız, 88 senelik bereketli bir ömür sonrasında böbrek ve akciğerlerindeki rahatsızlıktan dolayı tedavi gördüğü hastanede 24 Şubat 2016 tarihinde dar-ı bekâya irtihal eyledi.

Eserleri

- 1- Hikmet Pırıltıları
- 2- Nükteler
- 3- Kader Nedir?
- 4- Ruh Nedir?
- 5- Nasıl Aldanıyorlar?
- 6- Dâr'ül Harb Nedir?
- 7- İslâm'da Birlik
- 8- Alevilik Nedir?
- 9- Gönül Damlaları
- 10- Fikir Damlaları
- 11- Nasıl Bir Maarif?
- 12- İctihat Nedir?
- 13- İnsan, Millet ve Devlet
- 14- Rahman'ın Misafiri İnsan
- 15- Siyasette Ölçü
- 16- Anadolu'dan Türkistan'a Selam
- 17- Peygamber Efendimiz
- 18- İslâm Birliği ve Yavuz Sultan Selim
- 19- Merak Edilen Sorulara Cevaplar
- 20- Kırk Soru Kırk Cevap
- 21- Bediüzzaman'ı Nasıl Tanıdım?
- 22- İrşad Sahasında Bediüzzaman
- 23- Cihad Sahasında Bediüzzaman
- 24- Bediüzzaman ve Tasavvuf
- 25- Hayatım Hâtıralarım

İçindekiler

Sâhibini Tanıyan Eser	11
Gaye ve Hedef: İnsan	13
İnsandaki Fabrikalar... ..	14
Ekmek Parası mı?.....	17
Cenâb-ı Hak İbâdeti Niçin Emretmiş?	20
Aslı Vatanımıza Ne ile Dönüyoruz?	25
İyilik Ölçüsü	28
Günahımız Kime Karşı?	30
Amellerimize Uzanan Düşman Eller.....	34
Muvaffakiyet Beldesinin Yolu.....	37
Cemaat Rahmete Vesiledir	39
Ferdin ve Cemiyetin Islahı	41
Din Kardeşlerimizin Güzel Hasletlerinden İstifade Etmek	45
Sevap Fabrikaları.....	46
Mesleğimize Muhabbet	47
Âdetullaha Riayet.....	48
“Sözler’i Kendi Malı Gibi Kabul Etmek”	50
Meşveret ve Ehemmiyeti.....	53

Sahâbîler ve Biz	72
Sahâbîleri Muhasebe mi?	75
Kur'ân'ın Benzeri Neden Yapılamaz?	76
“Her şey Kur'ân'da olduğuna göre, âlimlere ne ihtiyaç var?”	78
Kur'ân'ın Fâtîha'da Dercedilmesi	81
Kafası Kırılan Kim?	83
İnsan, “Nisyan”dan Alınmıştır	85
Cennette “Yok” Yoktur	89
Bedenin Efendisi Kim?	91
Ölüm ve Haşır	93
Külî Muhatap	95
Görmemek, Olmamaya Delil Olur mu?	97
Allah ile Kul Arasına Kimse Giremez mi?	100
Firavunâne Bir Suale Cevap!	103
Mutlak Eşitlik Mümkün müdür?	106
Dünyanın Bin Senesi, Cennetin Bir Saati	108
Neden Izdırap Çekiyorlar?	110
Dört Yol	111
Varlıkların Kendi Kendine Teşekkülü Mümkün mü?	113
Mevhum Sâni'	114
Kim Bu Tabiat?	115
Şirkin Muhâliyeti	117
Zîhayat ‘İnsan’ Kelimesi	119
Her Bir Unsur, Bir Renk Mürekkep Gibi	121
Kudret Kaleminin Mürekkebi	122
Mürekkebi Nur Bir Hokka: Güneş	123

Mânâ-yı Harfî, Mânâ-yı İsmî	124
Süt Fabrikaları	129
Vahdet.....	132
Birliği Bulunanın Bir'den Sudûru	134
Vahdetteki Kıymet.....	135
Nur İsminin Bir Cilvesi	137
Rezzâkiyetin Şümûlü	139
Kayyûmiyet Sırrı	141
Kayyûmiyet Sırrına Birkaç Misâl	142
İnsan Rûhunun	
Kuddüs İsmine Mazhariyeti	144
Muvâzene Sırrı	145
İntizam Sırrı	147
İhâta	148
Sûretler	150
Vâhidiyet İçinde Ehadiyet Cilvesi	152
Mukayyet Akıl ve Mutlak Hakikatler.....	155
Bu Âlemdede Boğulmamak.....	158
Kesretten Vahdete.....	160
“Avâlim-i Süfliyenin Mânevî Tezgâhları ve Küllî	
Kanunları Avâlim-i Ulviyedir.”	163
Kader, İlim Nev’indendir.....	165
Cüz’î İhtiyarî’nin Mahiyeti.....	169
“Kaderi Tenkid Eden, Başını Örsede Vurur, Kırar!”	171
İhkak-ı Hak	174
İnsanın İsm-i Âzam’a ve Her İsmin Mertebe-i	
Âzam’ına Mazhar Olması	176

Farazî Seyyah ve Câhil Atom	179
Şuun-u İlâhiye ve İnsaniye	181
Mevcud-u Meçhul	183
Şiddet-i Zuhûr	185
Mübâşeretsiz Tasarruf	187
Lezzet-i Mukaddese	191
Yetmiş Bin Perde	193
Sıfât-ı İlâhiyenin Umum Mahlûkatı İhâtası	198
Sırr-ı Vahdet ve Nisbî Emirler	201
Allah'ın Ef'aline O'nun Cânibinden Bakmak	206
İnkılâb-ı Hakaik Muhaldir	208
Cüz'-Küll, Cüz'î-Küllî	211
Zarf ve Mazruf	212
Zâti ile Tecellî Aralarını Fark Edememe	214
“Temessül etmediğinden mazhar değil memer olursun!”	216
Altı Gün	217
Bürhan-ı Limmî ve Bürhan-ı Innî	223
Maddenin Kıdemi ve Ezeliyeti Muhaldir	227
İçtihat Heveslilerine	231
Tahmid	239
Bibliyografya	243
İndeks	245

Sâhibini Tanıyan Eser

Muhtelif sanatlarda maharet kesbetmiş bir usta tasavvur ediniz. Bu zât süpürge yapabildiği gibi, koltuk takımı da yapabilsin; aynı şekilde taksi yapabildiği gibi, uçak ve füze de yapabilsin. Mezkûr¹ eserlerin her biri ustasını göstermekte ve onun bilgili ve kudretli bir zât olduğuna şehâdet etmektedir. Lâkin şurası zâhirdir ki; bu zâtın ilminin, kudretinin ve maharetinin süpürge-deki tecellîsiyle taksideki tecellîsi bir olmadığı gibi, taksideki tecellîsiyle de uçaktaki ve füzedeki tecellîsi de bir değildir. Tecellî ziyâdeleştikçe, eserin de kıymeti yükselmektedir.

Şimdi bu zâtın öyle bir eser yaptığını farz ediniz ki, bu eser kendisinin eser olduğunu bilsin, bir ustanın tezgâhından çıktığını müdrîk olsun ve sâhibini tanısin, ayrıca diğer eserleri ve onların vazifelerini de anlasın.

Artık bu eser kıymet ve ehemmiyetçe diğer eserlerle kıyas kabul etmez.

1 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

İşte “*İnsan, Cenâb-ı Hakk’ın böyle antika bir sanatı ve eseridir.*”² Şöyle ki:

Güneş ışık verdiği hâlde yaptığı işi anlayamamakta, ıııklandırdığı şeyleri görememekte, hatta kaç tane gezegene sâhip olduğunu dahi bilememektedir. Buna mukâbil insan; kendinin nasıl bir eser olduğunu ve ne gibi vazifelerle mükellef bulunduğunu bilmesi ve Sâni’ini tanıması yanında, güneşin de vazifelerini bilmekte ve onu tanımaktadır. Bu cihetle güneş, insanın çok aşağısında kalmaktadır.

Diğer mahlûkat da buna kıyas edilebilir.

2 Bediüzzaman Said Nursî, Âyet-ül Kübrâ, RNK Neşriyat, İstanbul, s. 180.

Gaye ve Hedef: İnsan

Güneş kendi ışııyla kendi yolunu görmediğine göre, ona takılan o mücevherat onun için değil demektir. Güneşle ışık arasındaki bu münasebet, bulutla yağmur arasında da mevcuttur. Bulutun da yağmurları dökerken kendi tarlalarını sulamadığı zâhirdir.

Aynı münasebeti ağaçlarla meyveler arasında, toprakla hububat ve sebzeler arasında ve nihayet hayvanlarla et ve süt arasında da görmek mümkündür. Ne elma ağacı kendi elmasını yemekte, ne toprak buğdayken kendisine ekmek yapmakta ve ne de koyun kendi sütünü içmekte veya kendi etiyle beslenmektedir.

*Bütün bu faaliyetlerin hedefinde **insan** vardır. Bu ihsanların şükrünü hiç düşünmeyen insan, nasıl insan olabilir?*

İnsandaki Fabrikalar...

İnsanın içinde çalışan mânevî fabrikalar, dışındaki maddî fabrikadan, yani beden fabrikasından çok daha gariptir. İnsan rûhunun mahiyetini ancak Hâlik-ı Zülkemâl bilir. Biz sadece rûhumuzun bazı faaliyetlerine teşbih ve temsil dürbünüyle uzaktan uzağa bakmaya çalışacağız:

Cenâb-ı Hak, mefkûreyi acîb bir fabrika olarak yaratmıştır. Bu fabrikaya zâhirî ve bâtınî duygularla, hammadde mesâbesinde mânâlar ve malûmatlar gelmekte, akıl bunları ilim hâline getirip hâfızada biriktirmektedir. Mefkûreyi bir mensucat fabrikasına teşbih edersek, bu fabrikanın kulak dediğimiz kanalından giren yünler akılda kumaşa inkılâb etmekte ve hâfızada depolanmaktadır. İstedığımızda bu kumaşlar depodan alınmakta ve fabrikanın ağız denilen kanalından dışarıya ihraç edilmektedir.

Burada işaret etmemiz gereken çok mühim bir husus da, depodaki kumaşların ağızdan çıkmasına rağmen, kumaşlarda hiçbir eksilme olmamasıdır. Bu fabrikanın diğer hârika bir tarafı da, fabrikanın giriş ve çıkış kanallarının muhtelif oluşudur. Şöyle ki:

Yukarıdaki misâlde giriş kanalı kulak, çıkış kanalı ise ağız olarak izah edilmişti. Bunun yanında, fabrikaya göz kanalından da yünler girebilmekte ve akılda kumaşa inkılâb ettikten sonra hâfızada saklanmakta ve istenildiğinde elden yazı sûretiyle veya yine ağızdan söz sûretiyle dışarı dökülebilmektedir.

Böyle bir fabrika yapmak beşer tâkatinin çok fevkinde olduğu gibi, bu faaliyetlerin mahiyetini anlamamız da mümkün değildir.

Akla malûmat getiren diğer bir âlet de dildir. Yediğimiz bir elmanın vitamini bedenimizde yerini alırken, tadı dil kanalıyla akla ve oradan da hâfızaya geçip kendine mahsus makamında oturmaktadır.

“Mefkûre fabrikası” göz penceresiyle de seyrettiği şeylerin sûretlerini, okuduğu şeylerin mânâlarını alıyor ve hâfızaya havale ediyor. Daha önce okuyup hâfızamıza yerleştirdiğimiz bir vecizeyi yazmamız söylenirse, yine tahmin ve tasvir edemeyeceğimiz hârîka bir faaliyetle o vecize hâfızadan alınıyor ve el vâsıtasıyla kalemimizin ucundan dökülüyor. Aynı vecizeyi söylemek istediğimizde ise, bu defa ses olarak dilimizden akmaya başlıyor. Bu misâlde fabrikaya yün misâli giren vecize, hâfızada oraya mahsus bir hâlde saklandıktan sonra, istendiğinde yine yün olarak yani bizzat kendisi hiçbir değişikliğe uğramadan dışarı çıkmış oluyor.

Hayal ise, şeker fabrikasına çok uzak mesafelerden şeker pancarı getiren vagonlar gibi, yüklendiği tahayyülâtı aklın eline teslim ediyor. Akıl bunlar içerisindeki mânâları süzüp, lüzumsuz şeyleri dışarı atıyor.

Diğer âlet ve cihâzatımızı bunlara kıyas edebilirsiniz.

Akıl böyle çeşitli kanallarla aldığı malûmatı ve mânâ-ları ilim hâline getirdikten sonra, ancak mârifetullah ve muhabbetullah ile mutmain olan kalp fabrikası, bu ilimlerden mârifetini ve muhabbetini ziyâdeleştirecek olanları almakta ve Cenâb-ı Hakk'ın lütfuyla yine tavr-ı aklın haricinde bir faaliyetle feyze inkılâb ettirmektedir.

Bu kadar hârika fabrikalarla dolu olan insan, bu dünyaya elbette ki şu kısacık dünya hayatını kazanmak için gönderilmemiştir. Ebedî saadet fabrikaları olan bu cihâzatımızı, âhirete ait olmayan hangi işte sarf etsek zarar etmiş oluruz. Dünyada kazandığımız cüz'î servet, makam, şöhrat gibi şeyler bu fabrikaların gayesi ve neticesi olamaz.

Bir insanın elinde altından yapılmış antika bir çekiç bulunsa, o insan bu çekiçle taş yontup para kazandığı takdirde, kâr ettiğini iddia edemez. Zira çekici taşla her vuruşunda beş kuruş kazanmaya bedel belki beş yüz lira zarar etmektedir. *Bizler de herhangi bir dünyevî menfaat elde ettiğimiz zaman sevinirken, neyi kaybettiğimizi ve hangi âletleri yıprattığımızı bilemiyoruz.*

Bu hârika ve cihanbaha âletlerle teçhiz edilen insan, sarf ettiği ömür neticesinde Hâlik-ı Ezel ve Ebed'in rızası ve dolayısıyla da ebedî saadetten başka neyi kazansa zarar, hatta iflâs etmiş demektir...

Ekmek Parası mı?

İnsan denilince **ruh** hatıra gelmekte, **ceset** ise rûhun elbisesi veya evi mesâbesinde kalmaktadır. Nasıl ki biz, kendi işimizle uğraşırken evimizi düşünmüyor ve onun her köşesiyle alâkadar olmuyoruz, aynı şekilde bedenimizin de bütün faaliyetleriyle zihnen alâkadar olmuyoruz. Mesela; insan yürürken, otururken veya çalışırken mutlaka bir şeyler düşünür, fakat o anda bedeninden habersizdir.

Bu hâle göre, bizim için en önde gelen mesele, rûhen terakkî ve onu lâîk olduğu kemâlâta tevcih etmektir.

Nitekim büyük insan denilince de rûhen terakkî etmiş ve kemâle ermiş kimse anlaşılır. Yoksa bedenlen büyük kimseye “*büyük insan*” denilmez.

Bir insan, apartmanına kat ilâve etmekle kendisi yükselmediği gibi, bedenlen veya maddeten ilerleme de insanı terakkî ettirip olgunlaşturmaz.

Sadece evde oturmak veya evin ihtiyaçlarını görmek, bir kimsenin gerçek vazifesi olamayacağı gibi,

bedeni beslemek ve onun levazımatını tedarik etmek de rûhun esas gayesi olamaz.

Bir kimse bu daireyi aşamadığı müddetçe, hangi dünyevî makamda bulunursa bulunsun, dar bir dairede boğulmuş ve büyümemiş demektir...

Bir ağaç dahi sadece kendini beslemekle kalmayıp, başkalarını da beslemek için harice meyveler uzatıyor ve bu meyvelerle kıymet kazanıyor. Elbette ki bir insan da ancak, kendi ihtiyaç dairesinin dışına taşıdığı ve başta îman ve ibâdet olmak üzere, ilim, fazilet, lütuf ve ihsanlarla dolduğu takdirde kıymet kazanacaktır. Meseleyi biraz daha vuzuha kavuşturmak maksadıyla bir misâl verelim:

Bir zâtın bir kamyonu olduğunu ve bununla kum taşıdığını farz ediniz. Bu kamyonun aylık kazancı ancak kendi yakıt parasını ve boya, tamir gibi masraflarını çıkarıp hiç kâr bırakmasa, o zât bu kamyonu kaç ay çalıştırır?

Bir kamyon dahi, kazanç itibarıyla kendi masrafını aşamadığı takdirde kıymetten düşüp faaliyetten men edilirse, biz hangi akılla bu dünyaya gelişimizin gayesini sadece “*ekmek parası kazanma*” olarak mütâlaa edebiliriz. Elbette ki **Hâlik-ı Hakîm**, biz insanları böyle cüz’î bir iş için bu dünyaya göndermemiştir.

İnsanın fitrî vazifesi, ancak Allah’a (c.c) îman ve ona itaat etmektir. Çünkü maddesi itibarıyla şu koca kâinatla beslenen, diğer bir ifadeyle, masrafı şu kâinat

olan insanlar, bilbedâhe³ bu dünyaya maddî bir gaye için gönderilmemişlerdir. Yani, insandan beklenen netice maddî değil, mânevî olacaktır. Bu ise, Hâlık-ı Külli Şey'e îman, kâinattaki mu'cize-i sanatı tefekkür, ih sanat-ı Rabbaniye'ye karşı şükür ve ibâdetle mukabele gibi ulvî hakikatlerden başka ne olabilir?

3 Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde.

Cenâb-ı Hak İbâdeti Niçin Emretmiş?

En güzel şey, karşılıksız kerem ve ihsanda bulunmaktır. Bunu idrakten âciz ve sefil fikirli kimseler, bazı hakikatleri kendi bozuk terazilerinde tartmakta ve hakikate zıt neticeler çıkarmaktadırlar.

Bunlardan bir kısmı, “*Cenâb-ı Hakk’ın –hâşâ– ne ihtiyacı var ki, kendisini tanıttırmak ve sevdirmek için bu kâinatı yaratsın ve bize ibâdeti emretsın?*” şeklinde ahmakane bir sual sormaktadırlar.

Bu kimseler bu soruyu sorarken, zahmet edip etraflarında bulunan mahlûkata bir nazar etseler, sorularının cevabını alacaklardır. Mesela, güneş insanlara ışık vermekle beraber, insanlardan karşılık olarak ne beklemektedir? Küre-i arz insanları sırtında gezdirmekle onlardan nasıl bir yardım ümit etmektedir? Veya limon ağacı, kendisinin hiç ihtiyacı olmadığı hâlde C vitaminiyle yüklü limonları verirken, bu lütfun karşılığında insanlardan neyi istemektedir. Misâller çoğaltılabilir...

İşte insanların mâdununda⁴ bulunan mahlûkat dahi insanın hiçbir şeyine muhtaç değilken, bilâkis insan onlara muhtaç iken, bir insan hangi akılla Hâlik-ı Külli Şey hakkında yukarıdaki soruyu sorabiliyor?

Rahmânü'r-Rahîm olan Allah'ın (c.c) bize ettiği hadsiz lütuf ve ihsanlara mukâbil, bizim yapacağımız hiçbir şeye muhtaç olmadığını şöylece izah edebiliriz:

Yol iki görünüyor. Ya Cenâb-ı Hak bizden hiçbir yardım beklemiyor veya bir şeyler bekliyor. Bekliyorsa, biz O Hâlik-ı Ezel ve Ebed'in umum âlemleri hadsiz kudretiyle tedbîr ve tedvirine –hâşâ– bir yardımda mı bulunuyoruz? Yoksa o Ganiy-yi Kerîm'e –hâşâ– vergi mi ödüyoruz?

Bu şıkkın saçmalığı apaçık olduğuna göre ikinci şık, yani Allahu Azimüşşân'ın bizden bir yardım beklemmediği şıkkı bedâhetle⁵ tahakkuk⁶ eder.

Bir doktor, lütuf ve merhametiyle fakir kimseleri bedava tedavi etse, “*Bu doktorun ne ihtiyacı var ki böyle yapıyor?*” denilmez; denilse dîvânece bir soru olur. Zira doktor zaten ihtiyacı olmadığı için bu lütfu yapıyor. Veya bir doktorun verdiği ilacı içen bir adam: “*Doktorun ne ihtiyacı var ki, bu ilacı bana içiriyor?*” şeklinde bir soru soramaz.

4 Mâdun: Mevki, rütbe, seviye, servet vb. bakımından aşağı durumda olan.

5 Bedâhet: Çok açık bir şekilde.

6 Tahakkuk: Gerçekleşme.

İşte Allah Teâlâ da bu kâinatı lütfuyla bize hizmet-kâr yaptığı gibi, tâat ve ibâdeti de yine lütfuyla bizlere emrediyor, taa ki onlarla ebedî saadete mazhar olalım.

Bu hakikati bir misâlle izah etmeye çalışacağız:

Ana rahmindeki bir çocuğu şuurlu farz ediniz. O çocuk, gözüyle o âlemde bir şey göremediği için: “*Yahu şu gözler bana niçin takılmış?*” diye itirazda bulunacaktır. Ona: “*Bu gözler sana başka bir âlemde lâzım olacak. O âleme gittiğin zaman bu gözler sayesinde semâvat ve arzdeki hârîka sanatları temâşâ edecek-sin.*” denilse, “*Ben görmediğim şeye inanmam!*” diye bu hakikatin karşısına çıkacaktır. Daha sonra itirazlarına devamla burnunun neye yaradığını ve ne için yüzünde kalabalık ettiğini soracak ve kendisine bu âletle başka bir âlemde güzel kokular alacağı söylendiğinde, bu hakikati de inkâra gidecektir. Aynı şekilde kollarının kalabalık ettiğinden, ayaklarının lüzumsuzluğundan bahisle sadece göbeğinden beslenmesine nazar edecek, ağzını dahi lüzumsuz bulacaktır.

İşte, **Rahîm-i Zülcemâl**, ana rahminde rahmetiyle bizim elimizden tutmuş, bizi kendi fikrimizle baş başa bırakmamış ve bu dünyada lâzım olacak bütün cihâzâtı takarak bizleri bu dünyaya göndermiştir.

İşte, O Hakîm-i Zülcemâl bu dünyada bizi bir imtihana tâbi tutmuş ve bu âlemden sonra gideceğimiz âhiret âleminden hakkıyla istifade edebilmek için, nasıl hareket etmemiz icab ettiğini Nebiy-yi Zîşân (s.a.v) ve Kur’ân-ı Kerîm’iyle bizlere bildirmiştir.

Bu imtihanında, ana rahmindeki mezkûr⁷ çocuğun düştüğü aptallığa düşmeyip; namazın, orucun, hac-cın, zekâtın ve sair emir ve nehiylerin niçin yapıldığını sormadan onlara harfiyen riayet ettiğimizde, âhirette bu ibâdetlerimizden ebediyyen istifade edeceğiz. Aksi hâlde bu dünyaya gözsüz, elsiz, ayaksız, ağızsız ve kulaksız gelen bir çocuk gibi âhirete gittiğimizde, cennette bize hayat hakkı tanınmayacağı muhakkaktır.

Kaldı ki, her emrin terkiyle bir nehiy işlendiğinden, bu dünyadan tâat ve ibâdetsiz göçen kimse, âhirete eli boş gitmek yerine, torbasına nice isyanlar ve günahlar doldurarak gitmektedir. Böyle bir yolculuk ise ancak cehennemde son bulur.

O hâlde akıllı bir insanın yapacağı şey buraya kadar olan seyahatini Rabb-ı Rahîm'in lütfuyla sürdürdüğünü nazara alıp, ölümden sonraki seyahatinde de lütuflarla karşılaşmak için O Zât-ı Zülcelâl'in emirlerine harfiyen riayet ve nehiyelerinden azamî hassasiyetle kaçınmak olacaktır.

Cenâb-ı Hakk'ın, insanın ibâdetine hiçbir ihtiyacı olmadığı gibi, onun isyanından da –hâşâ– bir zarar görmemektedir. Her iki hâlde de sadece insanın fayda ve zararı söz konusudur.

Bu nizamı kuran Sâni-i Hakîm, cennetin yolunun nasıl olduğunu da insanlara bildirmiş bulunmaktadır. Ebedî saadete mazhar olmak isteyenler, bu yolda

7 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

dikkatle yürüyecekler ve ömürlerinin sonuna kadar bu yoldan inhiraf etmeyeceklerdir. Şöyle ki:

Erzurum'dan İstanbul'a gitmekte olan bir kimse, yolculuğunun sonuna kadar ana yoldan sapmayacaktır. Son saatte yolunu değiştiren bir kimsenin İstanbul'a gidemeyeceği ve daha önce doğru yolda olmasının da neticeye tesir etmeyeceği muhakkaktır.

Âhiret yolculuğumuzu bu şuurla sürdüreceğiz ve âkıbetimizden de daima korkup Rahmânü'r-Rahîm'in rahmetine iltica edeceğiz.

Aslî Vatanımıza Ne ile Dönüyoruz?

Bir insanın babası hangi memleketli ise, kendisi de oralı sayılır. Kendisi başka bir diyarda dünyaya gelse dahi, memleketi sorulduğunda, babasının memleketini söyler.

Bizim atamız Âdem (a.s) bu dünyaya cennetten geldiğinden, biz neseben cennetliyiz. Asıl vatanımız cennettir. Bu dünyaya ise çalışmak ve memleketimize büyük bir sermaye ile dönmek üzere gelmiş bulunuyoruz. Ama burada vazifemizin aksi ile hareket edip, müebbet hapse mahkûm olmamız ve artık memleketimize dönemememiz de imkân dâhilindedir.

Bu dünyada kazandığımız mallar ve yükseldiğimiz makamlar, o âleme bir şey götürmeme kaydıyla, beş para etmemektedir. Gurbette çalışmaya giden bir işçi memleketine eli boş dönse ve kendisine gurbette ne yaptığı sorulduğunda ise: “Şöyle yedim, böyle içtim, şu makamlara çıktım...” dese, bu dîvânenin yüzüne tükürülür. Zira bu adam, gurbete yeme, içme ve

eğlenmeye değil, dönüşünde bir şeyler getirmek üzere çalışmaya gitmiştir.

O hâlde bu dünyada bırakacağımız şeylerin peşinde pek fazla koşmamamız ve beraberimizde götürebileceğimiz hayırlı şeylere teveccüh etmemiz lâzımdır.

Bir insan öldüğü zaman, servet sâhibi ise, bu servetini yanında götüremez; evlâdına miras kalır. Bu zât âlim ve fâzıl bir kimse ise, bu ilim ve faziletini beraberinde götürür, oğluna bırakmaz. Hayatta iken oğluna öğrettiği şeyler ve verdiği terbiye bahsimizden hâriçtir. Çünkü oğluna bir şeyler öğretmekle kendi ilminde bir eksilme olmuyor, yine kendi ilmiyle bu dünyadan göçüp gidiyor.

Bu duruma göre insan bu dünyada ya *taat, ibâdet, fazilet ve tahkikî îman*la yüklenip âhirete göçüyor veya *isyan, küfür, ahlâksızlık* gibi menhus⁸ şeylerle dolarak bu dünyadan ayrılıyor.

Dünyevî olan servet, makam, zevk ve safâ gibi; fakirlik, elem ve keder de bu dünyada kalmaktadır. Mühim olan husus, beraberimizde götürdüğümüz müspet ve menfî neticelerdir. Bu noktayı hatırdan çıkarmamak ve hedefi kaybetmemek icap eder.

Bu dünyada misafir ve yolcu olan insan için en mühim mesele; varacağı nihaî hedeftir. Yolda çekilen elemeler gibi, alınan lezzetler de ehemmiyetsizdir. Bunu bir misâlle izah etmeye çalışalım:

8 Menhus: Uğursuz, şeâmetli, meşum.

Erzurum'dan İstanbul'a trenle gitmekte olan iki şahıs düşününüz. Bunlardan birisi padişahın lütfuna mazhar olmaya, diğeri ise muhakeme edilip lâıyk olduğı cezayı görmeye gitsinler. Elbette ki biz bu şahıslardan birincisine bahtiyar, ikincisine ise bedbaht diyeceğiz. Bahtiyar olan zât, trenin üçüncü mevkiinde de gitse, hatta yer bulamayıp salonda da yatsa ehemmiyeti yoktur. Zira bu seyahatin neticesinde kendisini büyük bir saadet beklemektedir. Bedbaht adam ise, seyahatini yataklı vagonda da yapsa ve her türlü ihtiyacı en iyi şekilde karşılansa da yine ehemmiyetsizdir. Çünkü bu seyahatin neticesi onun için hata ve zarardır.

Dünyevî makamlarımız ve dünyadaki koltuk dâvâlarımız, trendeki mevki farklarından başka bir şey değildir. Bununla beraber hem yataklı vagonda gitmek, hem de lütfâ mazhar olmak mümkündür. İslâmiyet buna mâni değildir, bilâkis müşevvik⁹ olmuştur.

9 Müşevvik: Arzusunu, isteğini arttıran, isteklendiren, şevk ve gayrete getiren.

İyilik Ölçüsü

İrk üstünlüğünü kabul ettiğimiz takdirde, bir Arap attan daima Arap at doğması gibi, bir ırk mensuplarının da ya hep iyi veya hep kötü olduklarını kabul etmemiz lâzım gelir. Hâlbuki hakikat bu fikri nakzettir.¹⁰ **İyi insan**, hangi ırka mensup olursa olsun iyi; kötü insan ise yine hangi ırka mensup olursa olsun kötüdür.

Bir kimse hakkında, “*Nasıl insandır?*” şeklinde sorulan bir sorunun cevabı, eğer o kimse müspet bir şahıs ise: “*İmanlıdır, ahlâklıdır, namusludur...*” şeklinde; şayet menfî bir kimse ise: “*Ahlâksızdır, sahtekârdır, îmansızdır*” tarzında olacaktır. Yoksa bu sorunun cevabı, “**Türktür, Araptır, Kürttür...**” şeklinde değildir. Bunlar o kimsenin ırkı hakkında bir soru vârid olduğunda verilecek cevaplardır. O hâlde, iyilik ve kötülüğün ırkla alâkası olmadığı en basit bir dilbilgisi kaidesiyle de kolayca anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, fâile unvan kazandıran, işlediği fiillerdir. Yalancılık fiilini işleyen kimse yalancı ismini

10 Nakz etmek: Bozmak.

aldığı gibi, doğru söyleme fiilinin fâili de sâdık ismini alır. Yalancının kötü bir kimse, sâdıkın ise iyi bir şahıs oluşu işlenen fiillerle ilgilidir. Lâkin bizim bir ırk mensubu olarak **Türk, Kürt, Arap...** gibi isimleri, işlediğimiz müspet veya menfî bir fiilin sonunda almadığımız açıktır.

Bir kısmımız neseben A ırkından, diğer kısmımız ise B ırkından gelmiş bulunuyoruz. *Bu gelişte bizim ihtiyârımızın herhangi bir tesiri olmadığından*, ne ırkımızla övünmeye ve ne de başka ırk mensuplarını kötülemeye hakkımız yoktur.

Bu zâhir hakikati görmediğimiz takdirde, milletimizi parçalayıp yutmak isteyen hâricî düşmanlara yardım etmiş oluruz.

Atalarımızın işledikleri güzel fiillerle sadece iftihar etmemiz, aynen okuma yazma bilmeyen bir çocuğun, dedesinin âlim olmasıyla övünmesine benzer. Eğer biz de dedelerimizi örnek alarak onları yücelten mânâyâ gönül bağlar ve muktezâsıyla¹¹ amel edersek, onların safına iltihak etmiş ve onlara lâyük bir halef olmuş oluruz. Aksi hâlde bu kuru dâvâ bizi sultan etmez.

11 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

Günahımız Kime Karşı?

İnsan iki şeyden mürekkeptir; birisi bedeni, diğeri ise rûhudur. İnsan bedeni bu kâinatın maddesiyle münasebettar olduğu gibi; ruh da o maddede tecellî eden esmâ-i İlâhiye ve sıfat-ı kudsiye ile ve bunların müsemma¹² ve mevsufu¹³ olan Sâni-i kâinat ve Hâlik-i ezel ve ebedin mârifeti ve muhabbetiyle alâkadardır. Mesela; insan bedeni bir elmadaki vitaminler ile alâkadar olurken, rûhu da bu elmada tecellî eden lütuf ve ihsana, kerem ve in'ama¹⁴ meftûn ve onların Sâhib-i Zülkemâl'i olan Rahmân-ı Rahîm'e müteveccih¹⁵dir.

İşte, irade sıfatından gelen tekvinî şeriatıyla bu kâinat sarayında had ve hesaba gelmez bir nimet sofrasını insan bedeninin önüne seren Sâni-i Kerîm; o insanın kalben ve rûhen terakkî etmek için yapması icab eden şeyleri de kelâm sıfatından gelen şeriatıyla, yani emir

12 Müsemma: İsimlendirilmiş, belli bir isimle anılmış.

13 Mevsuf: Bir nitelikle nitelendirilmiş, kendisini benzerlerinden ayıran bir nitelik kazanmış.

14 İn'am: Lütuf, ihsan.

15 Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

ve nehiyelerinin mecmuası olan Kur'ân-ı Hakîm ile insanın önüne sermiştir.

Tekvinî şariat âhiretten ziyâde dünyaya nâzır olduğundan, bu kâinat sofrasından maddeten istifade etmek de ruhtan ziyâde, bedenle alâkadardır.

Dünyadan ziyâde âhirete nâzır olan Kur'ân-ı Hakîm ise, insanın hangi mânevî gıdalarla rıza-yı İlâhiye'ye ve saadet-i ebediyeye mazhar olacağını ve nelerden içtinapla gazab-ı İlâhî'den ve şekavet-i dâimeden mahfuz kalacağını bizlere bildirmiştir.

Rûhun bedenle, ebedî saadetin ise bu fani hayatla kıyas kabul etmeyeceğini idrak eden insan, Kur'ân-ı Kerîm'in fermanlarına harfiyen riayete azamî derecede hassasiyet göstermelidir.

Bedenini beslemek için kâinattaki ışıktan, havadan, sudan tut, taa sebzelerin ve meyvelerin envaina kadar her şeye ihtimam gösteren ve bu noktada aza kanaat etmeyen insanın, bu ihtimamı çok daha fazlasıyla; ruh ve kalbini besleyen mânevî gıdalara yani Kur'ân-ı Kerîm'in emir ve nehiyelerine karşı da göstermesi yaratılışının muktezâsıdır.¹⁶ Bir insan, bedenini beslemek için bir cihetle kâinatı yiyor, yine de onu muhafaza edemiyor ve ölüyor. Rûhuna karşı ise hakikatin zıddıyla muamele ederek, sadece bir îman ettim demekle yetiniyor ve rûhun gıdası olan amellerde ihmalkârlık yapıyor.

16 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

Yalnız mücerret¹⁷ bir îmanın ruh binamızı ayakta tutacağı ve onu ebedî saadete kavuşturacağı çok şüphelidir. Bedenimizin çeşitli gıdalarla beslenmesi gibi, rûhumuzun da sıhhatini muhafazası ve terakkî etmesi için birçok gıdalar alması lazımdır. Kur'ân-ı kerîm bütün âyetleriyle ve umum ehâdis-i nebeviye, bu gıdaların neler olduğunu bize öğretmiş bulunmaktadır.

İnsan sadece ekme yemle iktifa etmediği gibi, sadece namaz kılmakla da iktifa etmemelidir.

Bir kimse, bedenine ihtimam gösterirken, her âzâsıyla alâkadar oluyor ve zararlardan muhafazaya çalışıyor. Mesela, ayağındaki bir parmağına ehemmiyet vermemezlik etmiyor. Bu parmağa bir ârıza geldiğinde bütün kuvvetiyle onun yardımına koşuyor. İnsan bu hassasiyeti rûhu için de göstermeli ve işlediği hiçbir günahı küçük görmemelidir. Her günahın ruhta açtığı yara, muhtelif ve mütefâvit¹⁸ olmakla beraber, en küçük günah dahi, misâldeki parmak yaralanması gibi rûhu incitmektedir.

Meselenin diğer bir yönünü de yine bir misâl ile izaha çalışalım: Bir padişahın muhtelif emirleri ve bu emirlere uymamanın da muhtelif cezaları vardır. Cürümler¹⁹ ve cezalar muhtelif olmakla beraber, bütün cürümlerin müşterek olduğu nokta, padişahın emrine riayet edilmemesi meselesidir. Bir kimse bu noktada

17 Mücerret: Madde ve cisim hâlinde olmayan, düşüncede var olan, zihinde soyutlama, tecrit yoluyla elde edilen, soyut.

18 Mütefâvit: Aralarında fark bulunan, farklı, çeşitli, muhtelif.

19 Cürüm: Kabahat, kusur, günah.

küçük suçları da kendi nefsi itibariyle büyük addetmeli ve sultanın emirlerine itaatsizlikten şiddetle çekinmelidir. Aynen bunun gibi, küçük günahların büyük günahlarla ittifak ettikleri husus, her iki hâlde de bu kâinatın Mâlik-i Ebedî'si ve Sultan-ı Sermedî'sinin emri hilâfına hareket edilmesidir. Yani, günahın küçüklüğüne değil, günahın kime karşı işlendiğine nazar edilmelidir.

Yukarıda izah ettiğimiz mesele, kendi nefsimizi günahlardan muhafaza için dikkate almamız gereken önemli bir nokta olmakla beraber, başkalarının günahlarını bu düşünce tarzıyla değerlendiremeyiz. Müsbet ve menfî bütün fiillerin fazilet ve mahzur; mükâfat ve ceza dereceleri en ince teferruatına kadar dinimizce tayin ve tespit edilmiştir.

İşlenen müsbet veya menfî bir fiile terettüp eden bu ceza veya mükâfatı noksanlaştırmak veya çoğaltmak hiç kimsenin haddi değildir. Binaenaleyh, kendi işlediğimiz küçük günahlarımızı büyük görerek sakınmaya çalışabileceğimiz hâlde, başkalarının günahlarını ancak dinimizin tespit ettiği ölçüler içinde değerlendirebiliriz.

Amellerimize Uzanan Düşman Eller

Ağaç olmak isteyen ve olabileceğine de inanan bir çekirdeğin, bu inancı müteakip yapacağı şey derhâl bir vadide çalışmaya başlamaktır. İşte böyle bir çekirdek bu çalışması ve gayreti sonunda yeryüzüne çıkıp fidan olduğu takdirde, “*Artık ben dal budak saldım; bundan sonra havaya, suya, ziyâyâ ne ihtiyacım var!*” dese, kendini kurumaya terk etmiş olur.

Bu fidan böyle demeyip terakkiye devam etse, bir gün ağaç olma makamına çıkacaktır. Fakat bu hâlde de kendisini sigortalı zannetmeyecek ve gıdasızlığa terk etmeyecektir. Aksi hâlde âkıbeti malumdur.

Demek ki, çekirdek ağaç olduktan sonra da yine rızkını almada hassasiyet gösterecek ve bu hassasiyet onu meyve verme makamına çıkardığında mesele yine de sona ermiş olmayacaktır. Senede yüz tane meyve veren bir ağaçla bin yahut on bin meyve veren bir ağaç müsâvi

olamayacağına göre, mezkûr²⁰ ağacın bundan sonra yapacağı şey, meyvelerinin sayısını arttırmak olacaktır.

Meyvelerini arttırmaya çalışan bu ağacın yapacağı diğer ve çok önemli bir iş de, bunların muhafazasına dikkat etmektir. Verdiği her meyveyi aylara yediren veya kurtlanmaktan kurtaramayan bir ağaç, bu meyvelerle iftihar edemeyeceği gibi, bu hâl, onu terakkîye²¹ değil, tedennîye²² götürecektir.

İnsanın mânen terakkîsi de bu misâle benzer. Misâl-deki çekirdek, her insandaki istidattır. İnsan, bu istidadını sünbüllendirip fidan olmakla, hatta ağaç olup meyve vermekle kendisinin bu vadide tam olarak yettiğini ve artık sigortada olduğunu iddia edemez. İnsan, ne kadar meyve verse, yani ihlâs ile ne kadar ibâdet etse ve Allah (c.c) yolunda ne kadar cihad etse, yine de yaptıklarını az görmeli ve böylece bir taraftan da daha önce elde ettiği meyveleri düşman ellerden muhafazaya çalışmalıdır.

İşte, gıybetin âmâl-ı sâlihayı yiyip bitirmesi hakikatine bu misâlin dürbünüyle bakılmalıdır.

Bizim meyvelerimizi koparan düşman el, sadece gıybet de değildir. İşlediğimiz her günahıtan riyâyâ, hubb-u câha,²³ gurura ve temellûke²⁴ kadar her şey birer muzır hayvan olmakta ve elde ettiği meyveleri ya

20 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

21 Terakkî: İleri gitme, ilerleme, gelişme.

22 Tedennî: Gerileme, derecesinden düşme.

23 Hubb-u câh: Makam, mevki sevgisi.

24 Temellük: Sâhip olma, mâlik olma.

koparıp veya onları kurtlandırmak sûretiyle bizi teden-nîye sevk etmektedirler.

Bu hâle göre işlediğimiz amellerin veya yaptığımız İslâmî, îmanî hizmetlerin çokluğuna değil, onların ihlâsla muhafazasında muvaffak olup olmadığımıza nazar edeceğiz. Buna muvaffak olamayan kimsenin hâli, hâlihazırda iflâs etmiş bulunan bir tüccarın hâline benzer. O tüccarın geçmişteki servetiyle iftihar etmesi ne derece mânâsızsa; yaptığı amellerini ihlâssızlıkla elinden kaçırarak bir kimsenin o eski amellerine güvenmesi ve onlarla iftihar duyması da o derece faydasız ve mânâsızdır.

Muvaffakiyet Beldesinin Yolu

Muvaffakiyet beldesinin yolu sabırdır. Bu yoldan çıkanlar helâkete düşerler.

Ağaç olmak isteyen bir çekirdek, Cenâb-ı Hakk'ın tekvini şeriatına imtisal ile toprak altına girecek ve orada sabırla bekleyecektir. Bu sabır onu çürümeye kadar götürecektir, fakat o çürümekle filiz devresine girmiş olacaktır. Sabrı sonunda yeryüzüne çıkacak kadar inkişaf eden bu çekirdek, filiz olduktan sonra da kendisini kem ayaklar altında kalmaktan veya karıncalara yem olmaktan muhafaza etmenin yollarını arayacaktır. O, Hâfız-ı Zülkemâl'in lütfuyla bu devreyi de aşarak fidan olduktan sonra ise, bu defa kendisini keçilerin tasallutundan koruma meselesiyle karşılaşacaktır. Bu merhaleyi de yine Allah'ın (c.c) ihsanıyla aştığında, artık ağaç olmuş ve sabrının mükâfat meyvelerini vermiş olacaktır.

Demek ki çekirdeğin meyve vermek için çok sabırlı olması ve bu sabırla Allahu Azimüşşân'ın lütfunu celbe çalışması lâzımdır. Zira çekirdeği ağaç yapacak olan,

ancak Cenâb-ı Hakk'ın lütfudur. Yani; sabır esbabına tevessülün meyvesi lütuf, lütfun neticesi ise meyvedir.

Ağaç olma yolunun bu tarz olduğundan bîhaber²⁵ veya bildiği hâlde, itaatsiz olan bir çekirdek farz ediniz ki; her gün bir bahçede oturmakta, oturduğu yerde de rahat durmayıp, sağa sola yalpa yapmaktadır. Bu çekirdeğin ağaç olamayacağı ve meyve veremeyeceği âşikârdır.

Ebedî cennette ebedî meyve vermek isteyen insan da, o çekirdek gibi sabırla mükelleftir. İnsanlar cennet meyvelerini bir cihette, bu dünyada gerek taat ve gerekse musibet ve günahlara karşı gösterdikleri sabır nisbetinde koparacaklardır.

Su noktaya da işaret edelim ki, dünyada bir **arpa** tanesinin sabrı ile bir **elma** çekirdeğinin sabrı bir değildir. Arpa tanesini fitrat kanunlarıyla elmaya nispeten daha kısa bir sabırla mükellef kılan Mutasarrıf-ı Hakîm, ona netice olarak bire on veya bire yirmi ücret vermektedir. Elma çekirdeği ise, uzun sabrının neticesi olarak yüzlerce binlerce çekirdek verme lütfuna mazhar olmuştur.

İşte cennette de insanların dereceleri böyle birbirinden farklı olacaktır. Nasıl ki, “**nebatat**” kelimesi, bir tek ottan çiçeğe, hububattan meyveye kadar yüz binler bitkiyi içine alır. Aynen bunun gibi ehl-i cennet sözü de âmî bir mü'minden velîlere, sahabeden nebîlere kadar bütün nûranî zâtları istiab etmektedir.

25 Bîhaber: Habersiz.

Cemaat Rahmete Vesiledir

Cenâb-ı Hakk’tan bir şey istemenin yolu, istenilen şeye göre farklılık gösterir. Her bir meyve ağacında, farklı kanunlar cereyan etmekte ve değişik neticeler meydana gelmektedir. Vişne ağacından Hindistan cevizi istenilemez. Cenâb-ı Hakk’tan Hindistan cevizi isteyen bir kimse, zemin ve zamanı da nazara alarak o ağacı yetiştirmenin çarelerini arayacak ve bulacaktır. Bunun için lüzumlu sebeplere teşebbüs eden bir insan, duasını ve niyazını yapmış, yani istemek âdâbına müracaat etmiş demektir. Artık ona düşen şey, neticeyi sabır ve tevekkül ile beklemek olacaktır.

Her bir şey için sebeplere teşebbüs dediğimiz isteme tarzlarını vaz’eden Sultan-ı Zülcelâl’den umumî rahmet istemenin yolu ise, cemaat teşkil etmektir. Yani cemaat hâlinde gayret göstererek, o Rahmân-ı Rahîm’in rahmetini celbe çalışmaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz: “*Vişne ağacından Hindistan cevizi alınamayacağı*” meselesi, münferid çalışmakla umumî rahmetin celbedilemeyeceğine işaretir. Cemaat hâlinde çalışmanın şiarı ise **“Kardeşlerimizin meziyetlerini kendimizde tasavvur etmektir.”**²⁶ Bunu bir misâl ile izaha çalışalım:

26 Nursî, Lem’alar, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 184.

Her bir mü'min bir meyve ağacı gibidir. Meyvelerin tenevvüü²⁷ ve çeşitli tatlara sâhip olmaları gibi, her bir mü'min kardeşimizin de kendine mahsus bir tadı yani bir meziyeti, bir kabiliyeti ve hizmetin bir dalında muvaffakiyeti vardır. Her bir kardeşimiz, uhuvvet ve ihlâs sırlarıyla, bütün o meziyetlerin sâhibi olabilir. Şöyle ki:

Kayısı ağacının sadece kayısı meyvesi verdiği malûmunuzdur. Bir kayısı ağacı her çeşit meyveye sâhip olmak arzu ediyorsa, yani kendisi bir cihette elma, bir cihette ceviz ve diğer bir cihette de kiraz vs. ağacı olmak istiyorsa, bu ağacın yapacağı tek şey, diğer meyve ağaçlarıyla kardeş olmak ve onların meziyetlerini kendinde tasavvur etmek olacaktır. Bu takdirde bir bahçede aynı bahçıvanın nezaretinde, tek bir güneşe yüzlerini dönen ve ondan feyiz alan bu ağaçların bu latif hâlleri, rahmetin celbine vesile olacaktır.

Birer meyve ağacına teşbih ettiğimiz her bir mü'min kardeşimizin, şahsî kusurları ise o ağacın eğilmiş veya kırılmış bir dalı hükmündedir. Biz kökün sağlamlığına nazar edeceğiz. Kırılan dalın yerine yenisinin gelmesi her zaman mümkün olduğu gibi, kusurlu bir kardeşimizin de bu kusurdan dönmesi imkân dâhilindedir. Bu mümkünün vâki olmayacağını nereden biliyoruz ki, acı-mamız icab eden o kardeşimize, şahsî duygu ve hislerimize kapılarak düşmanlık etme yolunu tutuyoruz?

Bizler ancak bu şuura erdiğimiz zaman cemaat hâlinde birlikte çalışabilmemiz mümkün olacaktır. *Cemaat ise daima rahmete vesiledir.*

27 Tenevvü: Çeşit çeşit olma, çeşitlilik.

Ferdin ve Cemiyetin Islahı

Bir insanın sıhhatli olması, bütün âzâlarının sıhhatiyle mümkündür. Bütün âzâları cerihalanmış bir kimsenin tedavisi de ancak bunların ayrı ayrı tedavi edilmesiyle mümkün olacaktır. Hastalıklı ve mikrop lu hücreler, sağlam ve temiz hücrelerle yer değiştirecektir.

Devlet bir şahs-ı mânevî olduğundan, maarif (onun) beyni, ordu kolları ve gençlik ise gövdesi hükmündedir. Eğer bir millette bütün organlar hasta ise, girişilecek ıslâhât hareketi de küllî olacak, her organdaki hücrelerin tamiri veya yenilenmesi cihetine gidilecektir.

Yapılan ıslahatın kemâle ermesini, bir insanın büyüüp olgunlaşmasına benzetirsek, bu iş elbette tedricî olacaktır. Şöyle ki:

Bir çocuğun büyümesi için ona lüzumlu gıdalar takdim edilir ve büyümesini önleyecek tehlikelere karşı tedbir alınır. Bunlar yapıldıktan sonra ise netice sabır ve tevekkülle beklenir. Bir insan otuz sene gibi uzun bir zamandan sonra ancak olgunlaşırken, biz çocuğumuzun çok acele büyümesini arzu ederek, onu tedrîcen

büyütmekten vazgeçip otuz senede ancak hazmedeceği gıdaları bir defada yedirmeye teşebbüs etsek, çocuğun ölümüne sebep olmuş oluruz. Veya çocuğun karnını yarıp midesine yemekleri doldursak, yavrunun hayatına kastederiz. Aynı şekilde, yapılacak bir ıslah hareketinde acelecilik etmek de, bu millete büyük zararlar verebilir, belki de onu öldürebilir.

Bu misâlin ışığı altında, şuurla yapılacak müsbet hareketlerle mezkûr²⁸ hasta, zamanla hücre değiştire değiştire sıhhate kavuşacaktır.

Bazı akıllı az ve heyacanı çok kimseler, bu yolun çok uzun olduğunu iddia ederek, bedeninin ancak baş değiştirmekle tedavi edilebileceğini iddia etmektedirler. Hâlbuki bu kimseler baş değiştirelim derken, gövdeyi ölüme itmektedirler.

Başla gövde arasındaki münasebet, idareci kadro ile idare edilen zümre arasında da mevcuttur. Başta bir bozukluk varsa, onun tedavisi de tedricen ve yine hücre yenilenmesi yoluyla olacaktır. Bunun aksi, bu millete kasdetmek demektir.

Cemiyetin ıslahı mevzuunda bahsettiğimiz bu gerçekler yanında, alâkasına binaen ferd ıslahıyla ilgili bir noktaya da temas edelim. Şöyle ki:

Başı ağrıyan bir hastaya ilaç verilir. Dikkat edilirse ilaç ağızdan alınmakta ve mideye inmektedir. Mide gibi uzak bir mesafeye gönderilen ilacın baş ağrısını nasıl tedavi edeceği, çocuk akıllılarca hayretle karşılanabilir.

28 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

Hâlbuki fikir ehli için bu hâl, değil hayrete, üzerinde durulmaya dahi değmeyecek bedîhî²⁹ bir meseledir. Tedaviyi bu tarz yapmak yerine, başı ağrıyan bir hastanın başına hapları sürsek, karnı sancılananı hâriçten tedaviye çalışsak, zayıf kimselerin vücuduna et ilâve etsek ve diksek çok cana kasdetmiş ve hiçbir netice alamamış oluruz.

Demek ki asıl mârifet, hastalığı teşhisten sonra tedavisinin hangi yolla yapılacağını da tespit edip, bu tedavi için gerekli şuur ve itinaı gösterebilmektedir.

Bu asırda îman zâfiyeti, kâinattaki mutlak hikmeti anlayamamak, kader ve cüz'î ihtiyarî münasebetlerini bilememek gibi sebeplerle insanlarda birçok itikad hastalıkları doğmuş bulunmaktadır. Bir kimsede bu hastalıklarla ilgili emareler görüldüğünde yapılacak şey, acelecilik edip hastalıklı noktaya hemen hücum etmek yerine, hastalığın membaini keşfederek onu tedavi edici hususlar üzerinde durmak olacaktır. Bu noktada gerekli tedbirler alındıktan sonra, eğer ameliyat icab ediyorsa, lüzumlu ön hazırlıkların yapılmasıyla hastalıklı uzva direkt müdahale de edilebilir. Bu husus çok mühimdir.

İtikadı sarsılmış bir kimseye, meseleyi gelişi güzel söylemekle vazifemizi yaptığımızı iddia edemeyiz. Bir insan bataklık bir araziye rastgele tohum serpse ve “Ben vazifemi yaptım, tesir ederse eder, etmezse etmez!” dese kendini aldatmış olur. Önce o bataklık kurutulacak, daha sonra tohum ekilecektir.

29 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, âşikâr.

Bu bakımdan bir emri tebliğ eden kimseler de muhatap üzerine bir doktor titizliğiyle eğilecekler ve hastalığın teşhisinde ve en faydalı tedavi usûlünü bulmakta hata yapmamaya dikkat edeceklerdir.

Yukarıda bahsettiğimiz hususlar, itikaden hasta bir kimsenin tedavisiyle ilgilidir. İtikadımıza îmansızca saldıran kimselere karşı takınılacak tavır ise, onların durumlarına ve söyledikleri sözün mahiyetine göre ayrıca tespit edilecektir.

Din Kardeşlerimizin Güzel Hasletlerinden İstifade Etmek

Elmanın veya etin yenilecek kısımlarını yiyerek diğer kısımlarını atıyoruz. Yenilmeyen kısımdan küsüp, o nimetlerden tamamen istifadesiz kalma yoluna gitmiyoruz. Zaten akıl da bunu icab ettirmektedir.

Yukarıdaki meseleyi din kardeşlerimizle olan münasebetlerimizde de esas almalı, onların kusurlu gördüğümüz veya zannettiğimiz hâllerini bahane edip onlardan alâkamızı kesme cihetine gitmemeliyiz.

Bizim vazifemiz o kardeşlerimizin güzelliklerinden istifade etmektir. Ancak, böyle yaptığımız takdirde her zaman kemâlle doğru yol alır, terakkî ederiz. Onların fenâlıklarını sayıp dökmek bize bir şey kazandırmadığı gibi, onları küçük düşürmek de bizi büyütmez.

Nasıl ki bir kimse başkalarının cehlini iddia veya ispat etmekle, kendisinde ilmen hiçbir terakkî ve kemâl meydana gelmez. Âlim olmak isteyen şahsın, ilme bizzat eğilmesi ve çalışması icab eder. Aynı şekilde, başkalarının rezaletini sayıp dökmek de insana fazilet kazandırmaz. Ve hâkezâ kıyas edebilirsiniz.

Sevap Fabrikaları

Şirket-i mânevîye haysiyetiyle her bir kardeşimiz, bizim için bir sevap fabrikası hükmündedir; günahı ise kendisine aittir. Fabrikalarımızın sayısı ne kadar fazla olsa, kazancımızın da o nisbette artacağı âşikârdır. O hâlde, hangi fikirle basit hatalar yüzünden kardeşlerimizin bir kısmını kenara itebiliyoruz?

Bir yumurta için tavuğun binlerce nazını çektiğimiz hâlde, kardeşlerimizin eliyle kazandığımız uhrevî nimeti nasıl hafife alabiliyor ve âdî bahaneler yüzünden onlarla alâkamızı kesebiliyoruz?

Mesleğimize Muhabbet

*“Herkesin kendi mesleğinin muhabbetiyle hareket etmesi”*³⁰ kaidesince, biz diğer hak mesleklere ilişmemekle beraber, kendi mesleğimizden de tâviz vermeden çalışacağız.

Bir talebe, *“Bütün fakülteler haktır”* deyip, her yıl farklı fakültelere devam etmek istese, neticede hiçbir fakülteden mezun olamayacağı gibi, *“Bütün meslekler güzeldir ve haktır”* diyerek, her hafta ayrı bir sanatkârın yanında çalışan çocuk da meslek sâhibi olamaz. Bu talebe veya çocuğun yapacağı şey, kendi işiyle meşgul olup, başkalarıyla da mürüvvetkarâne ve sulhkârâne muamelede bulunmaktır.

Muvaffakiyetin yolu, yukarıda izah edildiği gibidir. Bunun aksi davranışlar bir sürü mesleksiz ve boş adam türemesine yol açar.

Mesela: Her gün ayrı bir bahçede oturan ağaç meyve veremediği gibi, her gün ayrı yumurtalar üzerinde oturan tavuk da civciv çıkaramaz.

Dâvâmıza lâyık sebatı göstermezsek, misâldeki ağaçtan veya tavuktan bir farkımız olmayacaktır.

30 Nursî, Lem’alar, s. 170.

Âdetullah Riayet

Sebeplere teşebbüs etmek; Allah'ın kâinatta koymuş olduğu ve herkesi itaat etmekle mükellef tuttuğu, **sünnetullah** veya **âdetullah**³¹ tâbir edilen kanunlarına riayet etmek demektir. Sünnetullah muhalif hareket eden kimse, maksuduna ulaşamaz. Mesela, bir kimsenin Cenâb-ı Hakk'tan bir erkek evlâdı istediğini ve gece gündüz yalvarıp gözyaşı döktüğünü farz ediniz. Bu kimseye: “*Sen Cenâb-ı Hakk'tan bir erkek evlâdı istiyorsun ama, sen evlendin mi?*” denildiğinde o adam cevaben: “*Hayır, evlenmedim ama Allah her şeye kadîrdir, evlenmeden de evlât verebilir.*” dese bu söz doğrudur, fakat **Hakîm** ismi muktezâsınca,³² o şahıs ölünceye kadar yalvarsa da evlâd sâhibi olamayacaktır. Çünkü sünnetullah muhalif hareket etmektedir ve cezasını evlâdsızlıkla çekecektir.

O hâlde, sebeplere tam olarak teşebbüs etmeden netice beklemek mümkün değildir. Bu teşebbüsün nasıl yapılacağı da ayrı bir meseledir.

31 Âdetullah: Cenâb-ı Hakk'ın iradesi ile kâinatta devam ettirdiği usûl, kanun ve nizamı.

32 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

Çay yetiştirmek için lüzumlu bütün teşebbüsleri Erzurum'un Palandöken dağında yapan bir kimse, hiçbir şey elde edemeyecektir. Veya tohumunu zamansız eken kimse mahsule kavuşamayacaktır. Bu hâle göre, sebeplere teşebbüsün zaman ve mekânı da teşebbüs kadar mühimdir.

Bu arada İslâmî mücâhedenin âdetullaha uygun olarak nasıl yapılacağını asrın imamı bizlere beyan buyurmuştur. O metoda uyduğumuz takdirde, sebeplere teşebbüsü inşaallah bihakkın yapmış olacağız. Neticeyi vermek ise, o Rahmân-ı Zülcemâl'in vazifesidir, ona karışmayacağız.

“Sözler’i kendi malı gibi kabul etmek”³³

Sözler’i kendi malı gibi kabul eden kimse şöyle düşünecektir:

“Ben İslâmiyet’e hizmet etmek istiyorum. Üstâd’ım kadar ilmim olsaydı, daha ziyâde hizmet ederdim. Nur Külliyyatı gibi eserler telif edebilseydim, onları bütün dünyaya tanıttırmak ve onlardaki îman hakikatlerinin nurlarıyla çok kimseleri tenvir³⁴ etmek arzu ederdim. Mademki bu hizmetleri Allah rızası için yapmak arzu-sundayım, o hâlde hazır olarak bana takdim edilmiş bulunan bu külliyyatı kendi malımmış gibi kabul ederek neşrine çalışmalıyım.”

Böyle düşünen bir kimse ihlâslı hizmete muvaffakiyet yanında, kendini birçok vartalardan³⁵ kurtarmış olur. Sözler’i kendi malı gibi kabul eden bir kimse, bu hizmette cüz’î veya küllî hissesi bulunan herkese karşı kalbinde hâlis bir muhabbet taşır ve onlara her zaman

33 Nursî, Mektubat, RNK Neşriyat, İstanbul 2018, s. 379.

34 Tenvir: Aydınlatma, bilgilendirme.

35 Varta: Tehlikeli durum.

minnettar olur. Zira onlar kendisinin dâvâsına hizmet etmekte ve ona yardımcı olmaktadır.

Kur'ân ve îman hizmetinde bulunan bir kardeşi-mize karşı içimizden herhangi bir sebeple küsme veya adavet beslemek hissi gelse, bu hissimizi şu şekilde susturacağız:

Ben bir saray yaptırıyorum. Bu zât ise benim sarayıma her gün bir sıra duvar örüyor veya her gün bir miktar malzeme taşıyor. Kendisi nefsimin hoşuna gitmese de yaptığı iş benim gayeme yardım olduğundan, ona karşı muhabbet beslemek ve teşekkür etmekle mükellemim. Benim gayem îman hakikatlerini memleketimizin her köşesine, hatta dünyanın her tarafına yaymak olduğuna göre, her bir şehir, kasaba veya köyde bu hakikatlerin neşrine çalışan herkes benim maksadıma hizmet etmek durumundadır.

Yukarıda izah edilen tarzda düşünmeyen kimseler, şeytanın desiselerine kapılarak, bu îman hizmetinde bulunan kardeşlerinden kendilerine karşı bir hürmet veya muhabbet beklerler. Bunu bulamadıkları takdirde ise, onlara adâvet etmek arzu ederler. Bu kimseler, şuuren bilmeseler de netice itibariyle, hürmet bekledikleri kimselerin dâvâlarına çalışma ve onlardan ücret bekleme gibi bir hâlet-i rûhiye içerisinde dirler.

Herkes böyle düşündüğü takdirde ihtilâfların önü alınmaz olur. Buna mukâbil her fert, bu dâvâyı kendi dâvâsı bilip, diğer kardeşlerini de ona hizmet eden

kimseler olarak kabul etseler, ihtilâfa, nizâyâ,³⁶ şikak³⁷ ve nifaka³⁸ mahal kalmaz.

Sözler’i kendi malı gibi kabul etme mevzuunda, şu hususa da kısaca işaret edelim:

Mademki biz, Sözler’i kendi malımız gibi kabul ediyoruz, o hâlde eserlerimizi anlamaya çalışmalıyız. Zira bir şahsın kendi eserini anlaması, bilmesi ve eserinde ne gibi mevzuların yer aldığını ve ne tarzda izah edildiğini müdrik³⁹ olması icab eder.

36 Nizâ: Çekişme, kavga, anlaşmazlık, ihtilâf.

37 Şikak: Uyuşmazlık, anlaşmazlık, ihtilâf.

38 Nifak: İnsanlar arasında anlaşmazlıktan gelen ayrılık, ara bozukluğu.

39 Müdrik: Anlayan, kavrayan, akli eren, idrâk eden.

Meşveret ve Ehemmiyeti...

Yapılacak meşveretlerde, Kur’ân hizmetine taallûk⁴⁰ eden meseleler hakkında en isabetli ve en mâkul görüşü ortaya çıkartmak için, ehil kimselerin mütâlasına müracaat etmek gerekmektedir.

Cenâb-ı Peygamber (s.a.v):

“Müşâvere edilen emindir.”⁴¹

buyuruyor. Çünkü müsteşar yani kendisiyle istişâre edilen zât; emin, mütefekkir, müstakim,⁴² tesirata⁴³ tâbi olmayan, gadap göstermekten berî,⁴⁴ pek ciddi, halîm,⁴⁵ sabırlı ve hayırhah⁴⁶ olmalıdır. Yani hayır okumalı, hayır konuşmalıdır.

Zira bir hadîs-i şerîfte:

40 Taallûk: İlgisi, ilişkisi olmak.

41 Tirmizî, Züht, 39.

42 Müstakim: Doğru yolda olan, doğru, dürüst, nâmuslu.

43 Tesirat: Tesirler, etkiler.

44 Berî: Kurtulmuş olan, (o şeyden) uzak ve sâlim bulunan.

45 Halîm: Yumuşak huylu

46 Hayırhah: Herkesin iyiliğini isteyen, iyilik sever.

“Her kim kendisiyle müşâverede bulunan kardeşine bildiği hâlde, hilâfına bir beyanda bulunursa, şüphesiz hıyânet⁴⁷ etmiş olur.”⁴⁸

Ayrıca:

“Her kim istişâre ederse rüşde⁴⁹ mazhar olur, her kim müşâvereyi terk ederse, hatadan kurtulamaz.”⁵⁰ meâlinde bir hadîs-i şerîf de vardır.

Şüphesiz her insanda hissiyat bulunur. Bu sebeple meşverette daima müsbet meseleleri nazara vermek gerekmektedir. Menfî meselelerin zikrinde kalpler rencide, fikirler rahatsız olabilir. Şevkler kırılır. Güzel sıfatlar ortaya konduğu vakit, tahtundan menfî şeyler de anlaşılmış olur. Şeytana lânette bir fayda yoktur. Ama “Bismillâh” dersiniz hem sevap işlemiş, hem de şeytani kaçırmış olursunuz. Bu sebeple güzel ve müsbet şeyleri konuşmak, şûrâya⁵¹ güzel fikirler getirmek lâzımdır.

Meselelerimiz müzakere edilirken, hâlden ziyâde istikbâl nazara alınmalıdır. *İstikbâli dikkate alarak adım atmak güzel bir tedbirdir.* Hizmetteki kardeşlerimizi değerlendirirken de bu ölçüyü dikkate almak gerekmektedir. Bir arkadaşımız günah işlemişse, hatası varsa, yere batırılmaz. Ona “Tevbe et” denilir. Belki o istikbalde yıkanabilir, temizlenebilir. Hatta emsallerinden

47 Hıyânet: İhânet etme.

48 Ebû Davûd, İlim, 8.

49 Rüşd: Doğru yolu bulma, doğru yolda gitme.

50 Celaleddin Suyûtî, ed-Dürri'l Mensur, c, 2, s, 359 (İbn Adiy, Beyhaki).

51 Şûrâ: Bir konuyu görüşmek için yapılan toplantı.

çok daha ileri geçip, terakkî⁵² edebilir. Hâlde olan kusurlarımız ile birbirimizi batırmaya, hatalarımızı ifşâ etmeye gidilmemelidir. Bu düsturlara göre hareket edersek fayda göreceğiz.

Öyleyse takip edeceğimiz yol, müsbet harekettir, müsbet konuşmaktır. Tatlı, mâkul, yerinde ve hilimle konuşmaktır. Bu sebeple meşverete taalluk eden birkaç düsturu nazara vermekte fayda mülâhaza etmekteyim.

Evveleminde, reyi alınan şahıs kendi arzu ve temennisini ibraza değil, hakikatin hükmünü izhara müteveccih⁵³ olmalıdır. Bu noktadan hareket ederek meselelerimiz değerlendirilmelidir.

Müşâverede bir fikr-i ilmî ile hakikati ortaya çıkartmak ve ekseriyetin reyine ittiba etmek şarttır. Yani meselelerimizi ilim ve fikrin ışığı altında müzakere edeceğiz. Fikir ve ilmin kuvveti ile hareket edersek aşamayacağımız mâni yoktur. Bir mesele reddedilecekse ilmen reddedilmeli, kabul görecekse ilmen kabul görmelidir. Böylece meselelerimiz kanun, kaide ve düsturların süzgecinden geçmiş olacaktır.

Bazen bir meselenin müzakeresinde bir veya birkaç fikir mâkul olabilir. Yahut her fikrin hakikat tarafları bulunabilir. Hak da taaddüt⁵⁴ edebilir. O zaman yapılacak iş şudur: “el-hükmü lil-ekser” kaidesince ekseriyetin görüşüne uymak, kendi fikir ve arzusunu terk etmektir. Meşveretin hukuku noktasından buna uy-

52 Terakkî: İleri gitme, ilerleme, gelişme.

53 Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

54 Taaddüt: Sayısı artmak, çoğalmak.

mak gerekli olduğu gibi, ittihad ve tesânüdün⁵⁵ tesis ve devamı noktasından da ekseriyetin kanaatine katılmak elzendir.

Psikolojik olarak da ekseriyetin kanaatine iştirak etmek insanı rahatlatır. Üstâdımızın beyan buyurduğu üzere, hakkın hatırı için, nefsin hatırını kırarak, hakikati ortaya koymak daha sevaplıdır. Aksi hâlde müşâvere, yerini muhtelif hislerin müsâdeme⁵⁶ ve cidâline⁵⁷ terk eder; *–Allah korusun–* inkıraz⁵⁸ ve itirazı müstelzim⁵⁹ olur.

İnsan vücudundaki bir âzâdan ruh çekilse, artık o uzuv çalışamaz, felç olur. Vücut sıhhati için, rûhun bütün âzâlarla teması şarttır. Üstâdımızın vefatından sonra birçok hâdiseler bize ders vermiştir. Bir kardeşimizin kopup gitmesi ile bir mücevherat kaybediyoruz. Giden bizden gidiyor. 10 kuruşun gitse arıyorsun, 100 kuruş kaybet sen onun ızdırabını çekiyorsun. Bir insanın kolunu kaybetmesi ne ise, bizler için dâvâmız noktasından bir insanın kaybedilmesi de odur. Bir kardeşimiz gidince bir âzâmız felç oluyor.

Başka bir misâl ile; bir hatip bir câmide konuşur, sair câmilere hoparlör bağlanır. Böylece bir ses binlerce yerlerde dinlenebilir. Bir câmide hoparlör bozularsa, o câmiye ses gitmez. Bu misâl gibi her bir kardeşimiz bir hoparlör hükmündedir.

55 Tesânüd: Dayanışma.

56 Müsâdeme: Uğraşma, didişme, çekişme.

57 Cidal: Şiddetli ve sert tartışma, kavgalı konuşma, çekişme.

58 İnkıraz: Bitip tükenip yok olma, sonu gelme, son bulma, çökme, yıkılma.

59 Müstelzim: Gerekli kılan, gerektiren şey.

Bir memleketteki bir Kur'ân hizmetkârında ârıza olursa, oraya sesimiz gitmez olur. Hâlbuki senin maksadın her câmideki cemaate sesini duyurmaktır. Öyleyse vazifemiz hoparlöre hürmet etmek ve onu muhafaza etmektir. İnsan bozulan bir âlete kızmaz, küsmez. Belki onu tâmir eder. “*Niye bozuldu?*” diye çekiçle kafasına vurursan, külliye onu kaybedebilirsin. Kızılmaktan ziyâde tutmak, hiddetten ziyâde muhabbet ve şefkat ile tedavi etmek gerekir. Hamiyet ve dâvâ rûhu bunu gerektirdiği gibi, maslahat ve akıllılık da budur.

Kardeşlerim, bizler çok büyük bir dâvâyı yüklenmişiz. Sırtımızda büyük bir mesuliyet var. Elbette büyük bir taşı kaldıran yirmi otuz adamdan bir ikisi bu hengâmda birbirinin ayağını çiğneyebilir. “*Niçin benim ayaklarımı çiğnedin?*” diye ellerini taştan gevşetmek kâr-ı akıl değildir. Hikmet nazarıyla meselelere bakmak gerekmektedir. Kardeşlerimizi ancak tâmir ile kazanabiliriz. **Biz, bize düşen vazifeyi yapar, gerisini kadere havale ederiz.** Aksi hâlde, bu ihmalimizden mesul oluruz. Bu ulvî hisler kalplerimizi doldurursa, o zaman Rabb-ı Rahîm merhamet eder, O’nun (c.c) rahmeti cemaat üzerine nâzır olur. “**Yedullâhi ale’l cemaati**” hakikati zâhir olur.

Cemaate taallûk⁶⁰ eden meselelerin bir ferdin fikr-i inhisarına terk edilmesi, netice itibariyle, azim zararlara ve suizanlara sebebiyet vereceğinden, din-i İslâm meşvereti emretmiştir. Elbette cemaatin meseleleri bir şahsın fikrine bırakılmayacağı gibi, bir ferdin sırtına da yükletilemez. Kaldı ki, bir insanın fikri ne kadar doğru,

60 Taallûk: İlgisi, ilişiği olmak.

ne kadar müstakim olsa bile, çıkacak kararların bir cemaatin fikrinden süzülmesinde pek çok faydalar vardır. Yapılacak o hayırlı işe herkes hissedar olur. Şahıslar çeşitli su-i zan ve ithamlardan kurtulur. Beraber düşünüp, meseleleri birlikte mütâlaa etmenin bereketi bol olur.

Nitekim Fahr-i Kâinat Efendimiz'in meleke-i mad-diye ve mâneviyesiyle⁶¹ bütün nâsın⁶² en ekmeli olduğu hâlde ashâbı ile müşâvereye –mintarafillah–⁶³ memur olması, ümmet için müşâvereye⁶⁴ riayetin lüzumunu açıkça göstermektedir.

Hız. Peygamber (s.a.v) akıllı, şuurlu ve idrak kabiliyetiyle, hâsılı bütün letaifiyle, bütün peygamberlerin ve meleklerin mertebeye en ekmeli iken, müşâvere ile emrolunması, bizler için meşverete ne kadar ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Onun için ekser ulemâ, meşveretin vâcip olduğunu beyan buyurmuşlardır. *İstişâre neticesinde alınan kararlara muhalefet isyandır, günahdır.*

Evet, dâvâ arkadaşlarıyla istişâre eden, onların muhabbet ve teveccühünü kazandığı gibi, kendi kadr ve kıymetini de arttırmış olur. *Ayrıca müşâverenin psikolojik faydası vardır.* Bir kardeşimizle bir meseleyi müşâvere edersek, kendisine kıymet verildiği kanaati ile o kardeşimizin hizmetteki şevk ve gayreti ateşlenecek,

61 Meleke-i maddiye ve mâneviye: Maddî ve mânevî yetenek.

62 Nâs: İnsanlar, halk.

63 Mintarafillah: Allah tarafından, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle.

64 Müşâvere: Önemli bir konu üzerinde iki veya daha çok kimse arasında yapılan fikir alışverişi, danışma, istişâre.

hizmet arzusu kuvvet kazanacaktır. Bu nokta da unutulmamalıdır.

Vahdet-i tedris,⁶⁵ vahdet-i terbiye ve vahdet-i his ile hareket eden bir cemaatin meşvereti, elbette muzaffariyetle neticeleneceğinden şüphe yoktur.

Bir kısım cemaatler hakikati akıl ile idrak ettikleri hâlde, hareketlerini hisse bina ederler. Neticede his akla hâkim olur. Bir cemaat ki his ile hareket edip aklın dizginini hissin eline verirse, müzminleşmiş bir hastalığa ilaç nâfi⁶⁶ olmadığı gibi, böyle bir cemaate de meşveret hiçbir fayda sağlamaz.

*Her kemâle bir noksanı karıştırmak, şu âlem-i kevn-ü fesadın⁶⁷ mukteziyâtındandır.*⁶⁸ Bizler, her yönümüzle mükemmel değiliz. Hizmetimize taallûk⁶⁹ eden meselelerde en mâkulü aramak ve isabet kaydetmek için meşverete muhtacız. **Meşverette** –velev ki isabet etmese– çoğunluğun reyine itibar etmek gerekir.

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) kendi reyine muhalif olarak çoğunluğun reyine uyduğu bir vakiadır. Nitekim Uhud Savaşı'nda önce Hz. Peygamber (s.a.v) savaş hakkında ashâbıyla müşâvere etmiş, kendi re'yi Medine'de kalıp müşrikleri karşılamak iken, cemaatin ekseriyetinin reyine uymuştur.

65 Vahdet-i tedris: Eğitimdeki birlik.

66 Nâfi: Faydalı.

67 Âlem-i kevn-ü fesad: Oluşlar ve yok oluşlar dünyası.

68 Mukteziyât: Bir şeyi gerekli kılan sebepler. Nursî, Âsâr-ı Bediyye, RNK Neşriyat, İstanbul, s. 107.

69 Taallûk: İlgisi, ilişiği olmak.

Dikkat ediniz... Ekseriyetin re'yinin isabetsizliğini bildiği hâlde onlara uyuyor. Nübüvvet gözlüğü ile biliyor ki, **“Hz. Hamza’yı vereceğim. Uhud’da param-parça ettireceğim.”** Biliyor ki, *“Yetmiş kadar güzîde sahâbeyi bu savaştta biçtireceğim. Ama hepsi meşverete, meşveretin hukukuna, meşveretin anlayışına fedâ olsun... Amcam dahi olsa müşâvereye fedâ olsun...”* **İşte meşveret bu demektir!**

Hiz. Rasûlullah (s.a.v) istişâre uğruna başta amcasını ve güzîde sahâbîlerini fedâ ederken, biz bir yumurtamızı fedâ edebiliyor muyuz?

İstişarede Peygamberimizin (s.a.v) reyî hilâfına girişilen savaştta bir kısım sahâbîlerin de emr-i Nebeviye muhalefet ederek yerlerini terk etmesiyle İslâm ordusu dağılmış, başta Hiz. Hamza olmak üzere, birçok güzîde sahâbe de şehid olmuştu. Hâl böyle iken, Rasûl-i Ekrem’in (s.a.v) hâdiseyi teessür yerine tebessümle karşılaması, ashâbını itham yerine takdir etmesi, kalplerini kırmak yerine onlara iltifat etmesi, gayz ve hiddet ile itmek yerine şefkat ve merhamet ile onları kendine çekmesi, bizler için en büyük bir ders-i ibrettir. Cenâb-ı Hak da bu mümtaz davranışı te’yîd ve senâ makamında Âl-i İmrân sûresi 159’uncu âyetinde şöyle buyurmaktadır:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ
لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ
فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

“Şimdi, Allahu Teâlâ’dan bir rahmet sebebiyledir ki onlara yumuşak davrandın ve eğer sen çirkin huylu, öfkeli, katı yürekli olsaydın, elbette etrafından dağılırlardı. Artık onları affet, onlar için istiğfarda bulun ve onlar ile iş hususunda müşâvere et.”

Şu noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum: Rasûl-i Ekrem (s.a.v) Efendimiz, bir kısım sahâbeye:

“Benden emir gelmedikçe –muzaffer olsak bile– katıyyen yerlerinizi terk etmeyiniz.”⁷⁰ diye emir buyurduğu hâlde, savaşın bidâyetinde İslâm ordusunun muzafferiyeti zâhir olmaya başlayınca, geçidi tutmak ile vazifeli olan sahâbîler yerlerini terk ettiler. Ve malûm hâdise zuhur etti. Hâl böyle iken, dikkat ediniz! Cenâb-ı Hak, emr-i nebeviye muhalefet eden sahâbîler ile meşvereti Peygamberine emrediyor. Demek ki, her söz tutmayan, yere batırılmaz. Ben bir cihetle söz tutmuyorsam, sen de diğer bir cihetle söz tutmuyorsun. Sen beni affedersen, ben de seni affederim. Allahu Azîmüştan da (c.c) hepimizi affeder.

Hız. Rasûlullah (s.a.v) hâdiseyi tebessümle karşılıyor. **“İslâm battı. Perişan olduk...”** demiyor, hiddet ve şiddet eseri göstermiyor.

İnsan, dâvâsı için hiddet edebilir. Ama aynı şeyi hilm ile yapmak mümkündür. O işi hilm ile söylersen, hem kabul eder, hem de sana hürmetini devam ettirir. Ama hiddet gösterdiğin vakit, en azından kalben sana muhalefet eder yahut inat damarı ile muhalefetini artırabilir.

70 İbn-i Hişâm, III, 10; Ahmed, I, 288.

İlim ile hilmi bir araya getirdiğimiz zaman çift kanatlı oluruz. O zaman, uçamayacağımız bir zirve, geçemeyeceğimiz bir derya, aşamayacağımız bir engel kalmaz. Aksi hâlde, kardeşlerimize sert ve haşın davranırsak; bir gün, beş gün derdimizi çeker, sonra da “Artık yeter!” deyip dağılıbilirler.

İşte, Kur’ân-ı Kerim bu âyet-i kerime ile bizlere önemli üç hayatî düsturu ders vermektedir:

1. Mü’minlerin birbirlerine karşı –velev ki hata ve kusurları olsa bile– yumuşak davranmalarını; cemaati muhafaza etmenin ancak bu tarz ile yani kavli-i leyyin⁷¹ ile mümkün olabileceğini; katı, sert, sakat hareketlerin ise birlik ve dirliği bozup, tesânüd ve ittifakı dağıtacağını ders vermektedir.

2. Kur’ân hâdimlerinin birbirlerinin kusurlarını bağışlamalarını ve affetmelerini tergip⁷² etmektedir.

3. Cenâb-ı Hak, bu âyet ile Rasûl-i Ekrem’ine as-hâbıyla meşvereti emretmektedir.

Uhud Savaşı’ndan önce yapılan istişârede, ashâbın reyinde isabet kaydetmediği malûm olduğu hâlde, savaşın sonunda Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Peygamber’e (s.a.v) ashâbıyla meşvereti beyan buyurmasında şu önemli nükte ortaya çıkmaktadır: Hüsn-ü niyet ile yapılan meşveretin neticesinde hata tebeyyün⁷³ etse bile, meşverete ittiba edenler mesul olmazlar. Mezkûr⁷⁴ hakikatlere binaen,

71 Kavli-i leyyin: Yumuşak söz.

72 Tergip: İsteklendirme, şevklendirme.

73 Tebeyyün: Görünme, ortaya çıkma.

74 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

bu azim kudsî hizmeti muhafaza etmek için, bazı fikrî fedâkârlıklarda bulunmak gayet yerinde bir hareket olur. Hakk'ı bulduktan sonra hakta ihtilâf edilmemelidir.

Bir gaye uğruna başını fedâ eden insanlar tarih boyunca çok çıkmıştır. Dâvâsı için başını vermek kolaydır. Bu kudsî dâvâda fikren haklı olsa bile, meşveretin hukuku nâmına fikrî fedâkârlıkta bulunmanın baş vermekten çok defa daha üstün, hizmetin devamı açısından çok daha elzem olduğu katiyyen unutulmamalıdır.

Herkesin meselelere intikali bir olmaz. Senin idrak ettiğin, ehemmiyetine inandığın bir meseleyi, bir kardeşimiz bazen bir veya iki sene sonra anlayabilir. Derin meseleler çok geç anlaşılıyor. Hizmetin semeresini görmek için sabredecek ve bekleyeceksin. Bir insanın ayağı kırılmış ise, o ayak ancak altı ayda tutabilir. “*Ben altı ay bekleyemem.*” dersen, bir ayaktan mahrum olursun, altı ay sabredersen bir ayak kazanacaksın. Acele ederek ayağımızı tahtadan yapmaya kalkışmayalım. Teennî⁷⁵ ve sabır ile arkadaşımızın başını beklerseniz, bu zillet değildir. Ben bir zamanlar Ankara’da hastahânedeydim. Hastahânedeydi bir doktor vardı. Hastaların önünde eğilip, kalkıyordu. Her gün usanmadan sabahdan taa akşama kadar hastalarıyla şefkat ve ihtimam ile meşgul oluyordu.

Bizler de bir doktor gibi arkadaşımızın hatasını düzeltmek için şefkat ve merhametle onunla meşgul olursak; emin olunuz bu hareketimiz zillet değildir.

75 Teennî: İlerisini düşünerek, ihtiyatlı davranarak acele etmeden iş görme, düşünceli hareket etme.

Doktorun hizmeti zillet midir? Hasta öksürebilir, kuşabilir. Ona “*Sen niçin öksürüyorsun?*” denilebilir mi? Hastanın yapmış olduğu kabahati doktor da işleyebilir mi? Hastanın derdini kim dinleyecek?

Evet... *Hasta kabul ettiğin arkadaşının kusurunu tedavi edeceksin*; tarz budur. Muvaffakiyetin şartı da budur. Unutmamak gerektir ki, böyle bir asırda, böyle bir kudsî dâvânın hizmetine tâlip olanlar, ancak birbirlerinin kemâlât ve meziyetlerini tamim⁷⁶ etmek ile dâvâ şuuruna erebilirler.

Unutmamak gerekir ki, birbirlerini çürütmeye çalışanlar hem kendilerini, hem dâvâ arkadaşlarını zîşeref bir istikbâlden mahrum ederler. Kardeşlerini ihtiram⁷⁷ ile yâd edenler, hürmetle yâd olunurlar.

Bir zamanlar bir şeyh, müritleriyle bir yerden geçerlerken bir hayvan cîfesine⁷⁸ rastlarlar. Ölmüş hayvanın pis kokusu etrafa dağılmış olduğundan, müritler burunlarını kapatıp yüzlerini çevirirken; şeyh tebesüm ederek “*Ne kadar güzel dişleri var, inci gibi parlıyor.*” der. Her şeyin medhe lâıyk tarafları bulunabilir. Bu noktaları nazara vermek gerektir.

*Sevda-yı kalbimiz, mâşuka-yı vicdanımız hizmeti-mizdir, dâvâmızdır. Şahsımıza ve hizmetimize taallûk*⁷⁹

76 Tamim: Umumileştirme, genelleme; bir hükmü aynı cinsin bütün fertlerine verme.

77 İhtiram: Saygı, hürmet, tâzim.

78 Cîfe: Kokmuş ceset, leş, lâşe.

79 Taallûk: İlgisi, ilişiği olmak.

eden meselelerde kendi hakkımızda tecviz-i kusur⁸⁰ etmememiz, fakat tesânüdün muhafazası için dâvâ arkadaşlarımızın kusurlarını bağışlamamız hizmetimizin sadeti ve selâmeti için elzemdir.

Mecnun çöllerde âhularla dolaştı. Âhuların gözleri Leylâ'nın gözlerine benzediği için onlardan ayrılmıyordu.

Sevdamız dâvâmız ise, kardeşlerimiz de o dâvânın gözleridir. O gözleri dâvân için sevmelisin.

Şu hizmetimiz ittihad ile kaimdir. İttihadın devamı insaf ve fazilet ile bağlıdır. Fazilet ittihadı vesile olamazsa, o fazilet fazilet değildir. İttihada kuvvet vermeyen kemâlât, yabanî meyve ağaçlarına benzer. Meyvesi vardır. Lâkin acıdır. Kimseye menfaati yoktur.

Binaenaleyh, tesânüd ve muhabbeti perçinleyici bir ruh içerisinde hasr-ı gayret,⁸¹ hem mesleğimizin iktizası, hem de hissiyat-ı rûhaniyemizin icabatındandır. Çünkü hizmette kat olunacak mesafe bu sırta taallûk etmektedir. *Malûm olduğu üzere merkezi merkez eden, muhitin intizamıdır.* Muhitin eğilip bükülmesi merkezi bozduğu gibi, merkezdeki zerre miskal bir inhıraf⁸² da muhitte kapatılması fevkalâde müşkil gedikler açar. Katıyyen unutmamak gerekir ki; güzel tedbir ve hilm, bir câhili âlim kadar faydalı kılar; demiri altın; kömürü elmas yapar.

80 Tecviz-i kusur: Kusuru hoş görme, müsaade etme.

81 Hasr-ı gayret: Gayreti, çabayı tek bir şeye yöneltmek.

82 İnhiraf: Doğru yoldan sapmak, dönmek.

Ferdî ihtilâflar ve şahsî dargınlıkların umumî yerlerde ve cemaat içerisinde konuşulması, faydadan ziyâde pek çok zararları netice verebilir. Evvelâ, karşılıklı ithamlar, akıl yerine hissiyatı, hakikat yerine fikirlerin tahakkümünü,⁸³ muhabbet ve uhuvvet yerine tesânüd⁸⁴ ve tenâfürü⁸⁵ ziyâdeleştirebilir. O zaman, o meclis enaniyetlerin tatmini, nefislerin tahakkümü için müsait bir zemin olur. Hem de bu ahval, cemaatin şevkini kırar, huzurunu dağıtır.

“Çok sıkı tutmayınız. Herkes bir meşrepte olmaz...”⁸⁶ ifadesini esas alarak ferdî ihtilâfların hususi sohbet ve irtibatlar vâsıtasıyla halline gidilmelidir. Bu işin tedavisi lâıyk ellere havale edilmelidir. Her insan yara saramaz, her insan doktorluk şefkatini taşıyamaz. Bu çeşit ihtilâfları vaz-u nasihat ile, telkin ile, zamana bırakmakla tedavi etmelidir. Zaman en büyük yardımcımızdır. Zaman, en insafsız insanı dahi insafa getirir.

Bazı fertlerde kıymetli fikir bulunabilir, hatta niyeti de hâlis olabilir. Lâkin o fikir ve ihlâs, şiraze-i vahdetimize⁸⁷ kuvvet ve himmet vermekle değer kazanabilir. Kardeşlerimizin meziyet ve kabiliyetleri ancak ittihad ile bir havuza dökülürse kemâlât bostanları yeşerir. Eğer, ihtilâf ile bu havuzun menfez ve delikleri açılırsa,

83 Tahakküm: Baskı, zorbalık.

84 Tesânüd: Dayanışma.

85 Tenâfür: Birbirinden nefret etme, birbirinden kaçma.

86 Nursî, Uhuvvet Risalesi, RNK Neşriyat, İstanbul, s. 45.

87 Şiraze-i vahdet: Birlik tutkalı.

o vakit şûristana⁸⁸ dağılıp diken ve yabanî ot olmaktan başka ne faide temin edebilir?

Cemaatten maada tarik-i selâmet yoktur. Muazzez Üstâdımız **“Acz, muhalefetin menşeidir.”**⁸⁹ buyuruyor. Ekseriyetin reyine kuvvet vermek ve perçinleşmiş bir hizmet anlayışını zayıf düşürtmemek için, niza ve muhalefet kapısını kapatmak gerektir.

Hizmetimiz, âlemin her türlü tabakalarına, yani âlem-i kâinat, âlem-i hayat, âlem-i insan, âlem-i âhi-rette taallûk⁹⁰ eden şümullü⁹¹ bir hizmettir. Meseleleri değerlendirirken hizmetimizin kül ve külliyyetini, yani gayet geniş çerçevesini dikkate almak lâzımdır. Nazarımıza sadece bir iki cüz’î meseleyi takıp hislerimizi de bir kısım mevzii meseleler üzerinde teksif⁹² eder, düşünce ve anlayışımızı sadece o noktalara hasreder ve bu noktalardan hareketle haklı olduğumuzu dâvâ edersek; o zaman hizmetin külliyyetini görmemek gibi bir muğalata ile bir hata-yı azîme düşebiliriz. Nazarını cüz’î meselelere hasreden, külliyyeti idrak edemez.

Hizmeti umum insanlara bakan muhteşem bir fabrikanın bir veya iki çarkındaki muvakkat ârızayı gören kimsenin, o ârızayı tamir etmek yerine, fabrikadan çekilip umum vâridattan mahrum kalması kâr-ı akıl değildir.

88 Şûristan: Çorak yer.

89 Nursî, Âsâr-ı Bedîiyye, s. 669.

90 Taallûk: İlgi, ilişiği olmak.

91 Şümullü: Etkisi veya anlamı birçok şeyi içine alacak şekilde yaygın olan, birçok şeyi kapsayan.

92 Teksif: Yoğunlaştırmak.

Çok dikkat gerektir. *Bazen bir damlada tufan, bir cümlede cihan nihan olur.* Bu gibi durumlarda hamiyet-i diniye,⁹³ afv ve mülâyemet,⁹⁴ temkin ve tedbir imdada yetişmezse; mesele his, vehim ve hayalin dağınık bulutları içerisinde mütâlaa edilebilir. Bu ahvalde –Allah korusun– hiddet ve isyanları, yıkılış ve çöküşleri netice verebilir.

O zaman sadırlar⁹⁵ gayz ile dolar, fikirlerde inad ve taassup⁹⁶ yerleşir. Gözler ve bakışlar haset kıvılcımları saçar.

Bu hizmette, her zaman teennî⁹⁷ ve nezâket ile davranmak gerektir. Kalpleri Allah'ın rızâsıyla meşbû⁹⁸ olup, hizmet aşkı ile yürüyenler, zihinlerde başka şeylerle kurulmamalıdır. Çimenli, çiçekli, çok ferahlı ve müncezip⁹⁹ yollar vardır ki, nihayetleri gül ve gülistandır. Güzel yüz, tatlı söz, kalp metaneti ve hatır hoşluğu ile fitne kapısını kapatıp şeytanın tahribatına karşı kalp ve hissiyatımızı siper etmemiz gerekmektedir.

Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v):

93 Hamiyet-i diniye: Din gayreti, dini korumak ve yüceltmek maksadıyla çalışmak.

94 Mülâyemet: Uygunluk.

95 Sadır: Çıkmak, meydana gelmek.

96 Taassup: Bir din ve inanışa, bir fikre aşırı derecede bağlı olup onun dışındakileri düşman gibi görme.

97 Teennî: İlerisini düşünerek, ihtiyatlı davranarak acele etmeden iş görme, düşünceli hareket etme.

98 Meşbû: Dopdolu hâle gelmiş, dolmuş, dolu.

99 Müncezip: Cezbeye kapılmış, tutulmuş.

“Her ümmetin bir emini vardır. Ebû Ubeyde de benim ümmetimin eminidir.”¹⁰⁰

diye buyurduğu Hz. Ubeyde’nin (r.a), vefat-ı Nebevi’den sonraki karışıklıklarda söylemiş olduğu şu sözler, ne kadar ibretâmiz, ne kadar düşündürücüdür: “Ey Müslümanlar! Kendi elinizle yapmış olduğunuz bir hizmeti yine kendi elinizle yıkmayınız!”

Mâzî bir kitaptır. İbret ve emsaller ile doludur. Bugün dünün aynıdır. Yeni bir şey yoktur. Değişen sadece renklerdir. İttihadını muhafaza edemeyen nice nice devlet, millet ve cemaatler yıkılıp hâk ile yeksan¹⁰¹ olmuşlardır.

İşte Endülüs... İttifak ve tesânüd¹⁰² ile kuruldu, ihtilâflar ile yıkıldı.

Malûmunuz olduğu üzere **Târik bin Ziyad** İspanya’ya geçince, gemileri yaktırdı. Askerlerine hitaben:

“Arkamız deniz, önümüz düşman... Muzafferiyetten başka çaremiz yoktur.” dedi.

Tuleytula’yı kuşatırken askerde ricat¹⁰³ alâmeti gördüğünde de ordusuna hitaben:

“Askerlerim, şehitlik ileridedir. Gazilik de ileridedir. Cennet de ileridedir. Geride bir şey yok!” buyurdu.

100 Buhârî, “Fedâilu Ashâbi’n-Nebi” 21; Müslîm, “Fedâilu’s-sahâbe” 53; Hâkim, el-Müstedrek, III, 299.

101 Hâk ile yeksan: Yerle bir.

102 Tesânüd: Dayanışma.

103 Ricat: Geri çekilme, geriye doğru kaçma.

Evet kardeşim, Cennet ileridedir. Bekâ ileridedir, likâ¹⁰⁴ ileridedir, muzafferiyet ileridedir.

Bediüzzaman'ın:

“Kardeşlerimden rica ederim ki; sıkıntı veya ruh darlığından veya titizlikten veya nefis ve şeytanın de-siselerine kapılmaktan veya şuursuzluktan, arkadaş-lardan sudur eden fena ve çirkin sözleriyle birbirine küsmesinler ve ‘Haysiyetime dokundu.’ demesinler. Ben o fena sözleri kendime alıyorum. Damarınıza do-kunmasın. Bin haysiyetüm olsa, arkadaşlarımın mâbey-nindeki muhabbete ve samimiyete fedâ ederim.”¹⁰⁵

sözleri kulağımda çınlamaktadır. Anladığım kadarıyla bizim hatamız, Nur'un şâyân-ı hayret ve ibret mizan ve mihenginin hâkimiyeti altına lââyık veçhile¹⁰⁶ girmeme-mizden; efkârımızı, ef'alimizi, ahvalimizi, O'nun tan-zimi ile nizama koymamamızdan kaynaklanmaktadır. O'nun kudsî kanunlarını fert ve cemaat olarak temes-süle¹⁰⁷ mecburuz...

Evet, memur olmak başka, mütemessil¹⁰⁸ olmak başkadır.

Evet, **“el-insafü hayr'ül evsaf.”** İnsaf, vasıfların en hayırlısıdır.

104 Likâ: Kavuşma, buluşma.

105 Nursî, Uhuvvet Risalesi, s. 3.

106 Lâyık veçhile: Lâyık olduğu şekilde.

107 Temessül: Görünme, belirme.

108 Mütemessil: Yansıyan, akseden görüntü.

İnsan, vicdana hizmet şuuruyla hâkim olabilir. Hizmette ileri; teveccühte geri olmak, ehl-i hamiyetin şânındandır. Hz. Ebû Bekir’in (r.a) hilafet ile ilgili olarak beyan buyurduğu:

“Bu, onundur ki, o senindir denilir; o benim diyenin değildir.”

hakikati bizler için güzel bir mihenktir.

Hz. Ömer’in (r.a) sahâbîler içinde faziletmeab¹⁰⁹ bir ferd-i ferîde¹¹⁰ söylemiş olduğu şu sözler, hepimiz için daima değerini muhafaza eden bir mizandır:

“Bu ümmetin keskin kılıcısın, eğilip de kesmez olma; bu ümmetin tatlı suyunun, acıyıp da bozulma.”

Cenâb-ı Hak cümlemizi sökükleri dikici, eksiklikleri ikmal edici, yarık ve çatlakları kapatıcı, gedikleri seddedici, müşfik, munsıf,¹¹¹ müdebbir,¹¹² müteyakkız¹¹³ hadimlerden eylesin. Âmin.

109 Faziletmeab: Çok faziletli, erdemli, üstün özelliklere sâhip.

110 Ferd-i ferîd: Eşi benzeri olmayan kişi.

111 Munsıf: İnsaflı.

112 Müdebbir: İdareci, yönetici.

113 Müteyakkız: Uyanık, gözü açık.

Sahâbîler ve Biz

Kış mevsiminde bir bahçeye girdiğinizde, soğuk çehreli, donuk ve bakıldığında insana hoş görünmeyen ağaçlarla karşılaşrsınız. Bu ağaçlardan birinin gölgesinde dinlenmek isteseniz, derhâl soğuk alır ve rahatsız olursunuz. Yani, mezkûr¹¹⁴ ağaçların kendileri gibi gölgeleri de menfaatsiz, hatta zararlıdır.

Aynı bahçeye yaz mevsiminde uğradığınızda, çok farklı bir manzara ile karşılaşır ve gözlerinize inanamazsınız. Zira bahçe aynı bahçe, ağaçlar aynı ağaçlar olduğu hâlde, gördüğünüz manzara kıştaki ile taban tabana zıttır ve onunla kıyas kabul etmez. Yemyeşil yaprakları, muhtelif ve leziz meyveleri, serinlik ve ferahlık veren gölgeleriyle her bir ağaç her cihetiyle faydalı ve hoş bir sûret almıştır. Bu büyük değişikliğin sebebi şudur:

Kıştaki donuk ağaçların üzerinden bir bahar mevsimi geçmiştir. Bahar güneşine yüzlerini çeviren bu

114 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

ağaçlarda ilk tebeddülât,¹¹⁵ üzerindeki karların erimesi ve içlerine kadar nüfûz eden donukluğun çözülmesi olmuştur. Bilâhare bahar yağmuruyla sulanan ve bahar havasını iyice emen bu ağaçlar, kısa zamanda, eskiye kıyasla tanınmaz ve inanılmaz derecede terakkî etmişler; yeşil yapraklarla, çiçeklerle ve meyvelerle bezenmişlerdir.

İşte sahabe-i kirâmın İslâmiyet'ten önceki ve sonraki hâlleri bu misâle benzer. *Cenâb-ı Hak tarafından insanlara doğru yolu göstermek, onları irşad etmek ve onların üzerindeki küfür ve isyan buzlarını çözmekle tavzif*¹¹⁶ *edilen Rasûl-i Ekrem'in (s.a.v) mânevî güneşi, bütün haşmetiyle Asr-ı Saadet'te tezâhür etmiş ve küllî feyzini o asrın bahçesine akıtmıştır.* Buzları çözülenlere Kur'ân âb-ı hayatını¹¹⁷ emzirmeye başlayan o Zât-ı Mübârek, kısa zamanda o bahçeye meyve verdimiş ve mezkûr¹¹⁸ asrın insanlarını, peygamberlerden sonra, kimsenin yetişemeyeceği bir yüksekliğe ve bir tarâvete¹¹⁹ erıştirmiştir.

Bizlere gelince, bizler de elhamdülillâh o güneşten istifade ediyoruz. Lakin biz dağın kuzey yüzündeyiz; onlar, yani sahâbîler ise güney yüzünde idiler. Onlar derslerini o güneşin zâtından aldıkları hâlde, biz o feyzi sadece ziyâsından almaktayız. Ne kadar terakkî

115 Tebeddülât: Değişmeler, değişiklikler.

116 Tavzif: Vazifelendirme, bir görev verme.

117 Âb-ı hayat: Hayat suyu.

118 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

119 Tarâvet: Tazelik, körpelik.

etsek onlara yetişmemiz kâbil¹²⁰ değildir. Bize düşen vazife, onların yolundan gitmek ve şefaatlerine nail olmaya gayret etmek olacaktır.

Burada bir hususa da işaret edelim. Şöyle ki:

Heyecan dinden gelirse, yani insanları harekete getiren rüzgâr bahar rüzgârı olursa, bunun neticesi neşvünemâdır,¹²¹ meyve vermektir. Dinden gelmeyen her türlü heyecan kış fırtınalarına benzer ki, ağaçların dallarını kırmaktan, onları birbirine çarptırmaktan başka bir işe yaramaz.

Bu sebeple, adımımızı atarken çok dikkatli olmalı ve hangi rüzgârın önüne düştüğümüzü müdrik¹²² bulunmalıyız.

120 Kâbil: Olabilir, mümkün.

121 Neşvünemâ: Gelişme, büyüme, gelişim.

122 Müdrik: Anlayan, kavrayan, akli eren, idrâk eden.

Sahâbîleri Muhasebe mi?

Bir padişahın iki oğlundan birisinin diğeri ile kavga ettiğini duyan ahâliden bir kısım kimseler, ellerine çadır kazıklarını alarak sarayın kapısına dayansalar ve kendilerine niçin geldiklerini soran padişaha: “*Senin oğullarının kavga ettiğini duyduk, oğullarından falan haklı, filân ise haksızdır.*” deseler, elbette padişah, bu haddini mütecâviz¹²³ güruhu: **“Benim oğullarımdan size ne!”** diyerek kapısından kovacaktır.

Hız. Ali Efendimizle, Hız. Muaviye’nin (r.a) her ikisi de Peygamber Efendimiz (s.a.v) Hazretleri’nin sahâbîleridirler. Onları muhakeme etmek, birine haklı, diğerine haksız demek ve haksız telâkki ettiğimiz sahabe ye insafsızca hücumlarda bulunmak, bizim haddimizin fevkindedir ve edebe münâfidir.

Elbette ki bu kavgada bir tarafın içtihadı diğer tarafınkinden daha isabetli ve haklı olacaktır. Fakat isabetsiz olan karşı tarafın muhakeme ve muhasebesi bize düşmez...

123 Mütecâviz: Geçen, aşan, tanımayan.

Kur'ân'ın Benzeri Neden Yapılamaz?

Her kelâm, kendisini söyleyenin sikkelerini taşımaktadır. Lisan aynı da olsa, kabiliyetlerin farklılığı, ilim ve belâgattaki tefâvüt gibi hususlar, kelâmlara ayrı ayrı sikkeler kazandırmakta ve ehli için o sözün kime ait olduğunu âdeta haykırmaktadır. Mesela, hepimiz Türkçe konuştuğumuz hâlde, Yûnus Emre'nin veya Mehmed Âkif'in bir şiirini işittiğimizde bu şiirlerin şairlerini derhâl tefrik¹²⁴ edebiliyoruz. Demek ki sözlerde Türkçe'nin ötesinde bir şey var. O da bu zâtlardaki kemâlâtın, belâgatın ve ilmin kelâma aksetmesinden ibaret olan bir mahsus sikkedir ki, bizim sözlerimizde bulunmuyor.

Her bir ilim ve kemâl ehlinin kelâmı, sâhibinin sikkelerini taşırsa, elbette bütün kemâlât onun kemâline nisbeten zayıf bir gölge olan Âlim-i Mutlak'ın kelâmı i'caz sikkelerini taşıyacaktır.

Bu sırrı müdrik olmayan ve kelâmdan anlamayan bazı haddini bilmez kimseler, Kur'ân'ın Arapça inzal edilmesi cihetiyle “*Aynı lisandan Kur'ân'ın neden benzeri getirilmesin?*” gibi câhilâne bir iddiada bulunuyorlar.

124 Tefrik: Ayırt etme.

Yukarıda bunun cevabı verilmiş olmakla beraber; ikinci bir misâl ile meseleyi biraz daha fehme yakınlaştıralım. Şöyle ki:

İnsanlar, Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı odundan ancak tahta, tahtadan masa ve sandalye gibi şeyler yapabilmektedir. *O Kadîr-i Mutlak ise odundan meyve yapıyor, yaprak ve çiçek çıkarıyor.* Demek ki iş odunda değil, ustadadır. Aynı şekilde insanlar topraktan çömlek yapmakta, Sâni-i Kâinat ise topraktan insan yapmaktadır. Misâller çoğaltılabilir.

Kâinattaki yüz üç elementi birer harfe teşbih edersek, o Kadîr-i Hakîm bu harflerle nebatat ve hayvanattan insanlara, denizlere, yıldızlara kadar bütün mahlûkatını yazmıştır. Her bir kelimedede yirmi dokuz harfin hepsinin bulunması icab etmediği gibi, her bir mahlûkta da bütün elementlerin bulunması şart değildir. Cenâb-ı Hakk'ın element harfleriyle yazdığı bir kelime olan elmanın, insanlarca taklid edilmesi mümkün değildir. Hâlbuki onun yapılmasında istimal¹²⁵ edilen elementleri insanların da istimal edebilmeleri imkân dâhilindedir.

İnsanların bir güneş yapmaları ve duha (kuşluk) vaktini getirmeleri kâbil¹²⁶ olmadığı gibi, وَالشَّمْسُ وَضُحْيُهَا **“Yemin olsun, güneşe ve kuşluğuna...”**¹²⁷ âyetinin nâzirini¹²⁸ getirmeleri de mümkün değildir.

125 İstimâl: Kullanma.

126 Kâbil: Olabilir, mümkün.

127 Şems, 91/1.

128 Nâzir: Benzer, eş.

“Her şey Kur’ân’da olduğuna göre, âlimlere ne ihtiyaç var?”

“Her şey Kur’ân’da olduğuna göre, mezheb imamlarına ve diğer İslâm ulemâsına ne ihtiyacımız var?” diyenlerin, bu fikirlerinin ne derece mantıksız ve saçma olduğuna bazı misâllerle bakmaya çalışalım:

Bizler, **Hâlik-ı Hakîm**’in şu kâinat kitabında kudret kalemiyle yazdığı âyât-ı tekviniyesinden, kendi aklımızla çok cüz’î şeyler anlayabildiğimiz gibi, Kur’ân-ı Kerîm’i sadece okumakla veya âyetlerinin muhtasar¹²⁹ mânâlarına nazar etmekle de çok az şey anlayabiliyoruz.

Kâinat kitabını muhtelif vecheleriyle bizlere ders veren mütefennin¹³⁰ kimseler ve keşşâf zâtlar olduğu gibi, elbette ki Kur’ân-ı Kerîm’i de bizlere ders verecek âlimler ve müctehidler olacaktır.

129 Muhtasar: Ayrıntılı olmayan, derli toplu, kısa, öz, mücmel.

130 Mütefennin: Bir ilim veya fennin çeşitli dallarında geniş bilgi ve mahârete sâhip olan, üstadlaşan.

Âmi¹³¹ bir insan, güneşi bir elma kadar zannederken, bir kozmografyacı¹³² âlim, o güneşin bu dünyadan bir milyon defadan ziyâde büyük olduğunu görebilmektedir.

Yine, okuma yazma bilmeyen bir adam, kanı, kırmızı bir su olarak görürken, bir doktor o kan içindeki milyarlarca alyuvar ve akyuvara nazar edebilmektedir.

Bir insan, bir nehre baktığında sudan başka bir şey göremezken, bir elektrik mühendisi o nehrin arkasında şelâleleri ve o şelâlelerin arkasında ise elektrik cereyanını görebilmektedir.

Kimya ilminden bîhaber olan kimse bir bitkinin yüzüne sûretâ bakarken, o fende terakkî etmiş bir zât, nebatatta gizli olan birçok hazineleri ortaya çıkarmakta ve bir eczacı ise onlardan ilaç yapmaktadır.

Şimdi, bir adam eczaneden ilaç almayıp, **“Mademki bütün ilaçlar çeşitli bitkilerden yapılıyor; o hâlde bu ilaçları bir eczacıya başvurup almak yerine bunların membaından istifade edeceğim.”** diyerek dağlara çıkıp ot toplasa, ne derece dîvânelik etmiş olur; kıyas ediniz.

İşte, Kur’ân-ı Kerîm’in her bir âyetinde ne derece azametli nurlar, ne gibi eczalar ve nasıl ince mânâlar bulunduğunu ve her necm-i âyetin ne kadar azîm ve büyük olduğunu anlayabilmemiz için de, elbette ki onun mütehasısı, eczacısı ve mühendisi olan zâtların

131 Âmi: Câhil.

132 Kozmografyacı: Kâinâtı bir bütün olarak ele alıp inceleyen.

ilimlerinden faydalanmamız lâzım geliyor. Aksi hâlde, ne kadar sathî¹³³ nazarlı kalacağımız ve ne derece echel¹³⁴ olacağımız yukarıdaki misâllerden anlaşılmaktadır.

133 Sathî: Bir şeyin dış yüzüne âit, dış yüzüyle ilgili.

134 Echel: Aşırı derecede câhil, çok bilgisiz kimse.

Kur'ân'ın Fâtîha'da Dercedilmesi

Cenâb-ı Hakk'ın kudret kalemîyle yazmış olduğu şu kâinat kitabındaki birçok meseleler ve hâdiseler, Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı hususlara alâmet ve işaret oluyor. Şöyle ki:

Kur'ân-ı Kerîm'in bir tek sûresine, hatta bir tek kelimesine veya bir harfine dahi nazire getirmek beşer tâkatinin çok fevkinde olduğu gibi, şu kâinat kitabının bir tek cümlesi olan bir ağacın veya bir tek kelimesi olan bir elmanın ve bir tek harfi olan bir çekirdeğin nâzîrini getirmek de beşerin haddi değildir.

Cenâb-ı Hak, bir ağaçtaki bütün mânâları süzüp çekirdekte cem'ettiğı gibi, bütün Kur'ân-ı Kerîm'i de süzüp Fâtîha'da cem etmiş bulunuyor. Bazı haddini mütecâviz¹³⁵ kimseler, Fâtîha'nın mücmel bir tercümesini getirerek, "Bütün Kur'ân, mesela sûre-i Yâsîn bunun neresinde?" diye ahmakane suâl ediyorlar. Bu suâlin cevabına muhatap olabilmek de büyük bir ilimle olabileceğinden, meseleyi basit olarak şöyle izah ediyoruz:

135 Mütecâviz: Geçen, aşan, tanımayan.

Elimize bir elma çekirdeği alarak o şahsa soruyoruz: “*Yapraklar bu çekirdeğin neresinde? Dallar neresinde yazılı? Çekirdeğin kökü nerede?*” Mezkûr¹³⁶ şahsın bize vereceği cevap şöyle oluyor: “Bu çekirdeği toprağa atıp beklemek veya bu mesele ile ilgili ilmin derinlerine varmak lâzımdır ki, mesele anlaşılsın.”

İşte, kâinat kitabında durum böyle olduğu gibi, Kur’ân-ı Kerîm’de de böyledir. Fâtîha çekirdeğinin nasıl büyüdüğünü ve ondan Kur’ân ağacının nasıl çıktığını anlamak için de beklememiz, yani bunun için lüzumlu ilmi tahsil etmemiz lâzım geliyor.

136 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

Kafası Kırılan Kim?

“Âhiretten kafası kırık kim gelmiş?” şeklinde bir soru soran kimse, henüz âhiret kelimesinin mânâsından bîhaberdir.¹³⁷ Şöyle ki:

Âhiret, bu dünyanın ölümünden sonra açılacak bir başka âlem olduğuna göre, bir kimsenin oradan geri gelmesi için kıyâmetin kopması, mahkeme-i kübrânın açılması, o adamın cezasını çekmek üzere cehenneme girmesi ve daha sonra oradan çıkıp yeniden dünyaya dönmesi gibi bir muhâlin hakikat olması lâzım gelir.

Meselenin saçmalığını dünyevî şöyle bir misâl ile de gösterebiliriz:

Bir annenin rahminde vücut bulan ikizlerden birisinin dünyaya geldiğini ve henüz dünyaya gelmeyen diğeri çocuğa: “*Kardeşinin bu âlemde, şimdi anne kucağında ve baba ocağında ihtimamla beslendiğinden ve kendisinin de o âleme yolcu olduğundan*” bahsedildiğini farz ediniz. Bu çocuk, bu hakikate karşı itiraz ile: “*Dünyadan şimdiye kadar söylediğiniz tarzda ihtimamla*

137 Bîhaber: Habersiz.

beslenmiş olarak kim geldi ki, ben de o âleme inana-
yım?” dese ne derece dîvânelik etmiş olur.

Yukarıdaki sorunun çirkinliğine bu misâlin bedâ-
hetiyle¹³⁸ bakılabilir.

138 Bedâhet: İspâtı gerektirmeyecek kadar açık ve belli olma, apaçıklık.

İnsan, “Nisyan”dan Alınmıştır

“İnsan nisyanndan alındığı için nisyanana müptelâdır.”¹³⁹

“İnsan” kelimesi lâfzan **fi’lân** vezninde olup **be-şer** mânâsına gelmektedir. Bu kelimenin neden alındığında, yani aralarında mânâca münasebet bulunan hangi kelimeden müştak olduğunda ihtilâf vardır.

Hemen şunu ilâve edelim ki, her lâfzın mutlaka başka bir kelimeden müştak olması gerekmez. Zira bu hâlde teselsül¹⁴⁰ lâzım gelir, bu da bâtıldır. Buna göre insan kelimesi için bir iştikak aramaya hacet yoktur. Ama lisan âlimleri, yine de bazı letafetlere binaen bu kelimeye bir iştikak aramışlardır. Şöyle ki:

1. Mezkûr¹⁴¹ âlimlerden bazıları, “**insan**” kelimesinin “**ins**”den alınmış olduğunu ve sonundaki **an** ekinin de zâit¹⁴² bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlardan ehl-i tahkik olanlar ise, **an** ekinin zait olmadığını

139 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 229.

140 Teselsül: Kesintisiz olarak birbirini tâkip etme, zincirleme devam etme.

141 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

142 Zâit: Sonradan eklenen.

ve “**insan**” kelimesinin “**ins**” lâfzının tesniyesi¹⁴³ olduğunu söylemişlerdir. Zira insanların, biri **Hak**la, diğeri **halk**la olmak üzere iki ünsiyet cihetleri vardır. Çünkü insan ruh cihetinden **Hak** ile, cisim cihetinden de halkla ünsiyet hâlinindedir.

Basra ulemâsı da **fi'lân** vezninde olan “**insan**” kelimesinin “**ins**”den müştak olduğunu beyan etmişlerdir.

2. Bazıları da “**insan**” kelimesinin ibsâr ve ihsâs mânâlarına gelen înâsdan müştak olduğunu ifade etmişlerdir. Zira insanlar eşyaya, ilim yoluyla vâkıf, görme vâsıtasıyla vâsıl ve hisleri vesilesiyle de müdrik¹⁴⁴ olurlar.

3. **Kûfe ulemâsı ise**, “**insan**” kelimesinin nisyardan müştak,¹⁴⁵ başındaki hemze'nin zâit,¹⁴⁶ vezninin if'an şeklinde nâkıs ve aslının if'ilân vezninde insiyan olduğunu beyan etmişlerdir. Ancak, istimali¹⁴⁷ çok olduğu için hafiflik maksadıyla “ya” harfi hazfedilmiş ve insan şeklini almıştır.

4. İnsan kelimesinin cem'inin enâsîn şeklinde olması gerekirken bu tarz bir cem'isi kullanılmamış ve **nas**, **ünas** ve **ünüs** şeklindeki cemileri istimal edilmiştir. Aynı zamanda insan kelimesinin cem'i olarak

143 Tesniye: Bazı dillerde tekil ve çoğul dışında yer alan bir kategori olup isimlerde iki varlığı, çekimli fiillerde iki kişiyi gösteren şekil, ikil.

144 Müdrik: Anlayan, kavrayan, aklı eren, idrâk eden.

145 Müştak: Bir kök veya mastardan türetilmiş kelime.

146 Zâit: Sonradan eklenen, ilâve edilen.

147 İstimal: Kullanma.

zikredilen **nasın**, aslında **ünas** lâfzının muhaffefi¹⁴⁸ olduğu ve lisana hafiflik olsun diye başındaki hemzenin hafzedildiği de ileri sürülmüştür.

Öte taraftan bu **nas** kelimesi hakkında da muhtelif görüşler serdedilmiştir. Şöyle ki:

1. Kendi lâfzından müfredi olmayan **nas** kelimesi, **insan** lâfzının cem'idir ve **ünas** kelimesinin de mürâdifidir.¹⁴⁹

2. **Nas** kelimesi, **taharrük** (canlanmak) mânâsına gelen **neves** lâfzından alınmıştır. Bu kelimedeki *vay* herekeli ve mâkabli de meftuh olduğundan *elif*e kalbedilmiş ve **nas** şeklini almıştır.

3. Bazıları da **nas** kelimesinin **unutmak** mânâsına gelen **nesy** kelimesinden alındığını ifade etmişlerdir. Bu kelimenin **nas** şekline gelmesi de şöyle olmuştur.

Nesy kelimesinin *Aynü'l-Fi'li Lâmü'l-Fi'li*, yani **sin** ile **ya** harfleri yer değiştirmiş, kalb-i mekân bi'l mekân yapılmış ve **neys** şeklini almıştır. Daha sonra da *ya* harfi *elif*e kalbedilmiş ve **nas** hâline gelmiştir.

Zaten **nesy** veya **nisyan** masdarlarından gelen **ism-i fail** sıgası da **nas** şeklindedir. Bu da lâfzan **nas** kelimesinin mutabıktır.

İnsanlar verdikleri ahidleri unuttukları için **insan** veya **nas** kelimeleri ile isimlendirilmişlerdir. Nitekim İbn-i Abbas'tan (r.a) gelen bir rivâyet şöyledir:

148 Muhaffef: Kolayca söylenecek veya yazılacak şekilde kısaltılmış.

149 Mürâdif: Aynı anlama gelen, aynı mânâyı ifâde eden şey, eş anlamlı, müterâdif.

“İnsan verdiği ahdi unuttuğu için insan ismini almıştır.”

Yine İbni Abbas’tan (r.a) gelen diğer bir rivâyet de şöyledir:

“Âdem (a.s) Allah’a (c.c) olan ahdini unuttuğu için insan ismini almıştır.”

Peygamber Efendimiz’den (s.a.v):

“Âdem (a.s) unuttu, evlâdı da unuttu.”¹⁵⁰

buyurduğu rivâyet edilmektedir. Cenâb-ı Hak da Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurur:

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَتَسِي

“And olsun ki daha önce Âdem’e ahid vermiş-tik, fakat unuttu.”¹⁵¹

O hâlde insan ile **nas** kelimelerinin **nesy** veya **nis-yan** lafızlarından alınmış olmaları daha kuvvetlidir de-nilebilir.

150 Tirmizî, Tefsir, A’raf: (3078).

151 Tâhâ, 20/115.

Cennette “Yok” Yoktur

Ölçüye giren bir şeyin mutlaka sonu vardır. Mesela, bir mesafenin başlangıç noktasından itibaren bir santimetrelik bir kısmı ölçüldüğü takdirde, bu ölçme o mesafenin mutlaka bir noktada son bulacağına delil olmaktadır.

Bizim bu fâni âlemi uçsuz bucaksız zannetmemiz, eline her gün ancak beş veya on lira geçen bir fakirin padişahın hazinelerini sonsuz zannetmesine benzer. Biz de o fakir adam gibi, kendi küçük ölçülerimizle bu âlemi ölçmeye kalkıyor ve sonsuz zannediyoruz. Padişahın hazinesindeki altınlar gibi, semâ denizindeki yıldızların da mutlaka bir noktada sonu gelmektedir.

Fakat Cenâb-ı Hakk’ın nihayetsiz kudreti ebedî saadet yeri olan cennette yüzde yüz tecellî edecektir. Böylece bir insan, her neyi arz etse ânında o şeyi karşısında bulacak ve her nereye gitmek istese bir anda oraya vâsıl olacaktır. **Cennette yok, yoktur.**

Bu noktada bu hususa da işaret edelim:

İnsanlar bir eser yaparken, mesela bir fabrika inşâ ederken, kâinatta mevcut olan taş, toprağı, demiri, çeliğı vs. istimâl ediyor ve onlardan çeşitli âlet ve cihazatı bir araya getirmek sûretiyle fabrikayı kuruyorlar. İnsanların bir anda milyonlarca fabrika yapamamaları iki husustan ileri geliyor: Bunlardan birisi, kudretlerinin ve servetlerinin mahdut¹⁵² oluşu, diğeri de eserlerin yapılmasında kullandıkları maddenin mahdut olması ve dolayısıyla da onların tedariki için ayrı bir zahmet ve külfet çekmeleridir.

Kadîr-i Mutlak ise, *nihayetsiz kudretiyle her şeyi yoktan halkediyor*. Bu dünyada imtihan sırrına binaen ve o Hakîm-i Ezeli'nin hikmetinin iktizasıyla, bir derece perdeli olan bu tasarruf, âhirette perdesiz görülecektir.

Yokun sonu gelmeyeceğine göre, Kadîr-i Ezeli'nin yaratacağı mahlûkatın da sonu gelmeyecektir. Ne taşın tükenmesi ve ne de demirin sona ermesi gibi bir mesele, yoktan yaratmada mevzubahis değildir. Bu hakikati bir misâlle biraz daha vuzuha kavuşturalım. Mesela bir sultan, raiyyetine kendi hazinesinden altınlar bağışlasa, bu lütfun bir gün sonu gelebilir. Fakat o sultan mesela; kerametiyle parmaklarını her açıp yumdukça elinden altınlar dökülse, artık bu altınların sonu gelmez. Çünkü bu hâlde altınlar hazineden değil, yokluktan akmaktadır.

İşte, kudreti nihayetsiz olan Zât-ı Zülcelâl'in lütf ve ihsanatının cennette ebediyyen devam edeceğine bu misâlden bir derece bakılabilir.

152 Mahdut: Sınırları belirlenmiş, sınırı tâyin edilmiş, sınırlı, hudutlu.

Bedenin Efendisi Kim?

İnsan bazı vesilelerle bedenindeki bir uzvunu diğeriyle temas ettirmektedir. Mesela; konuşurken dudaklarını birbirine dokundurmakta, pişmanlık hâlinde başını yumruklamakta veya üzüntüsünden dizini dövmektedir. Bütün bu uzuvların maddî oldukları ve yaptıkları işlerden bizâtihî haberdar olmadıkları nazara alındığında, bunları birbiriyle temas ettiren birisinin olması lâzım geldiği bedâheten¹⁵³ anlaşılır.

*İşte, bu teması temin eden zât, **insan rûhudur.***

Diğer taraftan aynanın karşısına geçen bir kimse mesela, “Saçlarım biraz daha siyah olsaydı...” veya “Boyum biraz daha uzun olsaydı...” gibi temennilerde bulunurken, kendi bedeni hakkında yerli veya yersiz birtakım mütâlaalar serdetmektedir. Aynada görülen sûret o adamın bedenine ait olduğuna göre, o beden hakkında fikir yürüten kimdir?

*İşte, o fikir yürüten zât yine **insan rûhudur.***

153 Bedâhet: İspâtı gerektirmeyecek kadar açık ve belli olma, apaçıklık

Aynı şekilde, rüyasında bir başka şehre giden ve oradaki akrabalarıyla sohbet eden bir kimsenin, bedeni yatakta ve gözleri kapalı olduğuna göre, “*Bu seyyah kimdir?*” diye bir sual de hatıra gelecektir.

İşte o seyyah zât da yine insan rûhudur.

Bu noktada bir hususun ayrıca izahı lâzım gelmektedir. Şöyle ki:

Rüyadaki insanın rûhu bir başka şehre gitmekle beraber, o ruh bedenden de ayrılmamaktadır. Zira rûhun bedenden ayrılması hâlinde o kimsenin de ölmesi lâzım gelecektir.

Rüyadaki bu gitme fiilinin mahiyeti bilinmemekle beraber, onun cüz’î bir misâlini güneşte görmemiz mümkün olmaktadır. Maddî nuranî olan güneş, küre-i arz-daki herhangi bir âyinede tecellî ettiğinde, o âyine ile bir nev’i musahabe¹⁵⁴ bulunduğu hâlde kendi yerinden ayrılmadığı gibi, ruh da bedenden ayrılmamakla beraber âlem-i misâlin bazı tabakatında gezebilmekte ve sohbet edebilmektedir.

154 Musahabe: Karşılıklı sohbet etme, konuşma.

Ölüm ve Haşır

*İki taşın intizamla üst üste konulması bir fiildir. Bu **fiilin fâilsiz** olduğuna çocuklar dahi inandırılmaz.* Böylece bir duvar yapıldığı takdirde, onun fâili hiç inkâr edilemez. Zira; fiil çoğaldıkça, fâilin büyüklüğü daha ziyâde nazara çarpmıştır. Daha sonra diğer duvarlar, bölmeler, kapılar, pencereler de yapılarak bir ev meydana getirilse, artık bu evin fâilsiz olduğunu iddia eden adam, hayvan dahi olamaz.

Aynı zât, böyle binlerce ev yaptığı takdirde, büyüklüğü bu eserlerin perdesi arkasında daha zahir olarak tezâhür edecektir.

Bir hâfızın hârika bir sadâ ile Kur'ân'dan bir aşır-ı şerif okuduğu söylene, o hâfızın dilsiz birisi olduğuna hiç kimse ihtimal vermez. Bunun aksine, o hâfızın böyle daha nice aşır-ı ve hatta Kur'ân-ı Kerîm'in umum sûrelerini okuyabilecek bir kemâlde olduğuna hükmedebilir.

Aynı şekilde, Mimar Sinan'daki mimarlık sanatı da bir tek Selimiye yapmaktan çok daha büyüktür. O

zât hayatta kalsa idi öyle nice Selimiye'ler, hatta daha mükemmel câmiler yapabilirdi.

İşte her bir zîhayat, hücre denilen taşlarla yapılmış birer ev, birer câmi veya kâinat kitabından birer aşır mesâbesindedir. Bütün insanlar, hayvanlar ve nebatat yanında umum yıldızlara ve sair mahlûkata da bir anda tasarruf eden Sâni-i zülcelâl'in azametini ve kibriyâsını hakkıyla anlamamız mümkün olmamakla beraber, yukarıdaki misâllerin ışığı altında hiç olmazsa şu mânâyı derk ediyoruz:

O Kadîr-i Külli Şey bu azametli fiilleri yapmakta nihayetsiz derecede büyük ve azizdir. O hâlde O'nun kudretinden, haşri getirmek uzak görülemez.

İnsanlar ölümü aynelyakîn bildikleri hâlde dirilmeyi hakkelyakîn biliyorlar. Yani, bir insan, ölümü ancak diğer insanların veya nebatat veya hayvanatın ölümüyle biliyor. Bizzat kendi başından geçmediği için, hayatta kaldığı müddetçe ölümü ancak aynelyakîn bilebiliyor. Dirilmeyi ise hakkelyakîn biliyor. Çünkü bir defa başından geçti.

Bundan elli sene önce yokluk âleminde iken bugün var olan insan, öldükten sonra dirilmeyi aklen inkâr edemez.

Hissiyatına ve şeytana mağlup olup temerrüd edenler bahsimizden hâriçtir.

Küllî Muhatap

Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin tecellîlerini Kur'ân'dan okuyup, kâinatta tatbik ve tefekkür etme istidadı insana verilmiştir. Şöyle ki:

İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın bir **Kadîr-i Zülcelâl** olduğunu Kur'ân'la öğrendikten sonra, kendisine verilen cüz'î kuvvetin yardımıyla, umum kâinatın her an niha-yet sühûletle¹⁵⁵ tedbir ve idare edildiğini tefekkür edebiliyor. Herhangi bir hayvan veya nebat da bu küre-i arz üzerinde seyahat ettiği ve güneşten istifade ettiği hâlde, bu keyfiyeti bilemiyor ve anlayamıyor. Çünkü küllî muhatap değildir.

Aynı şekilde, Cenâb-ı Hakk'ın bir **Âlim-i Külli Şey** olduğunu Kur'ân'la fehmeden insan, bu kâinatta cereyan eden had ve hesaba gelmez hâdiselerden her birinin bir ilim ve hikmetle yapıldığını ve hiçbirinin tesadüfe havalesine imkân bulunmadığını temâşâ edebiliyor. Kendisine verilen cüz'î ilim, onu bu mesele-nin muhatabı yapıyor.

155 Sühûlet: Kolaylıkla, kolayca.

Cenâb-ı Hakk'ın diğer isimlerinin tecellîlerini de aynı şekilde tefekkür edebilen insanlar, isimlerden sıfatlara yaşatabiliyor ve sıfat-ı İlâhiye'yi bilebiliyorlar. Ve nihayet, Hâlik-ı Külli Şey'in Zât-ı Akdes'inin varlığını idrak edebiliyor ve O Zât-ı Akdes'ini ancak kendisinin bileceği hakikatine varabiliyorlar.

Bütün bu hâl ve keyfiyetler gösteriyor ki, küllî muhatap unvanına ancak insan nev'i mâsadak¹⁵⁶ olabiliyor.

Sultan-ı Kâinat, küllî muhatap olarak halkettiği bu insan nev'ine, Kur'ân-ı Kerîm'yle emir ve nehiyelerini ferman buyurmuş ve bu şerefın azametini idrak eden mü'minler de Kur'ân'a sınıksı sarılarak küllî muhatap olmanın zevkini cennette kemâliyle tatmaya namzet¹⁵⁷ olmuştardır.

156 Mâsadak: Uygun, muvâfık, mutâbık.

157 Namzet: Aday.

Görmemek, Olmamaya Delil Olur mu?

Hâlik-ı Rahîm, bu kâinat içinde binlerce âlem halketmiş ve her bir âlemi tanımak için de insana binlerce cihâzat ve hissiyat takmıştır. Mesela, o Hakîm-i Kerîm’in insana taktığı göz âleti ancak âlem-i mubsirat¹⁵⁸ dediğimiz şu görünen âlemin temâşâsı içindir. Bununla beraber mücerret göz,¹⁵⁹ bu âlemin de her tarafını görememektedir. Nitekim çok uzak mesafelerdeki eşyayı göremediğimiz gibi, ortamları ve mikropları da çıplak gözle göremiyoruz.

Cenâb-ı Hak, sesler âlemi denilen diğer bir âlem daha yaratmıştır. İnsan bu âlemi ise kulağıyla temâşâ edebilmektedir. Aynı şekilde, insan tatlar âlemini diliyle, kokular âlemini ise burnuyla temâşâ etmektedir. Ve hâkezâ...

“*Radyoya bak, haberlerde ne var?*” şeklinde bir söze muhatap olan kimse, gidip radyoyu açarak haberleri dinliyor. Kendisine, “*Bak!*” emri verildiği hâlde,

158 Âlem-i mubsirat: Görünen varlıklar dünyası.

159 Mücerret göz: Yalnız, tek başına.

radyonun yüzüne bakmak yerine düğmesini çeviriyor. Bu adam gözünün görmediğine inanmayan bir câhil olsa, haberleri inkâr etmesi lâzım gelir. Zira sesi göremiyor.

Diğer taraftan, bir kimseye çorbanın tadına bakması söylendiğinde, bu şahıs görmediği şeye inanmama hurafesiyle başını çorbaya batırıp gözleriyle tat arasa, gözlerini kör edecektir. Buradaki “*Bak!*” emri, *tat* mânâsındadır. Aynı şekilde bir şeyin sıcaklığına bakarken, elimizi istîmal¹⁶⁰ ediyoruz ve hâkezâ...

Zâhirî duygularımız böyle olduğu gibi, bâtinî duygularımızda da durum aynıdır. Nitekim akıl dünyanın güneş etrafındaki seyahatinin tanzimine sebep olan câzibe¹⁶¹ ve dâfia¹⁶² kanunlarını bedâhetle¹⁶³ gördüğü hâlde, mücerret göz¹⁶⁴ bu hakikati görememektedir. Eğer yalnız gözün gördüğüne inanılsa, bu kanunların inkârı lâzım gelecektir.

Diğer taraftan yavrusunu şefkatle besleyen bir kediye gören kimse, yanındaki arkadaşına “*Şu şefkate bak!*” dediğinde, eğer arkadaş gözünün görmediğine inanmayan cinsten ise, bu şefkati inkâr edecektir.

Yine aynı şahsa Selimiye Câmii gösterilerek buradaki “*Mimarlık sanatına bak!*” denilse, bu takdirde inkâra uğrayan ise sanat olacaktır. Zira göz sadece taş görür, sanatı göremez. Selimiye’deki sanat mücerret

160 İstîmal: Kullanma.

161 Câzibe kanunu: Çekim gücü.

162 Dâfia kanunu: İtme gücü.

163 Bedâhet: Çok açık bir şekilde.

164 Mücerret göz: Yalnız, tek başına.

gözle görülemeyeceği gibi, Selimiye'nin bir ustası olduğu hakikati de gözle görülmez. Bu vazife aklındır.

Selimiye'nin kubbesinin elbette bir mimarı olduğunu bedâhetle¹⁶⁵ gören akıl, ondan çok daha bâriz şekilde, bu gök kubbesinin bir mimarı olduğunu görüyor.

Bir harfin kâtipsiz olamayacağını aklen gören insan, kendisinin Hâlik'siz olamayacağını da görüyor ve hâkezâ...

“Gözümün görmediğine inanmam.” diyenler, dilin vazifesini yapmayan göze aklın vazifesini yüklemekte, hem de ehl-i hakikat nazarında maskara olmaktadırlar...

165 Bedâhet: İspâtı gerektirmeyecek kadar açık ve belli olma, apaçıklık

Allah ile Kul Arasına Kimse Giremez mi?

“Allah ile kulun arasına kimse giremez.” sözünde bir hakikat payı olmakla beraber, bugün o hakikatten kat’ı nazar, bu söz ile İslâm’ın **“emr-i bi’l ma’ruf”** farizesinin ortadan kaldırılmasına çalışılmaktadır.

Bahsedilen sözün hakikat tarafı, ancak Allah’a (c.c) ibâdet edileceği, hamdin ancak O’na mahsus olduğu ve hidâyet edicinin ancak O olduğu, kullarını affetmek veya azab etmek tamamen O’nun iradesine bağlı bulunduğu gibi mânâlardır. Bu mânâlarda, Allah Teâlâ ile kulun arasına, değil âlimler ve din adamları, peygamberler dahi giremez. Binaenaleyh, Hristiyan papazlarının günahları affetme selâhiyetine sâhip olduklarını iddia etmelerinin, ne derece sapık bir düşünce olduğu bedîhîdir.¹⁶⁶

Lâkin bu kâinatta sebeplerle iç içe yaşadığımız unutulurak, yukarıdaki sözü sebepleri inkâr mânâsında kullanmak büyük cehâlet olur. Zira bu mânâda hareket eden bir kimsenin, evvelâ kendi anne ve babasını inkâr

166 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, âşikâr.

etmesi lâzım gelir. Mademki, onun yaratıcısı ancak Hâlik-i Zülcelâl'dir, o hâlde ebeveyni neden araya girmiştir? Bu durumda onların inkârı ve reddi icap etmez mi?

Diğer taraftan, bu adamın bütün meyve ağaçlarına da harp ilân etmesi lâzımdır. Zira meyveleri insana in'am¹⁶⁷ eden, ancak Rezzâk-ı Zülcemâl olduğuna göre, bu ağaçlar niçin araya girmişlerdir? Ve hâkezâ kıyas et...

İşte, Hâlik-ı Külli Şey ve Rezzâk-ı Hakikî ancak Allahu Azîmüştân olduğu gibi, hidâyet verici de yine O'dur. Bununla beraber O Hakîm-i Mutlak'ın, **Hâdî** isminin tecellîsi de yine sebepler tahtında olmaktadır. Buna göre, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) gönderilmesi –hâşâ– Allah ile kulun arasına girmek şeklinde değerlendirilemez. Peygamberler (aleyhimüsselâm) Allah Teâlâ'nın emirlerini O'nun kullarına tebliğ ettikleri gibi, peygamberlerin vârisi olan âlimler de elbette ki üzerlerine düşen tebliğ vecibesini yerine getireceklerdir. Onlardan öğrendiğimiz hakikatleri kendi aile efradımıza ve arkadaşlarımıza anlatmak da bizim vazifemizdir. Bunların hiçbiri "*Allah ile kulun arasına girme*" sözünün içinde mütâlâa edilemez.

Diğer taraftan bu sözü ileri sürenler, her ne kadar araya girmeyi isabetsiz bir davranış olarak değerlendirseler de, hakikatte tebliğ edici zâtın durumu, tâbir-i câiz ise, ara açma değil, belki ara bulma olarak anlaşılmalıdır. Acaba, müşfik ve merhametkâr padişahlarına isyan ederek, onun gadabına müstehak olma yoluna

167 İn'am: Lütuf, ihsan.

giren askerleri ikaz ile, onları itaate dâvet eden âlim ve fazıl bir zât için “Padişahla askerlerin arasına niçin girdi?” denilebilir mi?

Firavunâne Bir Suale Cevap!

Seksen vagonlu bir tren düşününüz. Bu vagonlardan her birisini bir öndeki vagonun çektiğinden bahsedilir. Ve nihayet iş lokomotif dayandığında artık, “*Lokomotifi kim çekiyor?*” diye bir soru sorulamaz. Zira çekip fakat çekilmeyen bir lokomotif olmazsa, bu nizam bozulur ve hareket meydana gelmez.

Aynı şekilde, bir şekerin nasıl yapıldığını sorsak bize cevaben, şeker fabrikasında yapıldığı söylenecektir. Şeker fabrikasındaki âletlerin nerede yapıldığını sorduğumuzda, onların da tezgâhları izah edilecektir. Neticede mesele bir zihne dayanmazsa, tezgâhın da tezgâhı, onun da tezgâhı sorulacak ve teselsüle¹⁶⁸ gidilecektir.

Diğer taraftan bir elma, elma fabrikası olan ağacında yapılmaktadır. Bu ağaç ise kâinat fabrikasında inşâ edilmiştir. Eğer elma ağacının da, kâinatın da yapılması nihayetsiz bir ilim ve kudret sâhibine verilmezse,

168 Teselsül: Kesintisiz olarak birbirini tâkip etme, zincirleme devam etme.

kâinat fabrikasına da bir fabrika, o fabrikaya da bir fabrika icab edecek ve mesele muhale düşecektir.

Bir yazıyı kalemin yazdığından, kalemi elin tuttuğundan, elin de bir kola bağlı olduğundan bahsetmekle yazıyı izah etmiş olamayız. Hakikatte, mesele bir ilme ve kudrete dayanmakta, el de kalem gibi o ilmin tectellîsine vâsita olmaktadır. Artık “*Ya ilmi kim yazdı?*” diye bir soru sorulamaz.

Bir nefer emri onbaşidan, o da yüzbaşidan ve nihayet başkumandan da emri padişahdan alır. “*Peki ya padişah emri kimden alıyor?*” şeklinde bir soru sorulamaz. Zira padişah da birinden emir alsa, o da raiyyet derecesine iner ve emir aldığı zât padişah olur. Bu hâlde birinci şahıs padişah değildir ki: “*Padişah kimden emir alıyor?*” diye bir soru sorabilelim. Padişah denilince, emir veren, fakat emir almayan bir zât hatıra gelir.

“*Devir ve teselsülün muhaliyeti*”ni¹⁶⁹ izhar bâbında verdiğimiz mezkûr¹⁷⁰ misâllerden anlaşıldığı gibi, bu kâinatın yaratılışının; zâtı, esmâsı ve sıfatlarıyla ezeli ve ebedî Allahu Azîmüşşân’a dayanması zaruridir.

Umum mahlûkat, yaratıp fakat yaratılmayan bir Zât-ı Zülcelâl’in kudretiyle “*yokluk karanlıklarından ziyâdar varlık âlemine*”¹⁷¹ getirilmişlerdir. Yani, umum mevcûdat hususları itibariyle kadîm bir Zât-ı Zülcelâl; imkânları cihetiyle ezeli ve ebedî bir **Müreccihî** gösterdikleri

169 Nursî, Sözlere, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 822.

170 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

171 Nursî, İşârâtü'l İ'caz, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 15.

gibi, mahlûkiyetleriyle de bir **Hâlik-ı Ezelî**'yi bedâheten¹⁷² gösterirler.

Bu hakikate karşı artık “*Cenâb-ı Hakk’ı –hâşâ– kim yarattı?*” diye firavunâne sual soranlar, devir ve teselsülü ve bunların muhaliyetini bilmemekle, cehl-i mürekkep içinde bulunduklarını ve nefisleriyle mugalâta yaptıklarını ifade etmiş olurlar.

172 Bedâhet: Çok açık bir şekilde.

Mutlak Eşitlik Mümkün müdür?

Mutlak eşitlik nizam arasında tezat vardır.

Bir bedende mutlak eşitlik olabilmesi için âzâların ya tamamının beyin olması veya hepsinin ciğer olması veya kemik olması vs. lâzım gelir. Bu takdirde ise insan vücuda gelemmez. Elde mutlak eşitlik olması hâlinde, bütün parmakların baş parmağı veya şehâdet parmağı olması icab eder. O hâlde de el bir iş yapamaz.

Aynı şekilde bütün kâinatın ya güneş veya ay veya toprak ilââhir olması lâzım gelir. Bu takdirde de kâinat neticesiz kalır.

Bu durum bir atom içerisindeki çekirdekle, elektronlar arasında da söz konusudur.

Mutlak eşitliğin bir ailede dahi icrası mümkün değildir. Bir ailede mutlak eşitlik olabilmesi için ya bütün aile fertlerinin baba olması veya anne olması veya evlât olması icab eder. Böyle bir ailenin ise meydana gelmesi dahi düşünülemez. Aynı şekilde büyük bir aile olan devlette de bütün fertlerin mutlak mânâda eşit olmaları mümkün değildir.

Müsâvat/eşitlik, *ancak hukukta olur*. Baba da, evlât da hukuk karşısında müsâvi oldukları gibi, padişahla bir nefer de müsâvidirler. Bunlardan hiçbiri, diğerinin hakkına tecâvüz etme hususunda bir imtiyaz sâhibi değildir.

Aklın alacağı yol ancak budur. Diğer yolun, yani mutlak eşitliğin tahakkukunu¹⁷³ tevehhüm¹⁷⁴ edenler önce zîhayatlar içerisinde müsâvatın teminine çalışsınlar. Yani, mesela merkezler ile müsâvi olmanın yollarını arasınlar. Zira bunun yolunu bulamadıkları takdirde, bir gün merkezler boykot ederek onların kapılarına dayanıp: “Yeter, şimdiye kadar siz insan oldunuz, bundan sonra da biz olacağız!” diyebilirler.

173 Tahakkuk: Gerçekleşme.

174 Tevehhüm: Asılsız şüpheye düşme, kuruntuya, vehme kapılma, delîle dayanmayan ihtimal üzerinde durma.

Dünyanın Bin Senesi, Cennetin Bir Saati

“Dünyanın bin sene mes’udane hayatının, bir saat cennet hayatına mukâbil gelemediği”¹⁷⁵ hakikatine bir misâl dürbünüyle bakmaya çalışalım:

Ana rahmindeki bir çocuğa şöyle denilse: *Bu âlemin ötesinde dünya denilen öyle bir âlem var ki, buranın bin sene mes’udane hayatı oranın bir saatine mukâbil gelmez.*

Ana rahminde malûmunuz olan hayatı süren ve bu hayattan son derece memnun olan bu çocuk, mezkûr¹⁷⁶ hakikati aklına sığıştıramayacak, belki de inkâr edecektir.

O çocuk dünyaya gelip büyüdükten sonra kendisine: *“Burada bir saat yaşamayı mı, yoksa ana rahmine dönüp binlerce yıl yaşamayı mı tercih edersin?”* denilse, böyle bir سوالın sorulmasını dahi hayretle karşılayacak ve ana rahmini düşünmek dahi istemeyecektir.

İşte bu dünya hayatı da âhirete nisbeten ana rahmindeki hayat gibidir. Fakat bizim bunu hakkıyla idrâk

175 Nursî, Mektubat, s. 244.

176 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

etmemiz mümkün olamamaktadır. Zira henüz bu hayatı yaşamaktayız.

Bunun içindir ki, Peygamber Efendimiz (s.a.v) cenneti **“Ne gözler görmüş, ne kulaklar işitmiş ve ne de kalb-i beşere hutur etmiştir”**¹⁷⁷ şeklinde tarif buyurmuşlardır. Yukarıdaki misâlden bunun ne derece veciz bir tarif olduğu bedâhetle¹⁷⁸ anlaşılmaktadır.

Yine ana rahmindeki o çocuğa, dünyada bir anda kazanılan ilmin ana rahminde bir milyon senede kazanılamayacağından bahsedilse, o çocuğun akli bu hakikati de idrakten âciz kalacaktır. Lâkin farzımuhal olarak, ana karnında bir pencere açmak sûretiyle bu kâinat kendisine bir an gösterilse, mesele bütün haşmetiyle tezâhür edecek ve o çocuk bir anda ana rahmindekiyle kıyas kabul etmeyecek derece ilimlerle teşhiz edilecektir.

İşte, Peygamber Efendimiz (s.a.v) mi’rac penceresiyle bekâ âlemine bir an baktı. Fakat o anda dünya senesiyle ölçülemeyecek ve anlaşılamayacak kadar çok hakikatlere vâkıf oldu ve geçmiş ve gelecek bütün ilimleri bir üzüm tanesi gibi bir anda yuttu.

Bizler bu hakikati tefekkür ederken, dünya denilen ana rahminde bulunduğumuzu unutmayacak, aklımızın dar sahasına güvenmekle ana rahmindeki çocuğun durumuna düşmeyeceğiz.

177 Câmiü’s-Sağır, No: 5920.

178 Bedâhet: İspâtı gerektirmeyecek kadar açık ve belli olma, apaçıklık

Neden İzdırap Çekiyorlar?

Her şeyin yerinde olduğu hâlde mes'ud olamayan bir insanın bu bedbahtlığı mânen aç, vitaminsiz ve gıdasız kalmış olmasından ileri gelmektedir. Süt, yumurta ve havuç gibi A vitamini ihtiva eden gıdaları almayan bir insanın gözü fersiz kaldığı gibi, *namaz nimetini tatmayan insan da rûhen vitaminsiz kalıyor*; orucu ise yediğinde zehirleniyor ve dehşetli mânevî sancılar çekmeye başlıyor.

Böyle kimseleri rahatsız eden diğer bir husus da suçlu olmaları, mesela hırsızlık etmiş bulunmalarıdır. Başkasının malını gasp ederek, onun rızası hilafına kullanan kimse rahat edemeyeceği gibi, kendisine verilen cihâzâtı, Mün'im-i Kerîm'in izni haricinde kullanan insan da bu nimetleri mânen gasp etmiş olmanın ızdırabını çekmektedir.

Ehl-i delâletin çektiği ızdırapların sebebi ise, yolu kaybetmiş olmalarıdır. Yolunu kaybeden kimseyi ne yeme, ne içme ve ne de bir başka zevk tatmin edebilir.

Oyunlar sadece birer oyundur, onlarla kendilerini avutmaya çalışıyorlar.

Dört Yol

Bir marangoz atölyesinde bulunduğumuzu ve önümüzde bir masa olduğunu farz ediniz. Bu masa, “Tabiat Risalesi”nde izah edilen dört yola göre, ya kendi kendine yapılmıştır veya bu masayı atölyedeki âletler yapmışlardır veya içinde bulunduğumuz marangozhâne yapmıştır. Bu üç yol da bâtil olduğundan, dördüncü yol olan “*bu marangozhânenin ve ondaki âletlerin sâhibi olan zât, bu masayı yapmıştır.*” hakikati bedâhetle¹⁷⁹ kabul edilecektir.

Âlemdeki sebepler marangozhânedeki âletler gibidir. Masa, söz konusu âletler kullanılarak yapılmıştır, fakat o âletlerin hiçbirisi veya hepsi birden kendi kendilerine bir tahtayı bile düzlemeye muktedir değildirler.

Topyekûn kâinattan ibaret olan tabiat ise, marangozhâne mesâbesindedir. Bizzat kendisi kurulmuş, çatılmış ve hikmetle yapılmış olan bu kâinat, içindeki eşya ve mahlûkatın sâhibi olamaz.

179 Bedâhet: İspâtı gerektirmeyecek kadar açık ve belli olma, apaçıklık.

Biz ne sebepleri ve ne de kâinatı inkâr ediyoruz. Onların da, sebebiyet yoluyla onlardan yapılan mah-lûkatın da bir tek **Zât-ı Zülkemâl**'in mülkü oldukları hakikatini terennüm ediyoruz.

Varlıkların Kendi Kendine Teşekkülü Mümkün mü?

Hiçbir sûret ve varlık kendi kendine teşekkül edemez. Bir kimse, zihninde bir makale tasavvur etse ve bu makaleyi yazmak için yerlere kâğıt döşeyip, eline aldığı bir şişe mürekkebi bu kâğıtlar üzerine serpse, bir tek harfin dahi yazılamayacağı aşikârdır. O hâlde makaledeki mânâ, mürekkebi faillikten tard¹⁸⁰ ederek, kendisinin ihtiyar sâhibi bir âlim tarafından yazıldığını ifade eder.

Bir makaledeki kelimelerle mânâlar arasındaki münasebet, aynen cesetle ruh arasında da mevcuttur. Buna göre makale sûretimiz; mânâsı ise rûhumuzdur. Makale dilimiz; mânâ ise tat almamızdır... Misâlleri siz çoğaltabilirsiniz.

Bu hârika makalelerin, unsurlar denilen mürekkeplerden kendi kendine teşekkülü imkân haricidir.

Her bir ağaç ve hayvan da zemin sahifesinde yazılmış birer makaledir. Bu makaleleri, fıkirsiz, bilgisiz, kör olan ve sel gibi şuursuz akan unsurlara nasıl verebiliriz?

180 Tard etmek: Uzaklaştırmak.

Mevhum Sâni'

Hikmetle yazılmış bir kitabın kâtibini veya sanat-kârâne yapılmış bir eserin sanatkârını aradığımızda, bize aradığımız kâtip veya sâniin kör bir zât olduğu söylense inanmayız. Hem kör, hem de sağır olduğu söylense, bu fikri kat'ıyyetle reddederiz. Hem kör, hem sağır, hem de şuursuz olduğu söylense, bu iddiaya ancak güleriz. *Hem kör, hem sağır, hem akılsız ve hem de hayatsız olduğu söylense, bu hurafeyi tavsif¹⁸¹ edecek söz bulamayız.*

İşte **tabiat**, bu son iddiada belirtilen mevhum sanatkârdan başka bir şey değildir.

181 Tavsif: Vasıflarını, niteliklerini sayma.

Kim Bu Tabiat?

Tabiatın Sâni' ve yaratıcı olduğunu iddia edenlere şu soruları soruyoruz:

“İnsanları kim yapmıştır?”

Cevap: *Tabiat.*

“Bitkileri ve hayvanları kim yapmıştır?”

Cevap: *Tabiat.*

“Güneşi ve seyyareleri kim tanzim etmiştir?”

Cevap: *Tabiat.*

“Yıldızları, semâya kim dizmiştir?”

Cevap: *Tabiat.*

...

Bu ve benzeri soruları sormaya devam ederek, tabiatın yaptığı iddia edilen şeyleri hayalen bir tarafa ayırdığımızda, ortada tabiat diye bir şey kalmıyor.

Eğer tabiat, bu saydığımız şeylerin mecmûuna¹⁸² deniliyorsa, biz ona kâinat diyoruz ve zaten onun Sâniini, yaratıcısını soruyoruz.

Yok, şayet tabiattan, yukarıda saydığımız şeyler cinsinden olmayan, yani mahlûk olmayan bir zât kastediliyorsa, o zât Cenâb-ı Hakk'tır. Ve kendi isim ve sıfatlarını Kur'ân-ı Kerîm'ile insanlara bildirmiştir.

Bu isimler arasında “*Tabiat*” diye bir isim mevcut olmadığı gibi, Cenâb-ı Hak adına böyle bir isim uydurmak da kimsenin haddi değildir.

182 Mecmû: Bütün.

Şirkin Muhâliyeti

*Kâinatın iki ilah tarafından idare edilmesi muhâlidir.*¹⁸³ Bu muhâlin bir vechini izaha çalışacağız.

Bu kâinatta her şeyde bir intizam ve birlik müşâhede¹⁸⁴ edilmektedir. Bu intizamın konulması iki ilâha havale edildiği takdirde, şu iki hâlden birisinin kabulü gerekecektir: Ya bu iki ilah, kâinattaki intizam hakkında zıt iradelerde bulunmuşlardır. Bu takdirde sözü tutulan ve iradesi tahakkuk¹⁸⁵ eden ilâhtır; diğeri ilâh olamaz. Veya bu nizam istişâre ile tahakkuk ettirilmiştir. Bu ise her iki ilâha da cehil isnad etmek demektir.

Böyle olmasa dahi zaten istişâre sonunda sözü tutulmayan, hükmü isabetli görülmeyen ilâh olamaz. Cehil ancak mahlûkatın şe'nidir.

Bu meseleye şöyle bir açıdan da bakabiliriz: Kâinatın tedbirinde hükümfermâ¹⁸⁶ olan bu ulûhiyetin lâzımı

183 Muhal: Olması, gerçekleşmesi, yapılması mümkün olmayan, imkânsız.

184 Müşâhede: Gözlem.

185 Tahakkuk: Gerçekleşme.

186 Hükümfermâ: Hüküm süren.

bulunan nihayetsiz kudrete kim sâhip ise, bu kâinatın Hâlikı da O'dur.

Binaenaleyh iki ilâhın tasavvur edilmesi hâlinde, her ikisinin de kudretleri mahdut¹⁸⁷ olacaktır. Birinin kudreti bir noktaya kadar, diğərinin kudreti ise o noktadan sonraya nüfuz edebilecektir. Kudrete nihayet verildiğı takdirde, nihayet verilen noktadan sonrası için, kudret sâhibi âciz demektir. *Âciz olan, İlâh olamaz.*

Diğər taraftan, sonu olan bir kudretin mutlaka evveli de vardır. Evveli olan kudret ise mahlûk kuvvetidir. ***Hâlik odur ki; kudreti nihayetsiz ve zâtı ezeli ve ebedi ola.***

187 Mahdut: Sınırları belirlenmiş, sınırı tâyin edilmiş, sınırlı, hudutlu.

Zîhayat ‘İnsan’ Kelimesi

İnsan kelimesindeki her bir harf, tek başına bir mânâ ifade etmediği hâlde, bir intizam ile bir araya geldiklerinde mezkûr¹⁸⁸ kelime meydana geliyor. Bir harfin dahi kâtipsiz olamayacağı bedîhî¹⁸⁹ olduğundan, elbette ki bu beş harfi bu tarz ile bir araya getiren bir zât olacaktır. Zira bu harfler birbirini tanımadıkları, bilmedikleri ve bir araya gelmeyi düşünemeyecekleri gibi, her bir harf de “**İnsan**” kelimesinden ve onun ifade ettiği mânâdan bîlhâberdir.

İşte bütün bu keyfiyetler, bu kelimenin mutlaka hem harfleri hem de kelimeyi bilen kâtip tarafından yazıldığını göstermektedir.

İnsan kelimesi yerine şimdi de bir insanın şahsını düşünelim. *İnsan kelimesi beş harften teşekkül ettiği gibi, bir insan da kâinattaki bütün unsurlardan yazılmıştır.* Bu unsurlardan her biri, kelimedeki harfler kadar şuursuz ve câhil olduklarına ve hiçbirisi insaniyet mânâsından haberdar olmadıklarına göre, elbette ki

188 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

189 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, aşîkâr.

bu anâsır harflerinden bu zîhayat kelimeyi yazan bir **Hakîm-i Zülkemâl** vardır.

Tek başına kalmış bir “İ” veya “S” harfiyle “İn-san” yazmanın mümkün olmaması misâli, kâinatta da hikmet-i İlâhiye’nin iktizasınca tek bir unsurdan “İn-san” yazılmamaktadır.

İnsan kelimesindeki her bir harf, birçok noktalar-dan meydana geldiği gibi, bir insanın her bir âzâsı da milyarlarca hücreden teşekkül etmiştir. Bu mânâda, insanın kafasını bir harf, kollarını, gövdesini ve ayaklarını da birer harf olarak düşündüğümüzde, her bir insan bu büyük harflerle yazılmış bir kelime hükmünü alır.

İnsan kelimesinde “N” harfi başa “İ” harfi ise sona konulduğunda bu kelimeye artık “**İnsan**” denilemeyeceği gibi, bir insanın da başı ayaklarıyla yer değiştirirse ona “**İnsan**” demek mümkün değildir. Aynı şekilde, “İ” harfinin “S” harfiyle yer değiştirmesi hâlinde de mânâ bozulduğu gibi, baş gövdenin yerini, gövde de başın yerini aldığı takdirde “**İnsan**”ın mânâsı kalmayacaktır.

Büyük harfler üzerinden verdiğimiz bu misâlleri, her bir âzâyı meydana getiren esas rükünler, mesela elin parmakları veya gözün beyaz ve siyah kısımları için düşünebileceğimiz gibi, bir hücrenin yapısı için de tatbik edebiliriz. Bu durumda el, göz ve hücre de ayrı birer kelime olarak düşünülecektir.

İşte, her bir harfinde binlerce kitap bulunan bu zîhayat “İnsan” kelimesinin de elbette ki âlim ve hakîm bir kâtibi ve nakkaşı olacaktır.

Her Bir Unsur, Bir Renk Mürekkep Gibi

Bir kâtip tek renkli bir mürekkepten, çeşitli renklere yazılar yazabilse, bu ancak o mürekkebin, kâti-bin emrine ve tasarrufuna müsahhar¹⁹⁰ olmasıyla izah edilebilir.

Her iki unsur tek renkli bir mürekkep hükmündedir. Cenâb-ı Hak, o unsuru muhtelif ve ayrı mahiyetteki mahlûkatında gayet sühûletle¹⁹¹ istihdam etmektedir.

190 Müsahhar: Boyun eğdirilmiş, emir ve itâat altına alınmış.

191 Sühûlet: Kolaylıkla, kolayca.

Kudret Kaleminin Mürekkebi

*Yüz **câhil** bir araya gelse, yüzü birden bir **âlim** olamazlar.* Yani ilim sıfatı onlarda tecellî etmez.

Yine hiç parası olmayan yüz kişinin ittifakından zenginlik ve servet teşekkül etmez. Matematik diliyle ifade edersek, yüz sıfır toplansa, netice yine sıfırdır, sıfır olacaktır.

Hâlbuki hiçbirisinde hayat, ilim, irade, hissiyat, mâneviyat, şuur, akıl, sevgi, korku... bulunmayan yüz küsur elementin bir araya gelmesiyle, onlarda mevcut olmayan bu sıfat ve hususiyetlere sâhip hadsiz mah-lûkların, zemin yüzünde vücuda geldiğini müşâhede¹⁹² ediyoruz.

Demek ki, bu elementler Alîm-i Mutlak, Kadîr-i Mutlak, Hayy ü Kayyûm bir zâtın kalem-i kudretinin¹⁹³ *mürekkebi hükmündedirler.*

192 Müşâhede: Gözlem.

193 Kalem-i kudret: Kudret kalemi. Varlıkların ve olayların düzenli olarak vücuda gelişinde bir kalem gibi eserini gösteren İlâhi güç.

Mürekkebi Nur Bir Hokka: Güneş

Yazıdaki güzellik ve onda tezâhür eden ulvî mânâlar ve derin hakikatler, mürekkebe isnad edilemez. *Ancak **mürekkep**, kâtipteki kemâlâtın, maharetin, ilmin, sanat melekesinin tezâhürüne bir âyinedir.*

Kezâlik, kâinat kitabında ve zemin yüzünde, bil-hassa bahar faslında, gece gündüz sahifelerinde yazılan nebatat ve hayvanat denilen Rabbanî mektuplar, İlâhî nakışlar da mürekkep mesabesindeki câmid,¹⁹⁴ şuursuz ve iradesiz unsurlara isnad edilemezler. Nebatattaki ayrı ayrı hususiyetler ve hayvanattaki hissiyat, şuur, vicdan, fikir, ruh gibi mâneviyatlar mesela, güneşe isnad edilemezler. **Güneş**, *ancak Kâtib-i Ezelî'nin mürekkebi nur bir hokkası hükmündedir.* Diğer sebepler ve unsurlar da böylece mütâlâa edilmelidir.

*Kâinat kitabında tezâhür eden bütün hünerler, maharetler ve kemâlâtlar, ancak **Cenâb-ı Hakk'ın** sıfatlarının ve isimlerinin tezâhürleridir, tecellîleridir.*

194 Câmid: Cansız, ruhsuz, katı madde.

Mânâ-yı Harfî, Mânâ-yı İsmî

*“Mânâ-yı harfî, kasdî hükümlere mahkûm-u aleyh¹⁹⁵ olamaz ve o mânâ-yı harfînin inceliklerine tetkîkat¹⁹⁶ yapılamaz. Fakat mânâ-yı ismî, sâdık, kâzip¹⁹⁷ her hükme mahal olur.”*¹⁹⁸ cümlesinin izahı, bazı malûmat-ı nahviyenin verilmesine vâbeste olduğundan, şu tasnifi, meselenin vuzuhu için gerekli buluyoruz.

Nahiv âlimleri kelimeyi üçe ayırırlar: **Fiil, isim, harf.**

Fiil: Zamana mukârin¹⁹⁹ olarak, müstakil bir mânâyı delâlet eden kelimedir.

İsim: Zaman kaydına girmeksizin, bir mânâyı müstakillen delâlet eden kelimedir.

Harf: Müstakil bir mânâsı olmayan, ancak isim ve fiil gibi mânâlı kelimelerin yeni mânâlarını göstermeye

195 Mahkûm-u aleyh: Bizzat kendisi üzerine hüküm binâ edilen.

196 Tetkîkat: Tetkikler, incelemeler.

197 Kâzip: Yalan söyleyen.

198 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 228.

199 Mukârin: Bir yerde, bir arada bulunan, birlikte olan, bitişik, yakın.

vesile olan kelimelerdir. Yani **harf**, *gayrin mânâsına hâdimdir, bizzat müstakil bir mânâsı yoktur.*

Maksadımız, bu tarifleri şu misale tatbik edince daha iyi anlaşılacaktır.

“*Erzurum’dan İstanbul’a geldim.*” cümlesinin hey’eti umumiyesinde üç kelime nazarımıza çarpmaktadır. Bunlardan “**Erzurum**” ve “**İstanbul**” lafızları bir zamana tâbi olmadan müstakil mânâları bulunan kelimelerdir ki, bunlara **isim** diyoruz. “**Geldim**” tâbiri ise “**fiil**” olup, bir zaman kaydına girerek (geçmiş zaman) müstakil bir mânâyı taşıyan bir kelimedir. Bu iki kelime sınıfının müşterek noktası, bir mânâlarının oluşudur. “**Dan**” ve “**a**” kelimeleri (ekleri) müstakil bir mânâyâ sâhip değillerdir. Ancak “**dan**” eki Erzurum, “**a**” eki de İstanbul ismine eklenen aynı fiilin nihâi noktasını bildirir.

Yaptığımız bu izah neticesinde görülmektedir ki, “**dan**” ve “**a**” ekleri Erzurum ve İstanbul kelimelerine eklenince, bunlara yeni mânâlar kazandırırılar. Ama bu eklerin, aynı kelimelere olan intisapları kesilince, herhangi bir mânâ ifade edemeyecekleri gayet açıktır. Demek “**dan**” ve “**a**” ekleri, diğer iki kelimenin yeni mânâlarının anlaşılmasına hizmet eden âlet ve vâsitalardır. İşte bu iki ek, kelimenin “*harf*” denen sınıfındandır (**dan**: *Mef’ulün minh / Ayrılma hâli*; **a**: *Mef’ulün ileyh / Yaklaşma hâli*).

Tekrar aynı cümlemize nahvî²⁰⁰ bir tahlille, başka bir cihetten bakalım: Misalimizdeki **“geldim”** kelimesini *“Ben geldim”* şeklinde mütâlâa edecek olursak, **“ben”** müptedâ²⁰¹ ve **“geldim”** tâbirinin ise haber olduğunu görürüz. Diğer bir ifade ile **“ben”** mahkûmun aleyh,²⁰² **“geldim”** ise mahkûmun bihdir.²⁰³ Bu **“ben geldim”** kaziyesinin²⁰⁴ sıdkı ve kizbi (doğru olup olmaması) münakaşa götürür. Gelme vakia yani gerçeğe mutâbık olsa veya olmasa hüküm özelliğini yitirmez; bu kaziye sıdka ve kizbe mahal olur. Gelmişse sıdktır, gelmemişse kizbdır.

Fakat “dan” ve “a” harflerinde sıdka ve kizbe mahal olacak hüküm mevcut değildir. Zira kendilerinde müstakil bir mânâ yok ki, bu mânâ üzerine lehte ve aleyhte bir hüküm tahakkuk²⁰⁵ etsin. Bu sebeple bu ekler, ne müptedâ, ne haber, ne mahkûmun bih ve ne de mahkûmun aleyh olurlar. Demek ki, mânâ-yı harfi kasdî hükümlere mahkûmun aleyh olamaz. Ancak mahkûmun bih ve mahkûmun aleyh’in maksatlarına vâsita olurlar. Mesela, **“geldim”** denildiğinde akla gelen **“nereye?”** sualine, **“İstanbul’a”** şeklinde cevap verilir. Buradaki **“a”** eki gelme fiilinin nihai noktasının İstanbul olduğunu gösterir. Bunun dışında başka bir mânâsı yoktur. Ama mahkûmun aleyh ve mahkûmun bih olan **“Ben**

200 Nahvî: Arapça dil bilimci, uzman.

201 Müptedâ: Başlangıç, baş taraf. İsim cümlelerinde fâil durumunda bulunan kelime veya kelime öbeği.

202 Mahkûmun aleyh: Kendi aleyhinde hüküm verilmiş olan.

203 Mahkûmun bih: Kendisi hakkında hüküm verilmiş olan.

204 Kaziye: İleri sürülen iddiâ, dâvâ, mesele, husus.

205 Tahakkuk: Gerçekleşme.

geldim” cümlesinin hususiyetleri çoktur. “Nereye geldim? Geldiğim yerin özellikleri nedir?” gibi hususiyetler ile bu hükmün sıdkı ve kizbi üzerinde inceleme ve tahkikat²⁰⁶ yapılabilir.

Üstâdımızın bu kaide-yi mukarrereyi zikrinden esas maksadı, bir teşbihten hareket ederek Tevhid’e müteallik şu hakikati izah etmektir:

Yukarıda mezkûr²⁰⁷ **“dan”** ve **“a”** harfleri, mânâları müstakil kelimeler ilhak²⁰⁸ edilince, onlardan kastedilen mânâların anlaşılmasına âlet ve vâsita oldukları gibi, bu istiâre²⁰⁹ hakikat mucibince bir harf olan kâinat da Esmâ ve Sıfat-ı İlâhiye’ye ait kudsî mânâ ve maksatların anlaşılmasına bir âlet ve vâsita, yani bir aynadır. Demek akli ve fikri bîhuş²¹⁰ ve bîkarar²¹¹ eyleyen, bu âlemin güzelliklerini intac²¹² eden fiillerin fâili, mahkûmun aleyhi, istinadgâhları ve onların sebep-i vücudu sıfat ve Esmâ-yı İlâhiyye’dur.

Evet, “Şu saray-ı âlem, şu mükemmel müzeyyen eser; bilbedâhe²¹³ gayet kemâldeki ef’ale delâlet eder. Çünkü eserdeki kemâlât o ef’alin kemâlâtından ileri gelir ve onu gösterir. Kemâl-i ef’al ise, bizzarure bir Fâil-i Mükemmel’e ve O fâilin kemâl-i esmâsına, yani

206 Tahkikat: Belli bir maksatla yapılan araştırma, soruşturma.

207 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

208 İlhak: Bir yere katma, ekleme, ilâve etme.

209 İstiâre: Ödünç alma, eğreti olarak alma.

210 Bîhuş: Akli başında olmayan, kendinden geçmiş, baygın, şaşkın, sersem.

211 Bîkarar: Kararsız, bir karar üzere durmayan, aynı hâl üzere devam etmeyen.

212 İntac: Sonuçlandırma, sonunu alma, bitirme.

213 Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde.

âsâra nisbeten; musavvir, müdebbir, hakîm, rahîm, müzeyyin gibi isimlerin kemâline delâlet eder. İsimlerin ve unvanların kemâli ise, şeksiz ve şüphesiz, o fâilîn kemâl-i evsafına delâlet eder. Zira sıfat mükemmel olmazsa, sıfattan neş’et eden isimler, unvanlar mükemmel olamaz. Ve o evsafın kemâli, bilbedâhe²¹⁴ Şuunat-ı Zâtîyye’nin kemâline delâlet eder. Çünkü sıfatın mebdeleri, o Şuun-u Zâtîye’dır. Ve o Şuun-u Zâtîyye’nin kemâli ise biilmelyakîn, Zât-ı Zîşuur’un kemâline ve öyle lâıyk bir kemâline delâlet eder ki; o kemâlin ziyâsı, şuun ve sıfat ve esmâ ve ef’al ve âsâr perdelelerinden geçtiği hâlde, şu kâinatta yine bu kadar hüsnü ve cemâli ve kemâli göstermiş.”²¹⁵

Üstâdımızın bu izahından da anlaşılacağı gibi, kâinatta sergilenen *tedbir, tanzim, tedvir, tertip, tavzif, tanzif* ve *tevzin* gibi, kasdî ve şuurî faaliyetlere kâinat mahkûmun aleyh olamaz. Yani bu işleri ve fevkalâde hâkimane icraatı kâinat yapıyor denilemez. Bu muazam fiiller câmid, şuursuz ve zelil mahlûkata isnad edilemez. Mesela: “Esbap yarattı, tabiat icad etti, şefkat etti, mevcudat acıdı, güneş merhamet etti.” denilemez.

Öyle ise Cenâb-ı Hakk’ın esmâ ve sıfatlarının mânâlarını mütâlâa etmeye âlet ve vâsıta olan bu kâinata – *her ne kadar tantanalı ve şa’şaalı görünse bile*– felsefeciler gibi **mânâ-yı ismî** ile bakmak ve bu mânâ ile tetkîkat²¹⁶ ve tahkîkata²¹⁷ girişmek büyük bir hatâdır.

214 Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde.

215 Nursî, Sözler, s. 670-671.

216 Tetkîkat: Tetkikler, incelemeler.

217 Tahkîkat: Belli bir maksatla yapılan araştırma, soruşturma.

Süt Fabrikaları

Şeker fabrikası, şeker pancarından şeker imal etmektedir. Yani, o koca fabrikanın vazifesi sadece “şeker pancarı”ndaki pancar kelimesini silmekten ibarettir. Bu iş için yüzlerce metrekairelik bir saha üzerine inşâ edilmiş büyük bir fabrikaya ve bu fabrikada çalışacak yüzlerce tahsilli kimselere ve işçilere ihtiyaç vardır. Şimdi bu fabrikanın tekâmül ettiğini ve şeker pancarından şeker elde edilmesi yanında, fabrikanın bütün müştemilâtının da bu pancarla yenilendiğini farz ediniz. Şöyle ki:

Şeker pancarı imalâta girdikten sonra fabrikanın motorlarından, kazanlarından taa en küçük bir çiviye ve fabrika binasının duvarlarına kadar her şeyin bu pancardan hisse aldığını ve tedricen yenilendiğini kabul ediniz.

Bu takdirde karşımıza bugünkü tekniğin hayal dahi edemediği acayip bir fabrika çıkar.

Faraziyemizi bir kademe daha ilerletelim: Söz konusu fabrikanın yukarıda bahsedilen hususiyetleri

taşımakla beraber, küçülerek bir bostan kulübesi kadar olduğunu düşününüz. Böyle bir fabrikaya bahâ biçmek imkânsız olur.

Faraziyemize şu noktaları da ilâve edelim:

Bu fabrika, içindeki faaliyetler yanında kendisi de topyekûn bir hareket hâlinde bulunsun ve kendi hammaddesini kendisi arayıp bulsun. Ve nihayet; bu fabrikamız bir taraftan şeker verirken, diğer taraftan da birkaç tane kendisi gibi şeker fabrikası imâl etsin.

Yukarıda tarif ettiğimiz fabrika, insanın hayalinin katiyyen anlayamayacağı kadar hârika ve beşer takatinin çok fevkindedir.

İşte, her bir koyun, Cenâb-ı Hakk'ın böyle bir fabrikasıdır. Bu fabrika ottan süt yapmaktadır. Şeker pancarından şeker yapan fabrikaya göre büyüklüğü mukayese edilmeyecek kadar küçüktür. Mezkûr²¹⁸ fabrika, hammaddesi olan otu kendisi toplamakta ve bu otlar fabrikanın ağız denilen giriş kısmından geçtikten sonra bir taraftan süt yapılmakta, diğer taraftan da fabrikadaki umum âlet ve cihazlar bu ota yenilenmektedir. Bu ilâhî fabrikanın bir vazifesi de ottan yün yapmaktır. Bütün bu hârika keyfiyetler yanında, bunların hepsini gölgede bırakacak en mühim husus; koyunun kuzu vermesi, yani bir kuzu fabrikası olmasıdır.

Şeker fabrikasının bir ustası olduğu hakikatini bir çocuğa dahi inkâr ettirmek mümkün değilken, böyle

218 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

hârika bir fabrikanın Sâniini inkâr edecek kadar gâfilleşen kimselere ne isim verilecektir?

Burada bir hususa ayrıca işaret edelim: Bugün memleketimizin birçok yerlerinde süt tozu fabrikaları vardır. Bu fabrikaların vazifesi sütü kurutmaktır. Bu iş için özel ihtisas görmüş mühendislerden işçilere kadar, büyük bir kadro faaliyet göstermektedir. Ayrıca, ziraat fakültelerimizde de sütçülük kürsüleri bulunmaktadır. Birçok profesörlere, doçentlere ve asistanlara sâhip olan kürsülerin kuruluş gayesi sütün anlaşılmasıdır.

Sütün İlâhî bir sanat eseri, koyunun ise Cenâb-ı Hakk'ın insanların hizmetine verdiği Rahmânî bir fabrika olduğu kabul edildiği takdirde, süt tozu fabrikasında çalışan mühendislerden sütçülük profesörlerine kadar bütün bu zâtlar, birer mütefekkir olarak bu İlâhî sanatı incelemekle meşgul olur ve bir kıymet kazanırlar. Yok eğer sütün yapılması koyuna verilirse, bu yüksek tahsilli zâtlar, koyunun yaptığını anlamaya çalışan câhil ve âciz kimseler derecesine düşerler.

Yukarıda verdiğimiz misâl, denizden bir damladır. Bütün fenler bu gerçeğe ölçüldüğünde, mütefennin²¹⁹ kimselerin tevhid yolunda mütefekkirlik makamı kazandıkları; tabiat yolunda ise kendilerinin çok aşağısında bulunan mahlûkların yaptığını anlamaya çalışan câhillere durumuna düştükleri görülür.

219 Mütefennin: Bir ilim veya fennin çeşitli dallarında geniş bilgi ve mahârete sâhip olan, üstadlaşan.

Vahdet

İnsanın eli, beş parmakdan müteşekkildir. Parmaklar beş tane olmakla beraber elde ittihad etmişlerdir. *Bu bir olan elin sâhibi kim ise, parmakların sâhibi de odur.* Aynı şekilde kaş, göz, ağız, burun, kulak da yüzde bir araya gelmişlerdir. *Yüzü kim yaratmışsa, yüzün içindeki gözü de o yaratmıştır.*

Ve nihayet el, yüz, ayak, mide, kalp ve sair cihâzat **insan** bedeninde ittihad etmişlerdir. Bu bedene mâlik kim ise, bir tek âzâyâ da o mâlik olabilir. Bedenin âzâları arasındaki bu vahdet sırrı, ruhla duygular arasında da mevcuttur. İnsan rûhu kimin mahlûku ise; akıl, hâfıza, hayal, görme, işitme gibi duygular da onun mahlûkudur. Maddî cihâzatın bedende, mânevî cihazâtın ise ruhta vahdete ermeleri gibi, ruhla beden de insanda ittihad etmişlerdir. *İnsan kimin masnûu ise, beden ve ruh da onun mahlûkudur.*

Bunları birbirinden ayrı düşünmek kâbil²²⁰ değildir.

220 Kâbil: Olabilir, mümkün.

İşte bu bir olan insan, hayatının idâmesi için, sırtını bir olan kâinata vermektedir. İnsanda göz, kulak, mide, akıl, hayal, hâfıza ayırımı yaparak bu eserleri ayrı sânilere isnat etmek mümkün olmadığı gibi; kâinatı da ay, güneş, samanyolu, câzibe kanunu,²²¹ dâfia kanunu²²² şeklinde ayırmak mümkün değildir.

Bu kâinatın varlığı ve bu varlığın idâmesi ise ilimle, kudretle, hikmetle, rahmetle ilh... olmaktadır.

Demek ki, kâinat da sırtını esmâ-i İlâhî'ye ve sıfat-ı mukaddeseye vermiştir.

Ayrı zâtlara isnadı muhal olan bu isim ve sıfatlar ise **Vâhid-i Ehad** olan **Zât-ı Zülcelâl**'e aittir.

221 Câzibe kanunu: Çekme kanunu.

222 Dâfia kanunu: İtme kanunu.

Birliği Bulunanın Bir'den Sudûru

Bir kuzuyu bir koyun doğurur. On koyunun bir araya geldiği ve bir kuzu doğurdukları düşünölemez.

İki fabrikanın bir şeker istihsal²²³ ettiğinden veya iki ağacın bir elma verdiğinden de bahsedilmez.

Aynı şekilde, insanın da iki fabrikanın müşterek mahsulü olamayacağı bedîhîdir.²²⁴ Kâinat fabrikası bir olduğu gibi, o fabrikanın sâhibi ve bu insanın **Hâlikı** da bir olacaktır...

223 İstihsal: Meydana getirme, hâsıl etme, üretme, üretim.

224 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, âşikâr.

Vahdetteki Kıymet

İnsan; biri mâneviyat, diğeri ise maddîyat olmak üzere iki şeyden mürekkeptir. Bunların vahdeti ile insanın kıymeti tahakkuk²²⁵ eder. Bu vahdet neticesi, **ruh** padişahlık, **akıl** ise sadrazamlık makamına yükselir.

İnsan bedeni de bütün cihâzatın ittifakıyla kıymet kazanmaktadır. Bu ittifaktan ayrılarak tek başına kalan bir el beş para etmeyeceği gibi, baştaki bütün hücrelerin beyin olmak istemesi, gövdedeki her bir cihazın kalp olmayı arzu etmesi veya ayağın başın yerine göz dikmesi hâlinde de vahdet bozulacaktır. Bu bozulma dolayısıyla, insan bedeni hercümerç²²⁶ olacağı gibi, bütün âzâlar da kıymetlerinden sukut²²⁷ edeceklerdir.

Şeker fabrikasındaki âletlerin vahdetiyle şeker elde edilebilmekte ve o âletler bu cihetle kıymet kazanmaktadır. Bir ovada tek başına çalışan bir motorun, gürültüden başka bir faydası yoktur. Çünkü o, vahdet sırrından nasibini alamamıştır.

225 Tahakkuk: Gerçekleşme.

226 Hercümerç: Karışıklık.

227 Sukut: Düşme, yukardan aşağıya inme.

Böyle bir motor olmaksansa, fabrikanın bir küçük çarkı veya çivisi olmayı tercih etmek lâzımdır. Aynı şekilde, dağ başında koca bir taş olmak yerine, Selimiye'nin kubbesinde yer almanın yollarını aramak icab eder.

Ağaçtan kopmuş büyük bir dalın kuruyup yakacak olmasına bedel, ağaçtaki bir küçük dal vahdet sırrıyla meyveler vermektedir.

İşte, cemaatin şahs-ı mânevîsi de bir ağaç, bir fabrika veya bir insan vücudu gibidir. Ondan ayrılan bir kimsenin ne kadar zarar ettiği ve ne dereceye düştüğü yukarıdaki misâllerden anlaşılmaktadır.

Kâinatı bir fabrikaya teşbih edersek, bu fabrikanın vahdetiyle insanın vücud bulduğunu görürüz. Ay, bu fabrikanın kandili olmakla şeref kazanmaktadır. Kâinattaki her bir yıldız veya seyyareyi zîşuur tasavvur ettiğimizde, bunların her birinin kendi hizmetiyle meşgul olması ve başkasının vazifesine karışmaması lâzım gelir. Çünkü kâinatın nizamıyla beraber kendi hayatlarının idâmesi de buna bağlıdır.

Bütün seyyarelerin güneş olmak istemeleri hâlinde, ortada güneş sistemi diye bir şey kalmayacağı gibi, Merkür'le Venüs'ün kavgasıyla da sistem bozulacaktır.

Nur İsminin Bir Cilvesi

Vücut âlemleri muhtelifdir. Bütün mevcudat, zâhirî ve bâtınî duygularımızla kavrayabildiklerimize münhasır değildir. Bunların dışında daha nice âlemler mevcuttur. Bunların görünmeyip, aklen kavranılamaması, olmamalarına delil teşkil etmez.

*Mesela, **elektriği** görmediğimiz ve mahiyetini bilmediğimiz hâlde inkâr edemiyoruz. Elektriğin varlığından hiç haberi olmayan birisine ondan ve yaptığı hârika işlerden bahsetseniz, o adam bu hârika mahlûku tanımak için size birtakım sualler soracaktır: “Eni, boyu, yüksekliği ne kadardır, kendisi kaç ton gelir, rengi nasıldır?”* gibi. Bütün bu sualler, o şahsın, elektriğin mahiyetini, etrafındaki eşyanın mahiyetiyle karıştırmasından kaynaklanır. Hâlbuki o gördüğümüz hiçbir mahlûka benzemez. Ona ağır denilemeyeceği gibi hafif de denilemez. Şu veya bu renkte, şu veya bu şekilde olduğu da tasavvur edilemez. Kısacası, cismanî varlıklara atfettiğimiz bütün sıfatlardan berîdir. Mahiyetçe birbirinden farklı ve hatta birbirine zıt birçok işi bir anda görebilir ve bir iş bir işe mani olmaz. Aynaların kabiliyetine göre

farklı şekilde tezâhür eder. Ütüde başka iş yapar, radyoda başka iş yapar. *Buzdolabında soğuturken, fırında ısıtır. Ampulde ışık verirken, teypte ses kaydeder.* Fabrikada kumaş dokurken, entertipte yazı dizer. Dünyanın her yanında bir anda milyarlarca iş görür ve hâkezâ...

İşte, bu elektriğin hayatı ve şuuru olsa, ona milyarlar başlı bir melâike denilse inkâr mı edilecektir! Cenâb-ı Hakk'ın **Nur** isminin ufacık bir cilvesi mesabesinde olan bu hakikat, birçok Rabbanî hakikatlerin keşfine kapı açabilir...

Rezzâkiyetin Şümûlü

Cenâb-ı Hakk'ın **Rezzâk** ismi tefekkür edilirken, sadece yiyecek maddelerini düşünmemek ve meseleyi yalnız midenin rızkını verme şeklinde telâkki etmemek lâzımdır.

Karnı tok, fakat gözü kör olan bir kimseye mes'ud denilemez. Çünkü o kimse *görme rızkından* mahrum olduğu için, onun açlığını ve ızdırabını çekmektedir.

O hâlde, bütün görünen eşya bizim rızkımız olduğu gibi, bütün kokular ve sesler de bizim rızkımızdır.

Aklımızın ve rûhumuzun rızkı da tefekkür edildiğinde dünyadaki bütün nimetlerden taa cennete ve ebediyete kadar her şey bizim rızkımız oluyor ve rezzâkiyetin şümûlüne giriyor.

Rezzâk-ı Kerîm koyunun da rızkını vermiştir, insanın da. Lâkin koyun ot yemekte, insan ise koyun yemektir. Balık tuzlu su ile beslenmekte, insan ise balıkla beslenmektedir. İnsana yapılan bu lütuf ve ihsanın yanında, şu hakikat de nazara çarpıyor. Şöyle ki:

İnsan; diken yiyemeyeceği, çöpü hazmedemeyeceği ve deniz suyu ile beslenemeyeceği için, Cenâb-ı Hak; onları koyun, tavuk ve balık denilen Rahmanî fabrikalara sokmakta ve onlardan et, süt, yumurta gibi nimetler yaratarak bizlere ihsan etmektedir.

O hâlde dikenler de bizim rızkıımızdır, çöpler de denizler de.

Kayyûmiyet Sırrı

İnsanın kalbi durunca, bütün hücrelerin de hareketleri son bulur. *Bu cihetle kalp, **Kayyum** isminin tecellîsine mazhar olmaktadır.*

Şelâleden gelen cereyanla bir şehirdeki bütün evlerin lambaları yanmakta, su depolarındaki sular bütün binalara pompalanmakta ve fabrikalar faaliyetlerini sürdürmektedirler. Şelâledeki şalterin çekilmesi ve cereyan sevkini durdurulmasıyla şehirdeki bütün bu faaliyetlerin tamamı bir anda durur.

*Cenâb-ı Hak, **Kayyum** isminin tecellîsini kestiği anda da, ortada kâinat diye bir şey kalmaz...*

Kayyûmiyet Sırrına Birkaç Misâl

Bu kâinatta, zerresinden küresine kadar her mevcud Allah Teâlâ'nın **Kayyûm** isminin tecellîsiyle ayakta durmakta, vazife görmekte ve varlığını devam ettirmektedir.

Evet, zerredeki elektron ve protonlar kaderin takdir ettiği yörüngelerinde sırr-ı kayyûmiyetle²²⁸ hareket ettikleri gibi, seyyareler de yine o sırr-ı kayyûmiyetle şemsin etrafında pervaz ederler. İnsan rûhunun bedeni ayakta tutması sırr-ı kayyûmiyetle olduğu gibi, bedendeki bütün hücrelerin dağılmamaları da yine o sırr-ı kayyûmiyetledir. *Cenâb-ı Hak, o bedenden rûhu çekse, ceset ayakta duramaz, hücreler dağılırlar.*

Bir zaman, bir zât, yükü ile beraber devesinin sırtına binmiş giderken, yolda deve aniden ölür. Adam, taaccüb ederek şöyle seslenir:

“Demek sende öyle bir şey varmış ki; hem seni, hem beni, hem de yükümü götürüyormuş.”

228 Sırr-ı kayyûmiyet: Allah'ın her zaman ve her yerde olması ve bütün varlıkları ayakta tutmasında gizli olan sır.

Evet, o yolcunun devesi sırr-ı kayyûmiyetle ayakta durduğu gibi, cesed-i hilkat²²⁹ tâbir edilen bu kâinat da yine o sırr-ı kayyûmiyetle mevcudiyetini, nizamını, hayatîyetini devam ettirmektedir.

229 Cesed-i hilkat: Yaratılış bedeni; yaratılış maddî bedene benzetiliyor.

İnsan Rûhunun Kuddüs İsmine Mazhariyeti

Kuddüs ismi, mevcudatta farklı şekillerde tezâhür etmektedir. Cenâb-ı Hak, bu ismin tecellîsiyle, gözü bir sıvı maddeyle temizlediği gibi, kanı havayla, havayı nebatatla temizlemekte, güzelleştirmektedir.

Her şeyi kemâl-i itinayla temizleyen ve güzelleştiren O Zât-ı Akdes, en kıymettar mahlûku olan insan rûhunun da her şeyin fevkinde temiz ve nezih olmasını, günah ve isyan ile kirlenmemesini istemektedir.

İnsanın bu mukaddes isme, kâmil mânâsıyla mazhar olması için, Cenâb-ı Hakk'ın yasaklarından hassasiyetle sakınması ve emirlerine kemâl-i ciddiyetle temessük²³⁰ etmesi icab eder. Aksi hâlde, paslanmış demirin ateşte yanarak temizlenmesi misâli, günahkâr bir mü'min de *–tevbe ile temizlendiği takdirde–* cehennem ateşiyle temizlenip **Kuddüs** ismine böylece mazhar olur ve cennete gider. Demek, o müthiş cehennem bu cihetle “**Âlem-i vücûd kâinatını, âlem-i adem pisliklerinden temizliyor, güzelleştiriyor.**”²³¹

230 Temessük: Tutunma, güvenerek sarılma, yapışıp sıkı tutma.

231 Nursî, Lem'alar, s. 349.

Muvâzene²³² Sırrı

“İmkân”ın tarifi, “mütesâviyü’t-tarafeyn”dir.²³³ Bu taraflardan birisi *yokluk*, diğeri ise *varlıktır*.

Elimizde bir kalem ve önümüzde bir kâğıt bulunduğunu farz ediniz. Bu takdirde, bizim mesela, bir “a” harfi yazmamız imkânattandır. Yani yazmamızla yazmamamız, dolayısıyla da “a” harfinin meydana gelmesi ile gelmemesi müsâvidir. Bu hâlde “a” harfini yazmayı irade ettiğimiz takdirde bu harfi yazıyoruz ve böylece mezkûr²³⁴ harf de vücuda gelmiş oluyor. Yazmadığımız takdirde ise yoklukta kalıyor.

“A” harfi yerine başka bir harf veya kelime yazmayı irade etmemiz hâlinde de mesele aynıdır.

Muvâzene sırrına göre, bu harflerin yokluk ve varlıkları birer terazi kefesi hükmünde olup, yazmayı irade etmemizden önce kefeler muvâzenededir. Yazmayı

232 Muvâzene: Denge.

233 Mütesâviyü’t-tarafeyn: İki tarafı birbirine denk olan; varlık veya yokluk konusunda eşit durumda olan.

234 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

irade ettiğimizde varlık kefesi yukarı çıkıyor, yokluk kefesi ise aşağı iniyor. Değişik harfler yazmamız neticeye tesir etmiyor ve hangi harfi yazmayı irade etsek o harf vücud buluyor.

“İnsan şuun-u İlâhiyye’nin bir mikyasıdır.” düsturu tahtında verdiğimiz bu misâl gibi, Kadîr-i Mutlak her ne yaratmayı irade ederse, o şey için yokluk kefesi aşağı iner; varlık kefesi ise yukarı çıkar. Bu hususta küçük büyük, zerre şems farkı yoktur.

*Hâlik-ı Zülcelâl kudret kalemiyle, kâinat kitabına, isterse bir **zerre**, isterse bir **küre** yazar. O’nun için mah-lûkatın ihtilâfının, yazılan kelimelerin ihtilâfı kadar da ehemmiyeti yoktur. İşte:*

“Hakikî ve hassas ve çok büyük bir mizan bulunsa, iki gözünde iki güneş veya iki yıldız veya iki dağ veya iki yumurta veya iki zerre herhangi bulunursa bulunsun, sarf olunacak aynı kuvvet ile o hassas, azîm terazinin bir gözü göğe, biri zemine inebilir.”²³⁵ cümlesinin bir vechi budur.

*Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, o azîm terazi **imkân**; muvâzenede olan gözler ise **yokluk** ve **varlıktır**.*

235 Nursî, Sözler, s. 572.

İntizam Sırrı

İnsanın sırtındaki yük ne kadar ağır olursa, hareketi de o nisbette zorlaşmakta ve yavaşlamaktadır. Elli kilogram yükü sırtlayan bir kimse, normal zamankine göre daha yavaş hareket ettiği gibi, bu yük yüz kilograma çıktığında hareket daha da zorlaşır ve yavaşlar.

Hâl böyle iken, bir zâtın beş yüz ton yükü arkasına alıp Erzurum'dan kaçırıldığı ve kendisine kimsenin yetiemediği söylense, bu habere ilk nazarda inanılmaz. Hâlbuki “*intizam sırrıyla*” bunun ve daha ilerisinin icrâsı mümkündür. Şöyle ki:

Bir makinist, intizam sırrıyla yük dolu yüz vagonu arkasına alıp rahatlıkla ve sür'atle götürebilir.

Yine, beş yüz kilogramlık bir çarkı çeviremeyen insan, intizam sırrı ile bir tek düğmeye basmakla koca fabrikaları harekete geçirebilmektedir.

İnsan on kilogramlık bir yükü bir saat dolaştırdığında yorulduğu hâlde; “*intizam sırrıyla*” kendi yetmiş kilogramlık vücudunu yetmiş sene dolaştırmakta ve yorulmamaktadır.

İhâta

*Bir şeye **mârifet** başka, o şeyi **ihâta** ise daha başkadır. Şöyle ki:*

Bir zât, herhangi bir fabrikanın nasıl kurulacağını bildiği ve iktidarı o fabrikayı kurmaya kâfi geldiği takdirde, fabrika yapılır ve faaliyete başlar. O zâtın bu fabrikayı ihâtası ise, motorundan en küçük çivisine kadar bütün âlet ve cihâzatıyla o fabrikayı her an ilminde ve nazarında tutması demektir. Bir insan için bunun tasavvuru dahi mümkün değildir. Bu sebeple, yani ihâta olmaması cihetiyle, fabrikatörün bulunmadığı zamanlarda rahatlıkla o fabrikanın herhangi bir âleti çalışabilmektedir.

Âlim-i Külli Şey olan Cenâb-ı Hakk'ın ilmi, bütün mahlûkatı ihâta etmiştir. Yani, her mahlûk her an O'nun ilm-i ezelisinde hazır bulunmaktadır.

Bazı kimseler, “Cenâb-ı Hakk'ın yerin derinliklerinde bulunan herhangi bir zerreden de mi haberdar olduğu” şeklinde ahmâkâne bir soru sormaktadırlar. Hâlbuki bu sorunun cevabı, bizzat sorunun içinde

mevcuttur. Çünkü yerin neresinde bulunursa bulunsun veya semânın hangi mesafesinde olursa olsun, mademki bahsedilen şey bir mahlûktur ve dolayısıyla da bir malûmdur. Onun Hâlikı ve Hâlik-ı Külli Şey, elbette ki onu bilecek ve ondan habersiz olmayacaktır.

Sûretler

Cenâb-ı Hakk'ın **Musavvir** isminin tecellîsiyle eşyada sûretler teşekkül etmiştir.

Her madde, mutlaka bir sûrete sâhip bulunmaktadır.

Mahlûkat içinde en ziyâde ihtiyâr sâhibi olan insanların, kendi sûretlerinin teşekkülünde hiçbir tesire sâhip olamamaları şehâdet eder ki, hiçbir hayvan, hiçbir nebat, hiçbir yıldız ve hiçbir zerre de sûretini kendisi yapmamıştır.

Mahlûkata bu sûretleri takan Zât-ı Akdes'in, **Musavvir** ismi tefekkür edilirken, takılan sûretlerle mânâlar arasındaki münasebete dikkat edilmelidir. Her kelimenin ifade ettiği mânâyâ göre sûret alması gibi, şu kâinat kitabındaki her bir harf, kelime veya cümle de bir mânâyâ göre sûret almıştır. Mesela, insan bedeni, insan rûhuna tam mutâbık ve muvâfık bir şekilde yaratılmıştır. Şöyle ki:

***Hâlık-ı Hakîm**, birer memleket hükmündeki her bir insan bedenine, padişah mânâsında bir **ruh** ve onun sadrazamı mesâbesinde bir **akıl** ihsan etmiştir. Bunlara*

*hizmetkâr olarak da hâfıza, hayal, hissi-i müşterek gibi **dâhiliyeciler** ve göz, kulak, dil gibi **hâriciyeciler** lüt-fetmiştir. El, ayak, mide ve sair âzâlar ise o rûhun birer **âleti veya silâhı** makamında olup, ruh ve cihazatla hem menfaatlerini celb, hem de kendini zararlardan muhafaza etmektedir.*

İşte bu âlet ve cihâzatın her biri ve hepsi birden insan rûhuna tam muvâfık ve münâsip şekildedir. Mesela, insanın eli ile aklı arasında kuvvetli bir alâka vardır. Nitekim farz-ı muhâl olarak deveye akıl verilseydi, cesedi bu madeni işlemeye, eli yazı yazmaya müsait olmadığından belki çıldıracaktı. Veya koyuna insan eli takılsaydı, en azından israf olacaktı.

Diğer hayvanat ve nebatatta da durum aynıdır. Her bir hayvanatın rûhu birer model olmuş ve cesedi o modele tam muvâfık olacak bir şekilde yaratılmıştır.

Vâhidiyet İçinde Ehadiyet Cilvesi

Vâhidiyet, Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes sıfatlarının birliği; **ehadiyet** ise, Zât-ı Akdes'inin birliğidir.

Evet, bütün mevcûdat O Zât-ı Akdes'in sıfatlarından tulû²³⁶ etmiştir ve O'nun kudreti, ilmi, iradesi ve sair sıfatları bütün mahlûkatı muhittir.

Vâhidiyet, bütün mevcûdatın, yıldızlardan zerrelere kadar aynı kudretle, aynı iradeyle ve aynı ilimle vücûd bulması ve her an o sıfatların tasarrufunda bulunmasıdır. Vâhidiyetin tecellîsini kavrayabilmek için, Üstâdımızın ifadesiyle, **“Küre-i Arz vüs'atinde bir kalp bulunması lâzımdır.”**²³⁷ Bu ise, herkese müyesser²³⁸ olamayacağından, Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'inde müteaddit âyetlerde, önce zâtını tanıttırıyor, sonra sıfatlarını ve onların tecellîlerini nazara veriyor, yani “vâhidiyet içinde ehadiyet cilvesini”²³⁹ gösteriyor.

Nitekim nâzil olan ilk âyet-i kerîmede:

236 Tulû: Meydana çıkma, doğma.

237 Nursî, Gençlik Rehberi, RNK Neşriyat, İstanbul, s. 161.

238 Müyesser: Nasip olan.

239 Nursî, Sözler, s. 9.

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ

“Rabbinin adıyla oku!”²⁴⁰ buyurmakla, önce zâtını nazara veriyor, devamında Rububiyetini, Hâlikiyetini, Keremini beyan buyuruyor. Hâlbuki Kur’ân’ın nüzûlünden önce Rububiyet, Hallâkiyet, Kerem gibi hakikatler bütün kâinatta ve zîhayatta hükümfermâ²⁴¹ idi. Fakat insanlar, bu hakikatlere mazhar oldukları ve onların tasarrufunda bulundukları hâlde **Rabb-ı Rahîm-lerini** ve **Hâlik-ı Kerîmlerini** bilememişlerdi.

Keza, besmele-i şerîfede Cenâb-ı Hak, Allah ism-i Âzamıyla önce Zâtını bildiriyor, sonra vâhidiyetini gösteren Rahmâniyet ve Rahîmiyetini beyan buyuruyor. Kur’ân-ı Azîmüşşân nâzil olmadan önce de insanlar Rahmâniyyet ve Rezzâkiyet hakikatleriyle hayatlarını devam ettiriyorlardı. Fakat tabiatta ve sebeplerde boğulmaktaydılar.

Vâhidiyetle ehadiyetin farkına şu misâlle bakılabilir:

Mesela: Seher vakti, daha güneşin kendisi görünmeden etrafı aydınlatması vâhidiyete misâl olduğu gibi, güneş yükseldikten sonra âyinelerde hem Zâtının, hem de bir nev’i sıfatları olan yedi renginin görünmesi ehadiyete misâldir.

Şimdi, hiç güneş görmemiş birisi, seher vakti, Küre-i Arz’ın aydınlandığını görünce hayretler içinde kalır ve bu ziyânın nereden geldiğini merak eder. Acaba,

240 Alak, 96/1.

241 Hükümfermâ: Hüküm süren.

bu etrafı dolduran ziyâ dağlardan mı, denizlerden mi, yerden mi, yoksa gökten mi geliyor diye tereddüte düşer. Bu adam, ancak çevresinde gördüğü hiçbir mevcudun ışık kaynağı olamayacağını kavramakla, bütün bu ziyânın, ayrı bir kaynaktan geldiğini anlayabilir. Bu ise herkese müyesser olamaz.

Fakat güneş ufuktan görünür görünmez bütün bu dağları, taşları, ovaları, denizleri kuşatan ziyânın ve ondaki yedi rengin membaı görünür, bilinir ve anlaşılır.

Evet, Kur'ân'ın nüzûlünden önce insanlar, bu kâinatta tecellî eden sıfatlar ile Allah'ı bilememişlerdi. Kur'ân-ı Kerîm vâhidiyet içinde ehadiyet göstermekle Allah'ı bihakkın bildirdi, tanıttırdı.

Mukayyet Akıl ve Mutlak Hakikatler

Cenâb-ı Hak, *mekândan münezzeh*dir. Zira mekânın hâlikı O'dur ve mekânla –hâşâ– kayıtlanamaz. Akıl, ancak bu hakikatlerle mutmain olur. Bunu aklı almayanlar bir an için bu hakikatin zıddını düşünseler, aklılarının o zaman durduğunu ve bâtil bir yola girdiklerini görürler. Şöyle ki:

Cenâb-ı Hakk'a –hâşâ– mekân isnad edildiğinde şöyle bir soru hatıra gelir: *Bu mekân ezeli mi, yoksa mahlûk mu? Mekân mahlûk olduğuna göre, bu mekân halke-dilmeden önce O Hâlik-ı Küllî Şey hangi mekânda idi?*

Aynı şekilde, Cenâb-ı Hakk'ın ezeliyetini aklı almayan insan da, bir an için bu hakikatin zıddına nazar etse, büyük bir bataklığa düşecektir. Evveli olan şey ancak mahlûk olacağından, müstakim bir aklın alacağı tek şey, hakikatin ta kendisi olan “**Sâniin ezeliyeti**”dir.

Yukarıda zikredilen meseleler, hakikati izhar makamındadır. Meselenin mahiyeti ise, ayrı bir husus ve ancak Allahu Azîmüştân'ın bileceği bir keyfiyettir.

Bizim dar aklımız bunu anlamaktan kâsır²⁴² ve ihâta-dan âcizdir. Zira insan, aklını kullanarak rûhun beden içinde bulunma ve tasarruf etme keyfiyetini de anlamıyor. Hatta akıl kendisinin ne olduğunu, nasıl bir mahlûk olduğunu ve nerede ve nasıl bulunduğunu da bilememektedir. Bu hâl, kendisinden habersiz bir dîvânenin padişahın tasarrufatını anlamaya çalışmasından daha ahmakane bir vaziyettir.

İnsan, kendisini bu tip vartalara²⁴³ düşüren bir desise-i şeytaniye ile haddinden çok tecâvüz ederek, îmanî hakikatleri anlamakta kendisini ölçü ittihaz²⁴⁴ ediyor. Bu mânevî hastalığa müptelâ olan insan meleklerle îman hususunda; yıldızların, meleklerin meskeni ve mescidi olduğunu düşündüğünden, kendisini hayalen yıldızlara götürüyor ve orada kendisinin yaşayamadığını görünce: “*O hâlde buralarda melekler de yaşayamaz.*” diye ahmakane bir hüküm veriyor. Hâlbuki o şahıs kendisini denize attığında da yaşayamayıp boğulacaktır.

Bununla beraber Cenâb-ı Hak, denizlerde öyle bir mahlûk nev’i yaratmıştır ki, onlar da havaya çıktıklarında boğuluyorlar. Hiç balık görmeyen bir kimseye bunu anlatsanız, eğer o şahıs aklına güvenen biri ise, bu hakikati derhâl inkâr edecektir.

Yukarıdaki kaziye,²⁴⁵ sâhibini birçok hurafelere daha götürür. Şöyle ki:

242 Kâsır: Kusurlu, âciz.

243 Varta: Tehlikeli durum.

244 İttihaz: Kabul etme, öyle sayma.

245 Kaziye: İleri sürülen iddia.

Bu hâlde tavuğun yumurta yapmaması, arının bal imal etmemesi ve sineklerin de uçmaması lâzım geliyor. Zira insan bunların hiçbirini yapamamaktadır.

Aynı şekilde, âhirette yeniden dirilmeye aklı ermeyen insan da bu azîm dirilme işini kendisinin yapacağını tevehhüm²⁴⁶ etmekte ve ölüp kabirde çürüdükten sonra nasıl dirileceğini anlayamamaktadır. Hâlbuki o şahıs kendisi dirilmeyecek, belki diriltilecektir. “*Uyku, ölümün küçük kardeşidir.*”²⁴⁷ kaidesince, uyanmak da dirilmenin bir küçük misâli oluyor.

Kendi iradesiyle, uyuma ve uyanma gibi cüz’î bir fiile kudreti yetmeyen bu âciz insanın, haşır mevzuunda çok dikkatli konuşması ve haddini tecavüz etmemesi icab eder.

Diğer meseleler de bunlara kıyas edilebilir.

246 Tevehhüm: Asılsız şüpheye düşme, kuruntuya, vehme kapılma, delîle dayanmayan ihtimal üzerinde durma.

247 Nursî, Lem’alar, s. 307.

Bu Âlemde Boğulmamak

Kavun çekirdeğinin kavunun dışıyla alâkası vardır. Yani, bir çekirdek kavun içinde teşekkül ettiği ve ondan süzüldüğü gibi, kavun da kâinatla beslenmekte ve ondan süzülmektedir.

Mezkûr²⁴⁸ kavun çekirdeği gibi, bu kâinattan, onun da bir diğerinden süzüldüğünü iddia etmek bizi teselsülün²⁴⁹ muhaliyet derecelerine düşüreceğine göre, bilbedâhe²⁵⁰ bu âlem o Hâlik-ı Zülcelâl'in esmâsının nakşıdır. Ve tâbir-i câizse, o semâdan süzülmüş bulunmaktadır.

Kavun çekirdeğinin, “*Ben kavundan süzüldüm.*” deyip oturması ve kâinatı hiç düşünmemesi ne derece dar bir görüş, kısır bir düşünce ise, nazarlarını sadece bu kâinata hasreden kimselerin cehâleti de ondan bin derece daha aşağıdır.

Kendilerini bu kâinat içinde boğan insanlar, birçok suallerine cevap aramakta ve aradıklarını bulamamanın ızdırabını veya boşluğunu çekmektedir. Şöyle ki:

248 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

249 Teselsül: Kesintisiz olarak birbirini tâkip etme, zincirleme devam etme.

250 Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde.

Bir elmayı yiyen bir mü'min “Elhamdülillâh” diyerek, bu nimete karşı şükür vazifesini yerine getirdiği ve ni'metin devamını talep ettiği hâlde, ***ehl-i delâlet*** Allah’a inanmadıkları için teşekkür edecek ve ihsanının devamını isteyecek bir merci bulamamaktadır. Zira akılları ağaca, toprağa, havaya veya güneşe teşekkür etmelerine müsaade etmemektedir.

Aynı şekilde, bir musibete düçâr olan bir mü'min, Hâlik-ı Külli Şey'e tevekkül ederek tedavi olduğu hâlde, ehl-i küfür sığınacak bir merci bulamıyor. Zira ne semâ, ne arz ve ne de onların içindekiler, insanın yaralarına merhem sürmekten çok uzaktırlar. Misâller çoğaltılabilir.

Her hâdise, insan için kâinatta boğulma, Hâlik'ını unutmama hususunda bir ikaz ve hakikati görmek için bir pencere oluyor.

Kesretten Vahdete

Güneşin zîşuur olduğunu farz ediniz. Bu hâlde, kendindeki haşmetli ziyânın tecellîsiyle zeminde açan rengârenk çiçeklere, yeşil yapraklara ve mütenevvi²⁵¹ meyvelere nazar eden bu güneş, eğer bu kemâlâtın kendisine ait olduğunu tevehhüm²⁵² etse kesrette boğulmuş demektir. Onun bu noktada yapması lâzım gelen şey, kendisindeki ziyâ gibi çiçeklerdeki renklerin de, meyvelerdeki tatların da bir **Rahîm-i Kerîm** ve **Sâni-i Hakîm** tarafından takıldığını idrak etmek ve kesretten yüzünü çevirerek vahdete müteveccih²⁵³ olmaktır.

Diğer taraftan, zîşuur farz ettiğimiz o güneş, sabahleyin doğduğunda her şey onunla bir irtibat peyda eder ve onun nazarını kendi üzerine celbeder. Bu güneş, kendisine nazar eden her bir çiçekle lüzumundan fazla alâkadar olsa, her bir ağaçla uzun muhasebelerde bulunsa, zemin yüzünde cereyan eden her türlü hâdisatı

251 Mütenevvi: Çeşitli.

252 Tevehhüm: Asılsız şüpheye düşme, kuruntuya, vehme kapılma, delîle dayanmayan ihtimal üzerinde durma.

253 Müteveccih: Yönelik, yönelmiş.

merakla takip etse ve arkadaşı olan diğer yıldızlarla fuzuliyane meşgul olsa, kesrette boğulmuş olur ve kendisinin ne olduğunu, kimin mahlûku ve masnûu bulunduğunu düşünmeye dahi fırsat bulamaz.

İşte, birinci misâldeki güneş gibi, bir insan da kendisine ihsan edilen kemâlâtı temellük ve o kemâlâtla nefsi nâmına iftihar etse ve kendisini böylece tatmin etmeye çalışsa, kesret içinde boğulacaktır. Bu şahıs bütün güzelliklerin ancak O Cemil-i Mutlak'tan geldiğini idrak etmekle, kesrette boğulmaktan kurtulup vahdete erebilir.

Diğer taraftan, doğan güneşin her şeyle irtibatı olması gibi, bir insanın da dünyanın pek çok ve çeşitli meseleleriyle münasebeti vardır. Mesela, bir memurun âmirine karşı ayrı bir alâkası, dairesindeki işleriyle ayrı bir meşguliyeti, arkadaşlarının her birisine ayrı bir teveccühü, aile efradıyla ayrı bir münasebeti, evinin ihtiyaçlarıyla ilgili ayrı bir meselesi ve gerek memleketinde, gerekse dünyada cereyan eden hâdiselerin her birine ayrı bir bakış tarzı vardır.

İşte her gün değişik vecheleriyle karşısına çıkan bu ve benzeri meseleler ve diğer zâhirî sebepler ile bütün gün boyunca alâkadar olup, zihnini onlardan sıyırmayan insan, kesrette boğulmuş demektir. Bu şahıs günlük hâdiselerden sıyrılmasını bilerek **Rabb-ı Rahîm**'ine ve **Hâlik-ı Kerîm**'ine arz-ı ubudiyet etmekle ve her şeyin dizgini O'nun elinde ve her şeyin anahtarı O'nun yanında olduğuna îman ve iz'an ile kesretten kurtulup vahdete müteveccih olabilir.

Okula giden bir çocuk, yoldaki hâdiselerle ziyâde alâkadar olsa ve vitrinlerle saatlerce meşgul olsa tahsilinde geri kalır. Okula gitme gayesi onun yüzünü kesretten vahdete çevirmeli ve mezkûr²⁵⁴ meselelerle lüzumundan fazla meşgul olmasına müsaade etmemelidir.

Okumak üzere herhangi bir fakülteye kayıt olan bir talebe için de durum aynıdır. Bu talebelerin esas gayesi, tahsilinde muvaffak olmak ve mezuniyet diplomasını alabilmektir. Bu gaye onun yüzünü kesretten vahdete çevirir ve yeme, içme vesair ihtiyaçlarına ancak lüzumu kadar vakit ayırır. Aksi hâlde, yani bu talebenin kesret içinde boğulması hâlinde, okuldan mezun olamayacağı açıkça anlaşılır.

İnsanlar da kendilerinin âhirete yolcu olduklarını ve bu dünyada imtihan edildiklerini unutmamalı ve kesret içinde boğulmamalı.

254 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

**“Avâlim-i süfliyenin²⁵⁵ mânevî
tezgâhları ve küllî kanunları avâlim-i
ulviye²⁵⁶ dedir.”²⁵⁷**

“İnsan şu kâinat ağacının en son ve en cemiyetli meyvesi”²⁵⁸ olduğundan, kâinatta cereyan eden birçok meselelerin, insanda da cüz’î bir misâlini bulmak mümkün olmaktadır. Nasıl ki, kâinattaki güneşin yerini insanda göz almıştır veya kâinattaki câzibe²⁵⁹ ve dâfia²⁶⁰ kanunları insanda muhabbet ve havf²⁶¹ olarak tezâhür etmiştir. Aynı şekilde, kâinat sahifesinde yazılan mektubât-ı Samedaniyye’nin ulvî âlemlerdeki tezgâhlardan geldiği hakikatinin küçük bir misâli de, Hakîm-i Zül-kemâl tarafından, insanla eserleri arasındaki münasebete konulmuştur. Şöyle ki:

255 Avâlim-i süfliye: Aşağı âlemler.

256 Avâlim-i ulviye: Yüce âlemler.

257 Nursî, Sözlür, s. 628.

258 Nursî, Şuâlar, RNK Neşriyat, İstanbul 2020, s. 213.

259 Câzibe: Çekim gücü.

260 Dâfia: İtme gücü.

261 Havf: Korku.

Herhangi bir yazıyı yazdığımız zaman kalemin ucundan dökülen mürekkepler âdeta bir fabrikanın imbiklerinden dökülen mamülleri andırmaktadır. Mamüller fabrikadaki faaliyetlerin bir neticesi olarak döküldükleri gibi, yazılar da insan zihninde yoğrulup bir şekil aldıktan sonra kalemin ucundan akmaktadırlar. Böylece yazılar, süflî âlem olan kâğıtta tezâhür etmekle beraber, hakikatte insanın âlem-i ulvîsi olan kalp, akıl ve hayal gibi âlemlerden gelmektedirler.

Aynı şekilde, insanın bir ev yapması hâlinde de duvarlar toprak tabakası üzerinde yükselmekle beraber, binanın nihai planı mühendisin zihninde bulunmakta ve binadaki hiçbir şey o planın dışına çıkamamaktadır. Bu misâldeki bina da önceki misâldeki yazı gibi, mühendisin zihni olan ve mânevî tezgâhta aldığı şekli, toprak üzerinde de almakta, yani bu işlerin mânevî tezgâhı da âlem-i ulvîde bulunmaktadır.

Keyfiyetine aklımız ermemekle beraber, bu kâinatta yapılan her eserin ve küre-i arz sahifesinde yazılan her bir nebat, hayvan ve insanın da âlem-i ulvîdeki mânevî tezgâhlarda aldıkları şekil ve keyfiyetle ve o âlemlerdeki küllî kanunlara harfiyyen muvafakatla vücut buldukları akıl gözüne görünmektedir.

Kader, İlim Nev'indendir

“Kader, ilim nevindendir. İlim, malûma tâbidir.”²⁶²

Erzurum ile Hasankale arasındaki mesafe kırk kilometredir. Bunun bilinmesi ilimdir. Malûm ise Erzurum-Hasankale yolunun kırk kilometre oluşudur. İlim malûma tâbi olduğundan, bizim bu yolu kırk kilometre olarak bilmemiz, hakikatte bu mesafenin kırk kilometre olduğundan dolayıdır. Yoksa “*malûm ilme tâbi olsaydı*” mezkûr²⁶³ mesafeyi beş kilometre bildiğimiz takdirde, orası beş kilometre olurdu. O takdirde çok kısa zamanda Erzurum’dan Hasankale’ye gitmek mümkün olurdu. Veya cehlimizden dolayı Erzurum-Hasankale mesafesinin yüz kilometre olduğunu zannederdik. Böyle bildiğimiz için iki buçuk kat daha fazla yol katetmekle ancak Hasankale’ye varabilirdik.

Bir arkadaşımızın ismi Ahmed ise, bizim bunu bilmemiz ilimdir. Malûm ise o şahsın isminin Ahmed oluşudur. Yani ilim malûma tâbidir. Malûm ilme tâbi

262 Nursî, Sözler, s. 505.

263 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

olsaydı, biz o kimsenin ismini Abdullah bilsek, ismi Abdullah; Selâhaddin bilsek, ismi Selâhaddin olurdu.

Aynı şekilde, bir kimsenin cebinde yüz lirası varsa, bu şahsın kendi cebinde yüz lira olduğunu bilmesi ilimdir. Bu ilim malûma tâbidir. Malûm ilme tâbi olsaydı, mezkûr²⁶⁴ şahıs cebinde on bin lira olduğunu bilir ve cebinde de on bin lirası olurdu. Misâller çoğaltılabilir.

Cenâb-ı Hakk'ın bizim bütün tarihçe-i hayatımızı bilmesi ilimdir. Bu ilim malûma tâbidir. Malûm olan bizim hayatımız müddetince işlediğimiz iyi veya kötü amellerdir. O **Âlim-i Külli Şey**'in bunları ezelde bilmesi cihetiyle –hâşâ– “*Allah (c.c) benim nasıl hareket edeceğimi bildiği için, ben mecburen böyle hareket ettim.*” diyemeyiz. Çünkü ilim bizi bir iş yapmaya veya yapmamaya zorlamıyor. Kudret de zorlamıyor. Biz iyi veya kötü bir âmili işlemeye kendi irademizle karar vererek, Allah'ın (c.c) verdiği kuvvetle o işi işliyoruz. Bu hareketimizi Cenâb-ı Hakk'ın daha evvelden bilmesi ise kader oluyor. Bu meseleyi şöyle bir misâl ile fehme yaklaştırmaya çalışalım:

Velî bir hâkim düşününüz. Bu zât kerametiyle, adliye önünden geçen bir adamın hırsızlık etmeye gittiğini keşfederek o şahsın cezasını takdir etse ve kayda geçse, biraz sonra hâkimin velâyetiyle keşfettiği aynı suçu işleyerek mahkemeye getirilen bu adama hâkim, suçuna terettüb eden cezasını tebliğ edip, bu cezadan bir miktarını da affettiğini bildirirse, elbette ki mezkûr hırsız hâkime teşekkür edecektir.

264 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

Suçlu mahkemedен çıkarken hâkim kendisine şöyle hitap etse: “*Ben senin bu suçu işleyeceğini evvelден biliyordum ve sen o suçu işlemeyen cezanı da takdir etmiştim.*” Bu takdirde suçlu, hâkime diyebilir mi ki: “*O hâlde benim ne kabahatim var? Siz benim bu suçu işleyeceğimi bildiğiniz için ben suç işledim. Dolayısıyla beraet etmem gerekir.*”

Bu haddini bilmez hırsızın gülünç hâline düşmek istemiyorsak, cüz’î ihtiyarımızla işlediğimiz kötü amel-lerde kadere yapışmayalım.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) İstanbul’un fethedileceğini de, âhir zaman hâdisatını da bilmiş ve ümmetine haber vermiştir. Bu ilim, malûma tâbidir.

Onun içindir ki, İstanbul’u Fatih Sultan Mehmed’in fethettiğinden bahsediyor ve âhırzaman fitnesine kapılanlardan nefret ediyoruz. Malûm ilme tâbi olsaydı, İstanbul’u Peygamber Efendimizin (s.a.v) sözünden dolayı fethedilmiş olduğundan ve âhırzaman hâdiselerine –hâşâ– O’nun sebebiyet verdiğinden bahsetmemiz lâzım gelirdi.

Allahu Azîmüşşân cehilden de zamandan da münezzehtir. Dolayısıyla, istikbâlde insanların başına gelecek hâdiseleri elbette bilecektir. Bu bilme keyfiyetiyle biz kendimizi mesuliyetten kurtaramayız.

Bunun aksini düşünenlerin iddiaları neticede şu noktaya varmaktadır: Cenâb-ı Hak, bizim başımıza gelecek hâdiseleri –hâşâ– bilmeyecek ki o zaman biz mesul olalım. Yani o **Âlim-i Mutlak**, bizim herhangi bir

fiili işlememizden sonra o meseleye vâkıf olacak ve ona göre mükâfat veya ceza takdir edecektir.

Böyle düşünen kimseleri, bu yanlış düşünceye sevk eden husus, mahlûk ilmiyle, mahlûkatı yoktan var eden Hâlik-ı Zülcelâl'in ilmini iltibas etmeleridir. Bu iltibas sebebiyle bu kimseler, sonradan kazanılan ilmin ancak mahlûk ilmi olabileceği hakikatini göremiyor ve ehl-i sünnet itikadına zıt beyanlarda bulunuyorlar.

Cüz'î İhtiyarî'nin Mahiyeti

Elmanın tadı, hâlî ve vicdanî bir meseledir; ilmî ve nazarî değildir. Bu sebeple insan elmanın tadını anlamaz, târif edemez; ama varlığından da şüphe etmez. Cüz'î ihtiyarî de böyledir. Biz vicdanen biliyoruz ki, bir iş yaptığımız zaman buna kendimiz karar veriyoruz ve bu işi bir cebir altında yapmıyoruz. Fakat “*Cüz'î ihtiyarî nasıl bir şeydir?*” denilse, elmanın tadı veya çiçeğin kokusunu târifte olduğu gibi bunda da âciz kalırız. Zira “***Cüz'î ihtiyarî hâlî ve vicdanî bir îmanın cüz'üdür. Yoksa ilmî ve nazarî değildir.***”²⁶⁵

Cüz'î ihtiyarî cüz'î olmakla beraber, bir kanun-u küllîden medet alarak büyük işlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Bir apartmanın üst katının lütuflarla, bodrum katının ise işkence âletleriyle dolu olduğunu ve bir şahsın bu apartmanın asansörü içerisinde muhayyer bulunduğunu farz ediniz. Kendisine, apartmanın bu keyfiyeti daha önce anlatılmış bulunan bu zât, üst katın

265 Nursî, Sözler, s. 502.

düğmesine bastığında lütfa mazhar olacak, alt katın düğmesine bastığında ise azaba düçâr olacaktır.

Burada **cüz'î ihtiyarının yaptığı tek şey**, sadece hangi düğmeye basılacağına karar vermesi ve teşebbüse geçmesidir.

Asansör ise, o zâtın kudret ve iradesiyle değil, bir kanun-i külliyle hareket etmektedir. Yani, insan üst kata kendi iktidarıyla çıkmadığı gibi alt kata da kendi iktidarıyla inmemektedir. Bununla beraber *asansörün nereye gideceğinin tayini, içindeki şahsın ihtiyârına bırakılmıştır.*

İnsanın cüz'î ihtiyarıyla kesbettiği bütün fiiller, bu mizanla ölçülebilir. Mesela; Cenâb-ı Hak, meyhâneye gitmenin haramiyetini de, câmiye gitmenin faziletini de insanlara bildirmiş bulunmaktadır. İnsan bedeni ise, misâldeki asansör gibi her iki yere de gitmeye hazır olarak beklemektedir.

Kâinattaki faaliyetlerde olduğu gibi, *beden içindeki faaliyetlerde de insanın ihtiyârı mevzubahis olmamakta ve insan bedeni bir kanun-u küllî ile hareket etmektedir. Fakat onun nereye gideceğinin tâyini, insanın irade ve ihtiyarına bırakılmıştır. O hangi düğmeye basarsa, yani nereye gitmek isterse, beden oraya doğru hareket etmekte, dolayısıyla da gideceği yerin mükâfatı ve cezası o insana ait olmaktadır.*

“Kaderi Tenkid Eden, Başını Örse Vurur, Kırar!”²⁶⁶

Bir insan, emirlerine itaat etmek şartıyla her türlü ihtiyacının padişahı tarafından karşılanacağını bilse, elbette onun istediği amelleri işlemekle o lütfu mazhar olmaya çalışacaktır. Mesela; o padişah raiyetine onların tahsil derecelerine göre ücret veriyorsa, o adam da bu sahada ilerlemeye çalışacak ve eriştiği tahsil seviyesine göre o lütuftan istifade edecektir.

Şimdi, bütün imkânları yerinde olduğu hâlde okumayan ve câhil kalan kimse, padişahı hiçbir lütuf görmeyip dilencilığe mecbur kalsa, diyebilir mi ki: “*Padişah bana zulmetti!*” veya “Padişah benim hakkımda öyle takdir etti.” Elbette diyemez. Böyle bir iddiada bulunan kimse, kendisini padişahın lütfundan iyice uzaklaştırmaktan başka ne elde eder? Yani, böyle demekle tahsili mi artar, kendisine maaş mı bağlanır veya âniden hiç beklenmedik bir makama mı yükselir? Elbette ki hayır.

266 Nursî, Mektubat, s. 284.

İşte Cenâb-ı Hak da bizlere lütfunu ne şekilde kazanabileceğimizi ve hangi makamlara hangi amellerle sâhip olacağımızı ferman-ı ahkem²⁶⁷ olan Kur’ân-ı Hakîm’le beyan buyurmuştur. İstediğimiz her ameli işlemek ve işlediğimiz bu ameller nisbetinde onun huzurunda derece ve makam kazanmak bizim ihtiyârımız ve iktidarımız dâhilinde olduğuna göre, neticeden şekvâ etmeye kat’iyyen hakkımız yoktur.

İşlediğimiz veya işleyeceğimiz bütün amelleri, Âlim-i Külli Şey olan Zât-ı Zülcelâl’in daha evvelden ilm-i ezeliyle bilmesi, bizi mesuliyetten kurtarmayacağı gibi, bu bilme keyfiyeti bizleri müsbet veya menfî bir iş yapmaya da zorlamamaktadır.

Malûmdur ki, bir öğretmen her bir talebesine dersine çalıştığı ve muvaffak olduğu derecede not vermekte ve çalışmayan ve dersine devam etmeyen talebelerin umumî gidişatlarına bakarak sınıfta kalacaklarını önceden beyan etmektedir. Bu hâle göre ders çalışmayıp sınıfta kalan bir talebe, hocasının kendisine zulmettiğini iddia edemeyeceği gibi, o hoca’nın herhangi bir talebesinin sınıfta kalacağını önceden bilmesi ve söylemesiyle de o talebe mes’uliyetten kurtulamaz. Bunun aksini iddia etmek çocukça ve âdi bir bahane olup, sâhibine de hiçbir şey kazandırmaz.

“Kaderi tenkid eden, başını örse vurur, kırar!” cümlesi bu hakikati ne kadar parlak ifade etmektedir.

267 Ferman-ı ahkem: Sağlam esaslar içeren buyruk.

Bir insanın, “*Cenâb-ı Hak böyle takdir ettiği için ben de böyle yapıyorum.*” diye söze başlayıp, kadere çeşitli itirazlarda bulunmasının ona bir lütuf bahşetmeyeceği bedîhî²⁶⁸ olduğuna göre, bu gibi sözlerin, sâhibini ancak felâkete götüreceği de şüphesizdir.

268 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, âşikâr.

İhkak-ı Hak²⁶⁹

Cenâb-ı Hak, kaplana koyun başı, koyuna da kaplan başı taksaydı; yırtıcı bir baş şeklinde tezâhür edecek olan bu hâlden, ne koyun ve ne de kaplan memnun olmayacaklar ve cesetlerinden istifade edemeyeceklerdi. **İhkak-ı Hakk'ın tecellîsiyle** durum böyle olmamış; hem kaplan hem de koyun lââyık oldukları başı bulmuşlardır.

Kedinin avı fare olduğu için Cenâb-ı Hak, ona gece gören göz, çevik bir vücut ve parçalayıcı tırnaklarla teçhiz edilmiş ince hareketli ayaklar vermiştir. Bütün bu cihâzatla donatılan kedinin kuyruğu koyun kuyruğu gibi olsaydı, bütün bu teçhizat hikmetsiz olurdu. Demek ki ihkak-ı hakkın tecellîsiyle bir kedinin cesedi; gözünden kuyruğuna, gövde yapısından sindirim sistemine kadar tamamen rûhuna uygun bir şekilde yaratılmış ve bu madde mânâ birliği ile kedi, hayatını idâme ettirebilmiştir.

Bütün hayvanlara bu tarzda bakıldığında, her hayvan, nev'i için beden ruh münasebetinin son derece

269 İhkak-ı Hak: Hak sâhibine hakkını verme.

hikmetle tanzim edildiği; yani her rûhun kendine uygun bedeni bulduğu görülecektir.

Bunun en bâriz misâli ise, insandaki ruh beden münasebetidir.

Meseleye diğer bir açıdan baktığımızda, cesedimizin büyüdüğünü ve kâinatın hâlini aldığını görürüz. Bu büyük bedende âzâların yerlerini semâdaki güneş ve seyyareler, gözün yerini güneş, kulağın yerini sesler âlemi, dilin yerini tatlar âlemi, burnun yerini kokular taifesi, hâfızanın yerini Levh-i Mahfûz,²⁷⁰ hayalin yerini âlem-i misâl,²⁷¹ kan damarlarının yerini ise akar-sular almıştır. Bunların hepsi canlılara, hususan insana göre tanzim edilmiş ve hizmetine verilmiştir...

270 Levh-i Mahfûz: Her şeyin bütün ayrıntılarıyla yazıldığı kader levhası, Allah'ın ilminin bir adı.

271 Âlem-i misâl: Bütün varlıkların ve olayların görüntülerinin yansıdığı madde ötesi âlem.

İnsanın İsm-i Âzam'a ve Her İsm-in Mertebe-i Âzam'ına Mazhar Olması

İnsan nevi, ism-i âzama mazhardır. Yani, ism-i âzam bütün esmâ-i İlâhiye'yi içine aldığı gibi, insan da bütün esmânın tecellîlerine mazhar bulunmaktadır. Ayrıca, her bir ismin insandaki tecellîsi de diğer mah-lûkatın çok fevkindedir. Bu cihetle de insan her ismin mertebe-i âzamına mazhardır. Şöyle ki:

Cenâb-ı Hakk'ın **Rab** isminin tecellîsiyle, unsurlar nebatata inkılâb etmekte, yani o Hâlik-ı Hakîm unsurları terbiye ederek nebatat hâline getirmektedir. Nebatatın da diğer unsurlarla beraber terbiye edilmesiyle hayvanlar yaratılmakta ve böylece Rab ismi hayvanatta, nebatata nazaran daha fazla tecellî etmektedir. Ve nihayet, nebatat ve hayvanatla beraber umum kâinat terbiye edilerek insanlar yaratılmaktadır. Bu hâle göre Rab isminin insandaki tecellîsi, diğer muhlûkatın çok fevkindedir.

Rab ismine azamî derecede mazhar bulunan bu insanları, Hakîm-i Zülkemmâl mânevî cihetle de ayrıca

terbiye etmekte ve insanlardan evliyâ ve asfiyâ meyvelerini almaktadır.

Gerek evliyâ ve asfiyâ ve gerekse diğer ehl-i kemâl zâtların terbiyesi esbap dairesinde olmaktadır. Bir de Allahu Azîmüştân'ın esbap perdesini istimâl etmeden bizzat terbiye ederek insanları irşad ve onları saadet-i ebediyyeye isal için gönderdiği zâtlar vardır ki, bunlar peygamberlerdir (aleyhimüsselâm).

Rab ismine azamî derecede mazhar bulunan peygamberler (aleyhimüsselâm) içerisinde de âhir zaman peygamberi olan Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) ayrı bir hususiyeti vardır ve O zât (s.a.v), bu isme kemâliyle mazhar olmuştur.

Cenâb-ı Hakk'ın **Rab** ismi gibi **Kadîr** isminin de mahlûkattaki tecellîleri mütefâvittir.²⁷² Şöyle ki:

Kadîr isminin bir damla suyun yaratılmasındaki tecellîsiyle, bir deryanın yaratılmasındaki tecellîsi bir olmadığı gibi, bir yıldızdaki tecellîsiyle, umum semâvattaki tecellîsi de bir değildir. Bu ismin de azamî tecellîsi insanda olmaktadır. Hakîm-i Zülkemâl nihayetsiz hikmetiyle insanı umum kâinatla alâkadar bir tarzda yarattığından, **Kadîr** isminin kâinattaki tecellîsi de netice itibariyle insana bakmakta ve o Sâni-i Zülcelâl nihayetsiz kudretiyle bu kâinat ağacına, insan meyvesi verdirmektedir.

Her ismin mertebe-i âzamına son bir misâl olarak **Rezzâk** ismini vereceğiz:

272 Mütefâvit: Aralarında fark bulunan, farklı, çeşitli, muhtelif.

Cenâb-ı Hak, **Rezzâk** ismiyle bir tek böceği rızıklandırdığı gibi, bir fili de rızıklandırmakta, küçük bir balığı rızıklandırdığı gibi, balınayı da rızıklandırmaktadır. **Rezzâk** isminin de azamî tecellîsi insan nev'inde olmaktadır.

Bazı hayvanatın insanlardan çok daha fazla yemekleri noktasında bir iltibasa düşmemek için, kemiyet ve keyfiyet meselesini nazara almak lazımdır. *İnsanlar rızkın hülâsasını yemektedir.* Bir ağaç toprakla, suyla, havayla beslenirken, insan ot ve ağaçtan süzülen hülâsalarla, yani meyvelerle beslenmektedir.

Develer ve sığırlar, *insandan çok daha fazla yemekle beraber, yedikleri şeyin ot olduğu, insanların ise bu hayvanların etlerini yedikleri ve sütlerini içtikleri nazara alınırsa, mesele daha zâhir olarak anlaşılır.*

Yemek masrafı için bir adam her gün yüz tane beş kuruş harcasa, bir başkası da her gün bir altın harcasa, bu noktada yüz ile biri değil, beş lira ile bir altını mukayese edeceğiz. Hayvanatın yediği şeyler, insana verilen nimetler yanında beş kuruş kıymetinde de kalmamaktadır.

İnsanın diğer esmâ-i İlâhiye'nin de mertebe-i âzamına mazhar olduğu bu isimlere kıyasen anlaşılabilir.

Farazî Seyyah ve Câhil Atom

Bir insanın bedenine misafir gelen farazî bir seyyahın, o ülkenin bir şehri mesâbesindeki bir hücreden içeri girdiğini ve oradaki herhangi bir atomla tanışıp sohbet etmeye başladığını düşününüz. Bu seyyah, o atomun ruhtan haberdar olup olmadığını merak ile ona şöyle bir soru sorsa:

“Bu şehrin sultanı kimdir, sen ve diğer arkadaşların kimin idaresi altındasınız ve ihtiyaçlarınızı kim tedarik ediyor?”

Atom bu soruya cevaben:

“Ben bu şehirde doğdum ve burada büyüdüm. Bugüne kadar böyle bir soru hatırıma gelmediği gibi, bahsettiğin o sultanı da şimdiye kadar görmedim ve tanımadım. Ben ve diğer arkadaşlarım bu şehirde birbirimizle yardımlaşarak yaşayıp gidiyoruz.” dese, ne derece cehâlet etmiş olur.

Bu câhil atomu, rûhu inkâr bataklığından kurtarmak isteyen seyyah, o atoma hitaben: *“Onu rûhun idare ettiğini ve o rûhun her an kendisi ile alâkadar olmakla*

beraber, onun yanında bulunmaktan da münezzeh olduğunu, o görünmeyen sultanın diğer atomları ve hücreleri de aynı anda tedbir ve idare ettiğini ve herkese herkesten daha yakın olduğunu” izah etse, hakikati terennüm etmiş veya atoma doğru yolu göstermiş olacaktır. Söz konusu atom bu izahatı aklına sığdırsa da sığdırmasa da hakikat budur ve tebeddül etmeyecektir.

O atom, bu hakikati anlayamadığı takdirde hepsi de idare edilmeye muhtaç bulunan umum atomların ve hücrelerin, birbirlerini idare ettikleri gibi ahmakane bir fikre sapacaktır.

İşte, bu kâinattaki her bir ecam-ı ulviye²⁷³ birer atom gibi kabul edilebileceği gibi, her bir insan, hayvan veya nebat da birer atom addedilebilir. Bunların hepsinin bir terbiye altında hizmet gördüklerinden ve mevcudiyetlerini öylece idâme ettirdiklerinden kat’î anlaşılıyor ki, bütün bu mahlûkat bir **Rabb-ı Hakîm** tarafından tedbir ve idare edilmektedir.

*İşte, o görünmeyen **Sultan**’a îman ve itaat eden insanlar, hakikati bulmuş ve insaniyetin muktezâsını²⁷⁴ yerine getirmişler demektir.*

273 Ecam-ı ulviye: Yıldızlar, gezegenler.

274 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

Şuun-u İlâhiye ve İnsaniye

Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellîsiyle mah-lûkta tezâhür eden sıfat ve şe'nlerin,²⁷⁵ Allahu Teâlâ'nın sıfat ve şuunatıyla müşâbeheti²⁷⁶ yoktur. Mesela, bir talebe hocasından ilim öğrenmekte ve böylece kendisi de bir miktar ilim sâhibi olmaktadır. Fakat talebedeki bu ilim, hocanın ilmi değil, belki o ilmin bir tezâhürüdür.

Bu meseleyi şöyle bir misâlle biraz daha vuzuha kavuşturalım:

Elektriğin düğmesine dokunduğumuz zaman ampül yanmakta ve odamız ışıkla dolmaktadır. Lambada tecellî eden bu ışık, cereyanın bir tezâhürüdür. Fakat ne ışık, ne ampül ve ne de kablodaki teller cereyan değildirler. Cereyan bunların hiçbirine benzememektedir.

Âlim bir zâtın bir vecize yazdığını farz ediniz. Bu vecizede o zâtın ilmi görünür. Fakat ne o yazı ve ne de yazının ihtiva ettiği mânâ, o âlim zâtın ilminin kendisi

275 Şe'n: İş, fiil.

276 Müşâbehet: Benzeme.

değildir. Sadece, ilim o yazıda tezâhür etmiştir. Kalemin ucunda da yazının kendisinde de ilim bulunmamaktadır.

Bir eserde tecellî eden güzellik ustadan gelmektedir.
Lâkin o güzellikle ustanın ilminin, sanatının ve zâtının güzellikleri arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır.

Mevcud-u Meçhul

Bir insanın mağarada büyüyüp hiç ışık yüzü görmediğini ve kendisinin bir gün sabahın erken saatlerinde ve daha güneş doğmadan dünya yüzüne çıkarıldığını farz ediniz. Her tarafı dolduran ışıktan derhâl gözleri kamaşan bu şahsa, bu ışığın bir güneşten geldiği söylense, o adam güneşi ziyâdesiyle merak edecek ve onu tanımaya çalışacaktır.

Şimdi bu adamın, hayalinde nasıl canlandırırsa canlandırırsın, güneşi kat'ıyyen anlayamayacağı ve her defasında güneş yerine başka şeyler tahayyül edeceği aşikârdır. Çünkü güneşi, etrafından gördüğü şeylere kıyas edeceğinden, yapacağı her kıyas yanlış olacak ve isabet kaydetmeyecektir.

Güneşe inanmak o adam için îmanın bir rüknü olsa, o, güneşi her nasıl tasavvur ederse etsin, her hâlükârda şirke düşecektir. *Onun yapacağı tek şey, bu ışığın bir güneşten geldiğini ve fakat o güneşin mahiyetini bilemeyeceğini idrak etmektir. Zaten ondan istenen îman da bundan ibarettir.*

Temsildeki adamın güneşi anlayamaması gibi, her bir insan da kendi beden memleketini idare eden ve ruh denilen sultanın mahiyetini bilememektedir. Bizler, bedenimizin ruhla kaim olduğunu, onun bu bedenden ayrılması hâlinde bu binanın yıkılacağını ve o sultanın göz penceresiyle bu âlemi seyrettiğini, kulak cihazıyla sesler âlemini temâşâ ettiğini, dil terazisiyle de bütün tatları tattığını ve hâkezâ... bildiğimiz hâlde, rûhun mahiyetini bilemiyoruz. Onun mahiyeti hakkında her ne söylesek, hilâf-ı hakikat olacağı gibi, rûhun zâtını her ne tarzda tahayyül veya tasavvur etsek, onun hakkında yanlışlığa düşmüş olacağız.

“Cenâb-ı Hakk’a Mevcûd-u meçhul unvanıyla bakılırsa, mârufiyet şuâları bir derece tebârüz eder.”²⁷⁷ hakikatinin işareti nev’inden verdiğimiz bu misâllerin dürbünüyle, meseleyi ancak uzaktan uzağa temâşâ etmemiz mümkün olabilmektedir.

İşte, görmediği bir güneşin zâtını anlamaktan âciz ve kendi rûhunun mahiyetini bilmekten eli kısa olan insanın, zaman ve mekândan münezzeh umum âlemlerin Hâlik-ı Zülcelâl’ini ve Mâlik-i Zülkemâl’ini –hâşâ– zâtıyla anlamaya çalışması, ne derece büyük bir delâlet dîvâneliğidir ve insanı baş aşağı şirke yuvarlayan bir düşünce sapıklığıdır, kıyas ediniz.

277 Nursî, Mesnevî-i Nuriye, s. 127.

Şiddet-i Zuhûr

Güneşi hayalen büyütüp, semâvatın her yerini ihâta ettirdiğiniz takdirde, artık güneş diye bir şey göremezsiniz. Güneş bu hâlde “şiddet-i zuhûrundan gizlenmiş”tir.

Diğer taraftan güneşin her tarafı ihâta etmesi hâlinde gece de olmayacağı için, ışık diye bir şeyden bahsetmek de müşkülleşir. Bu hâlde, güneşin ışığı da şiddet-i zuhûrundan gizlenmiş olur.

Bunun basit bir misâlini, yemek ile havayı teneffüs etmenin mukayesesinde de görüyoruz. İnsan bir günde iki veya üç defa yemek yediği için, yemeye başlarken **bismillâh**, bitirirken de **elhamdülillâh** demek hatırına gelebiliyor. Hâlbuki havaya yemekten çok daha fazla muhtaç olduğu ve onsuz bir dakika bile yaşayamadığı hâlde, nefes alırken ve verirken mezkûr kelâmları söylemek hiç hatırına gelmiyor. *Havayı teneffüs etmek insanın bütün zamanını ihâta ettiğinden bu şiddet-i zuhûr, havayı insan nazarından gizleyebiliyor.*

Aynı şekilde, insanın en zâhir olan vasfı hayatı olduğu hâlde, hayatını göremiyoruz. Bu noktada, tâbir-i câizse, insan rûhu da şiddet-i zuhûrdan gizlenmiş oluyor.

Cenâb-ı Hakk'ın Zât-ı Akdes'i gibi tasarrufatı da bazen şiddet-i zuhûrdan insan nazarından gizlenebiliyor. Hâlik-ı Zülcelâl'in kudreti, ilmi ve diğer sıfat ve esmâsı, umum kâinatı ihâta²⁷⁸ ettiğinden ve insan bu esmâ ve sıfatın tecellîyatından²⁷⁹ bir an olsun hâriç kalmadığından, bazen ülfet²⁸⁰ ile gaflete düşüp çok zâhir ve bâhir²⁸¹ tasarrufatı göremiyor.

278 İhâta: Bir şeyin etrâfını çevirme, çevreleme, kuşatma, sarma.

279 Tecellîyat: Tecellîler, yansımalar.

280 Ülfet: Alışma.

281 Bâhir: Açık, apaçık, besbelli.

Mübâşeretsiz Tasarruf

Cenâb-ı Hakk'ın tasarrufatında mübâşeret²⁸² yoktur. Mübâşeret, ancak iki maddî şey arasında söz konusudur. Maddeden uzaklaştıkça, mübâşeretsiz iş yapmaya doğru yaklaşılr. Mesela; insan bir kitabı eliyle tutar. El de kitap da maddî olduğu için, bu fiil için mübâşeret lâzımdır. Hâlbuki göz, aynı kitabı temas etmeden görür. Göz maddî olmakla beraber ışığı kısmen maddeden uzak olduğundan, göz, bu ışık vâsıtasıyla kendisi dokunmadan kitabı görebilmektedir. Akıl ise, o kitap-taki mânâları mübâşeretsiz olarak alabiliyor.

Bir ampul, insanlarla iki tarzda münasebet kurabilir. **Birincisi:** Maddesi itibariyledir. Bu takdirde mutlaka temas lâzımdır. Yani, insanın o ampulü yapabilmesi için mutlaka dokunması icab eder. **İkinci temas ise,** ışığı itibariyledir. *Bu hâlde ampul kendisi mübâşeret etmeden, odada bulunan bütün insanları ve umum eşyayı aydınlatabilir.*

282 Mübâşeret: Fiziksel temas, doğrudan doğruya yapma.

Ampuldeki ışık, elektrik cereyanının bir tezâhürü olduğundan, diğer bir cihetle bizi ve odadaki eşyaları cereyan aydınlatıyor. Fakat cereyanın bizimle mübâşeret-i yoktur. Olsa, cereyana kapılıp ölmemiz lâzım gelir.

O hâlde, elektrik cereyanı bize temas etmemekle beraber bizden hâriç de değildir.

Güneş, câzibe (çekim) kanunuyla seyyarelerini etrafında döndürmektedir. Güneş bu büyük işi mübâşeretsiz yapmaktadır. Dünya ve diğer gezegenler de bu câzibe kuvvetiyle güneşin etrafında dönmektedirler, fakat bu kuvvet güneşten maddî bir el vâsıtasıyla gelmemektedir. Mübâşeretsiz olarak tecellî eden bu kuvvetle gezegenler, güneş etrafında döndükleri gibi, güneşin kendisi de bir kudret tahtında mübâşeretsiz olarak idare edilmektedir.

Adına ne denilirse denilsin ve hangi kanun olarak adlandırılırsa adlandırılsın, gözün gördüğü bedîhî²⁸³ bir hakikat vardır, o da; gezegenlerin mübâşeretsiz olarak seyeran²⁸⁴ ettirilmeleri gibi, umum sâbit yıldızların da bir kudretle mübâşeretsiz olarak durdurulduklarıdır.

Bir mıknatıs da karşısında bulunan bir şeyi temas etmeden kendine çekmektedir. Ondaki çekim kuvvetiyle bu iş yapılmakta ve çivi maddî bir şeyle çekilmemektedir.

İnsan, gaflet nazarıyla, kendisini sadece maddesi itibariyle düşünmekte ve maddî olan eliyle mübâşeretsiz

283 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, âşikâr.

284 Seyeran: Seyahat.

olarak hiçbir iş yapamadığından, mübâşeretsiz tasarrufu inkâra saptamaktadır. Hâlbuki insandaki ruh, insan bedenini mübâşeretsiz olarak idare etmektedir. Mesela; elimizi kaldırdığımız zaman bu kaldırmak fiilini ne ile yapıyoruz? Yani taşı elimizle kaldırdığımız hâlde, elimizi ve kolumuzu ne ile kaldırıyoruz? Bu işi ruh yapıyor ve kolla mübâşereti bulunmuyor.

Diğer taraftan insan, Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ettiği cüz'î bir ilim sayesinde yerde durup gökteki füzeleri idare edebiliyor ve onları uykudan uyandırabiliyor. Aklı gözüne inmiş bir kimseye göre bu işin yapılabilmesi için, füzeyle maddeten temas kurulması icab edecektir.

Hareket hâlindeki bir taksinin tekerleri bir sürücünün ilim ve iradesiyle dönmektedir. İlimle dönmese, taksi bir kayaya çarpacak veya uçuruma yuvarlanacaktır. Tekerlekler ilimle dönmekle beraber, taksiyi süren zâtın ilmi o tekerleklerde değildir. Yani ilim tekerleklerle ne dâhildir ve ne de hâriçtir.

Aynı şekilde, parmağımızdaki hayat ve hareket ruhtan gelmekle beraber, rûhumuz parmağımıza ne dâhildir ve ne de hâriçtir. Ruh parmağa dâhil olsa, parmak da bir cihetle rûhun bir parçası olur.

Beyinle akıl arasında da aynen bu münâsebet vardır. Akıl beyne ne dâhildir; ne de hâriçtir. Beyin, aklın bir parçası olmadığı gibi, akıl da beyinden hâriç değildir.

Mahlûkat arasındaki bu hikmetli ve ibretli tasarrufat temâşâ edildikten sonra, maddeden münezze ve müberrâ olan Hâlik-ı Zülcelâl'in tasarrufatında mübâşeret

bulunmadığı apaçık anlaşılır. Bununla beraber bu tasarrufun mahiyetini ancak Cenâb-ı Hak bilir...

*Rûhun beden içindeki tasarrufunu anlayamayan aklımızla, rûhun da beden de hâlikı ve mutasarrıfı olan **Sâni-i Zülcelâl**'in şuunat ve tasarrufunun mahiyetini elbette anlayamayız.*

Dünyamızın câzibe kanunuyla güneşe nasıl takılı olduğunu idrak edemeyen ilmimizle, umum kâinatın hâlikı ve bütün kanunların hâkimi olan **Kadîr-i Zülkemâl**'in şuunatına vâkıf olabileceğimizi iddia edemeyiz.

***Zaten bizim vazifemiz,** sadece bu tasarrufatın mübâşeretisiz olduğunu anlamak ve îman etmektir. Bunun, mâhiyet ve keyfiyetini anlamak ise, hiçbir mahlûkun haddi değildir.*

Lezzet-i Mukaddese

Kâinatta birçok mahlûkat tabakaları vardır. Her bir tabaka, sair tabakaların kâinattan aldıkları zevkleri kendi terazisiyle tartar ve kendisini lezzet alma hususunda en önde zanneder. Şöyle ki:

Bir koyuna, bir kuşun daldan dala uçmaktan aldığı zevki anlatmak mümkün değildir. Çünkü o, zevk denince sadece kırlarda dolaşıp otlamayı anlar. Diğer zevklerden bahsedildiği zaman, onları da bu mizanla ölçer. Bu husus Cenâb-ı Hakk'ın hayvanata acîb bir ihsanatıdır.

Hayvanlar birbirlerinin zevklerini anlayamadıkları gibi, insanî zevkleri hiç anlayamazlar. Mesela; deniz dibindeki balıklara üniversitelerden ve orada okuyan insanlardan bahsetseniz, üniversiteyi bir başka deniz, okumayı ise kum yutma olarak bir başka gıdalanma tahayyül edeceklerdir. Çünkü onlara verilen ölçü, ancak bu kadar ölçebilmektedir.

Diğer taraftan, çalı yiyen bir keçiye, yanbaşıında ilim tahsil eden bir zâtın ilimden aldığı zevki nasıl izah

edebilirsiniz. Keçi de çalıdan bir zevk almaktadır. Bu zevk ile âlimin aldığı zevkin ölçülmesi kâbil²⁸⁵ değildir.

İşte mahlûkata ait lezzet alma arasında bu derece fark olursa, elbette ki mahlûk zevkinin terazisiyle, Hâlik-ı Zülcelâl'in –tâbir câizse– kâinatta yapmış olduğu devamlı faaliyetten aldığı ve esmâ-i hüsnâsının her an mahlûkatta tecellîsinden duyduğu **Zât-ı Akdesine** mahsus ve münâsip olan **“lezzet-i mukaddese”**si ölçülemez ve anlaşılamaz...

285 Kâbil: Olabilir, mümkün.

Yetmiş Bin Perde

Her eser, ustasını kendi kabiliyetine göre gösterir. Yani her eser, bir perde olup arkasında kendi ustasının ilmini, kudretini, rahmetini akıl gözüne gösterir. Mesela, bir zâtın ilmini onun yaptığı bir saatten tefekkür eden adam, aynı zâtın yaptığı bir taksiyi gördüğünde kendisine yeni bir perde açılmış ve o perdenin arkasından o zâtın ilmini daha geniş mânâda seyredebilmiştir. Aynı zâtın bir de uçak yaptığını işiten ve gidip o uçağı seyreden mezkûr²⁸⁶ şahıs, uçak perdesi arkasında o zâtın ilmini, öncekilere kıyasla daha geniş olarak anlamaya muvaffak olmuştur. Ve nihayet o zâtın gemi ve füze de yaptığını farz edersek, o şahıs bunların da seyriyle beş perde arkasında onun ilmini tefekkür etmiş demektir.

Padişahın sarayında, önüne çıkan her perdeyi açtıkça daha geniş ve müzeyyen bir salona çıkan insan, ne kadar perdeden geçerse padişahın haşmetini o nisbette anladığı gibi, bu şahıs da her bir perdeden sonra

286 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

o zâtın ilmini daha ziyâde anlama imkânını bulmuş ve mezkûr beş perdeden geçmekle onun ilminin kemâliyle müşâhedeye²⁸⁷ muvaffak olmuştur.

İkinci misâl: Bir zâtın zenginliğine alâmet olarak onun sadece büyük bir fabrikasını gördüğümüz takdirde, o fabrika perdesi arkasında onun zenginliğini bir derece fehmetmiş oluruz. Bize o zâtın böyle yüzlerce fabrikası olduğu söylene ve bu fabrikalar gösterilse, zenginliğini daha geniş bir perdeden temâşâyâ muvaffak oluruz. Daha sonra, o zâtın arazilerini, çiftliklerini gezdiğimizde perdeler arkasında onun zenginliğini seyrederiz.

İlk fabrikayı temâşâ ettiğimizde de mezkûr zâtın zengin olduğunu anlamış olmamızla beraber, her bir perdeden geçtikçe, görüş ufkumuz biraz daha genişlemiş ve nihayet o zâtın zenginliğini kâmil mânâda anlamamız mümkün olmuştur.

Üçüncü misâl: Matematik ilminin üniversitede nihâî mertebede okutulduğunu farz ediniz. İlkokula giden bir talebe, iki kere ikinin dört ettiğini öğrendiğinde, matematiği bu perdeden seyre başlamış demektir. Çarpım tablosunun tamamını ezberlediğinde kendisine yeni bir perde daha açılmış, dört işlemi öğrendiğinde ise daha geniş bir perde arkasında matematik ilmini seyre başlamıştır. Bu çocuğun ortaokul ve lisenin her sınıfında öğrendiği meseleler, kendisine yeni yeni perdeler açmakta ve bu perdeler arkasında matematik ilmini gittikçe genişleyen bir görüş ufkunda seyre muvaffak

287 Müşâhede: Gözlem.

olmaktadır. Nihayet üniversiteye giren bu talebe, orada da gittikçe genişleyen perdelerle karşılaşmakta ve böylece üniversiteden mezun olduğunda matematik ilmini yüz veya bin perde arkasında temâşâ etmiş olmaktadır.

İşte, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsı ve sıfatları için kullanılan “yetmiş bin perde” tâbiri, bu isim ve sıfatların tecellî daireleri ve tezâhür dereceleri mânâsındır. Dolayısıyla da insanlar; tefekkür ve temâşâ daireleri genişledikçe, daha geniş perdeler arkasında ve gittikçe terakkî eden bir anlayış ve kavrayışla bu esmâ ve sıfatları tefekkür edebilmektedirler.

“Yetmiş bin” tâbiri çoklukta kinayedir. Mesela, Allahu Azîmüşşân'ın **Rezzâk** isminin tefekküründe, bir tek nefsin rızıklandırılması da bir perde olabileceği gibi, bütün insan nev'înin rızıklandırılması da ayrı bir perde olabilir.

Sadece kendi rızkını nazara almakla, **Rezzâk** ismini tefekkür eden bir insan da Cenâb-ı Hakk'ın bir **Rezzâk-ı Zülcemâl** olduğunu bilmekle beraber, bu mârifeti çok dar ve kısadır. Allahu Teâlâ'nın şu anda yer-yüzünde bulunan bütün insanları, bütün hüceyrâtıyla rızıklandırdığına nazar eden kimse, bir perde daha aşmış ve dolayısıyla da bir tefekkür merdiveni daha yükselmiş demektir. Mazideki bütün insanların rızıklandırıldıkları da düşünülmele daha geniş bir perde arkasında, **Rezzâk** isminin tefekkürü kâbil²⁸⁸ olmaktadır. Sonra her bir nev'i hayvanat ve nebatatın ve daha sonra ise umum enva-ı nebatat ve hayvanatın rızıklandırılmasına

288 Kâbil: Olabilir, mümkün.

nazar eden kimse, birçok perdelerden daha geçmiş ve rezzâkiyeti daha geniş manâda tefekkür edebilmiştir.

Daha sonra, bütün meleklerin ibâdet denilen mânevî gıdalarına ve nihayet cennette umum zîhayatın ebediyyen rızıklandırılmasına doğru her kademe ilerleyişle, yeni yeni perdeler açılmakta ve rezzâkiyetin kemâliyle tefekkürüne doğru gittikçe yaklaşmaktadır.

Esmâ-i Hüsnâ'dan **Hâlık** ismi de aynı tarzda tefekkür edilebilir. Kandaki bir tek küreyvâtın²⁸⁹ hilkatinden umum kan ordusunun hilkatine, bir insanın hilkatinden umum insanların hilkatine, bir tek nebat veya hayvanın hilkatinden bütün envâ-i nebatat ve hayvanatın hilkatine ve bir zerrenin hilkatinden umum seyyaratın, yıldızların, arş-ı âlânın, cennet ve cehennemın hilkatlerine kadar binler perdeler arkasından Hâlık ismi tefekkür edilebilmekte ve her bir perde açıldıkça, yeni ve daha geniş bir tabloyla karşılaşmaktadır.

İşte, bizim çok az bir kısmını ancak ilmen düşünüp tefekkür edebildiğimiz bu meseleleri, Peygamber Efendimiz (s.a.v) mi'rac ile bizatihî temâşâ etmiş, cennet ve cehennem de dâhil olmak üzere umum âlemleri nazar-ı nûraniyesiyle seyrettikten sonra, Kâb-ı Kavseyin makamında umum mahlûkatı arkada bırakıp, **Hâlık-ı Külli Şey'**le tekellüm şerefine nâil olmuştur.

Diğer esmâ ve sıfât-ı İlâhiye'yi bunlara kıyas edebilirsiniz.

“Yetmiş bin perde” meselesinin bir vechi de şudur:

289 Küreyvât: Kürecikler; alyuvar ve akyuvarlar.

İnsan, nefsini terbiye ve onu zararlı işlerden ve hasletlerden âzad ettiği derecede, mârifetullah ve muhabbetullahta ileri gitmektedir. Şöyle ki:

İnsanın nefsinde, hakikati görmesine ve bu vadide terakkisine mani binlerce perde vardır. İnsan, bu perdeleri yırttığı ve aştığı derecede, mânen terakkî etmekte ve hakikate yanaşmaktadır. Bu perdelere misâl olarak hırs, adavet, gıybet, gurur, hubb-u câh, riyâ, gösteriş ve her nev’i günah ve isyanları verebiliriz. Bunlardan her biri veya hepsi birden, insanın önünde perde olup, onun menzil-i maksuda ulaşmasına mâni olmaktadır.

“Nefsindeki ‘Ene’yi yırt, ‘Hüve’yi göster.”²⁹⁰ hakikatinin bir vechi de bu mânâyâ işaret etmektedir.

290 Nursî, Sözler, s. 389.

Sıfât-ı İlâhiyenin Umum Mahlûkatı İhâtası

*İlim; kudret, irade ve diğer sıfât-ı İlâhiyye zâtında gösterilmez, ancak **tezâhürlerinden** anlaşılır.* Bir zâtın ilim sıfatı, yazdığı eserlerinden, kudret sıfatı ise yaptığı fiillerden tezâhür eder.

Şu kâinata dikkatle baktığımızda görüyoruz ki, güneş bir kudretle faaliyet gösterdiği gibi, ay da bir kudrete istinaden hareket etmekte, sâbit yıldızlar o kudrete istinaden durmakta, gezegenler ise o kudretle seyerân etmektedir.

Kudretin her an çalıştığı ve kâinatı ihâta ettiği bil-müşâhede görüldüğü gibi, ilim, irade ve diğer sıfat-ı İlâhiye de kâinatı ihâta etmiş bulunduğundan, *Cenâb-ı Hak için uzak yakın, büyük küçük, evvel âhir* farkı olmuyor ve umum mahlûkatta bir anda tasarruf ediyor.

Herhangi bir mahlûk, bizden ne kadar uzak olursa olsun, mademki yapılmış ve yaratılmış ve mevcudiyetini bir ilim ve kudretle, bir rahmet ve inayetle devam

ettirmektedir, o hâlde Cenâb-ı Hakk'ın muhit sıfatları o mahlûku da içine almıştır ve onun üzerinde tasarufta bulunmaktadır.

Bu ince ve derin hakikati kemâliyle anlamamız mümkün olmamakla beraber, bazı temsillerle meseleye uzaktan uzağa bakmaya çalışacağız.

Nasıl ki bir mumun veya ampulün veya güneşin ışığı hangi sahayı ihâta ediyorsa, o saha içerisinde onun için az çok, büyük küçük, uzak yakın farkı yoktur. Çünkü ihâta var. Aynı şekilde insan bir şiiri ezberlediği takdirde onun için o şiirin ilk mısrasıyla son mısrası arasında uzaklık veya yakınlık söz konusu olmadığı gibi, şiirin bir mısrasını bilmekle on mısrasını bilmek arasında da bir külfet yoktur. Zira onun ilmi, şiirin tamamını ihâta etmiştir. Fakat bu şiir yazıldığında, yani mesele kâğıda döküldüğünde, mısralar için öncelik veya sonralık gibi nisbî²⁹¹ keyfiyetler tezâhür eder.

Hâfızanın bir şiiri tamamıyla zaptetmesi gibi, insan rûhu da bütün bedeni ihâta ettiğinden, ruh için bir hücrede faaliyet göstermekle milyarlarca hücrede çalışmak arasında bir fark olmuyor. Fakat insanın elleri ihâtasız olduğundan, bir işi yaparken diğerleriyle meşgul olamıyor.

Bu asrın insanları gibi, geçmiş ve gelecek insanlar da Cenâb-ı Hakk'ın ilminde hazır dırlar. Bu asırda, O Sâni-i Zülcelâl kâinat sahifesinde biz insanları yazmıştır. Bizden sonra dünyanın ömrü var ise, gelecek asrın insanları yazılacak ve nihayet kıyâmetin kopmasıyla

291 Nisbî: Kıyaslama ile olan, göreceli.

insanlar manzumesinin tamamı şu kâinat kitabında yazılmış olacaktır.

Cenâb-ı Hak, ilminde mevcut olan bu insanlar manzumesini, muhit ve nihayetsiz kudretiyle haşirde bir anda yeniden yazacaktır.

Sırr-ı Vahdet²⁹² ve Nisbî²⁹³ Emirler

Bir dut ağacının başında binlerce dut bulunuyor. Aklen biliyoruz ki; bu ağaç için bir dutla binlerce dut arasında bir fark yoktur. Yani bu dut ağacı: “*Başında bir dut olduğundan daha az zahmet çeker*” veya: “*On bin dut bulunduğunda daha fazla yorulur*” diye bir zanna kapılmıyoruz.

Bir kademe daha ilerlediğimizde, karşımızda küre-i arzın bir ağaç olduğunu ve başında meyve hükmünde milyarlarca ağaç ve diğer nebatatın bulunduğunu görüyoruz. Yine hükmediyoruz ki, külfet ve meşakkat noktasında bu küre-i arzın başında bir tek buğday başağı bitmesiyle, milyarlarca ağaç bitmesi arasında bir fark yoktur. Hepsine aynı anda gıda verebiliyor ve umumunu külfetsizce taşıyıp güneş etrafında döndürebiliyor.

Bir mertebe daha ilerlediğimizde, karşımızda hava âlemini görüyoruz. Nebatatla beraber umum hayvanatı

292 Sırr-ı Vahdet: Birlik sırrı.

293 Nisbî: Kıyaslama ile olan, göreceli.

ve insanları içine alan hava, onlar üzerinde sebep olarak tasarrufta bulunuyor.

Havadan sonraki kademedede güneşle karşılaşırız. **Güneş** ise her an arzdeki sekeneler yanında, diğer seyyâratla da sebep itibariyle münasebette bulunuyor.

Mahlûkatta görülen bütün bu hikmetli tasarrufatı ibretle seyreden akıl, bunların tamamından kat'î bir hadis ile hükmedecektir ki; bu mahlûkata bu keyfiyeti takan **Kadîr-i Zülcelâl** için elbette az çok, büyük küçük, uzak yakın farkı yoktur. **Umum kâinatta bir anda tasarruf eder. Umum sesleri birden işitir.**

İşte aklın vazifesi, bu muhakemeyi yapmaktır. Yoksa akıl, Cenâb-ı Hakk'ın kâinattaki tasarrufunun mahiyetini anlamaya mezun değildir, haddi de değildir. Zira akıl, henüz bir yumurtanın civcive nasıl inkılâp ettiğini veya bir ağacın bütün meyveleri bir anda nasıl beslediğini de anlayamıyor.

Bir ağacın yaptığı işe akıllı ermeyen insan, elbette ki Hâlik-ı Kâinat'ın şunununun mahiyetini anlayamayacaktır.

Bazı şeyler vardır ki, gözle görülür, fakat akılla anlaşılmaz. Mesela, mahiyetini aklımız ihâta etmemekle beraber gözümüzle görüyoruz ki, bu kâinat bir ağaç gibi kolayca tasarruf ediliyor. Bütün işler bir anda oluyor. Uzak yakın farkı yoktur. Bu noktada bir hususa daha işaret edelim:

Büyük küçük, uzak yakın gibi emirler nisbîdirler. Yani mahlûkata göredirler. Hâlik-ı Kâinat için bunlar

arasında fark yoktur. Bu ince ve derin hakikate bazı misâllerle bakmaya çalışalım:

Ciğerimizin ortasında zîşuur bir mikrop bulunduğunu farz ediniz. Bu mikrop için bizim ciğerimiz güneş sistemi gibidir. O mikroba, o ciğerin bir elden idare edildiği söylene, bu kadar büyük bir sahanın nasıl bir tek zât tarafından idare edilebileceğini aklına sığıştıramaz. Bununla beraber, bu mikrop faydalı, yani inançlı bir mikrop ise şöyle düşünecektir:

“Bu ciğer benim kudretimle, ilimle ve irademle idare edilmiyor ki, ben bunun idaresine itiraz parmağımı uzatıyorum. Aklım almasa da gözüm görüyor ki, bu ciğerin her tarafına aynı anda tasarruf ediliyor. Bir iş, bir işe mâni olmuyor, yakın uzak farkı yoktur.”

İşte bir mikrop için anlaşılması çok zor olan bu mesele bizim için bedîhîdir.²⁹⁴ Zira büyüklük nisbî²⁹⁵ olduğundan, mikroba göre güneş sistemi kadar olan ciğer, bizim için küçük bir et parçasıdır.

Mezkûr²⁹⁶ mikroba bu ciğerin ötesinde birçok âlemler daha bulunduğu; kalp, mide, böbrek denilen sistemlerin ve bağırsak ve kan damarları denilen birçok samanyollarının mevcut olduğu ve bunların hepsinin bir tek ruh tarafından idare edildiği söylene, bu hârika tasarruf karşısında mikrobun aklı iyice küçülecek ve ne diyeceğini şaşıracaktır.

Bu mikrop, ciğer için yürüttüğü muhakemeyi burada da yürütür ve bu hârika faaliyetlerin aynı anda

294 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, aşîkâr.

295 Nisbî: Kıyaslama ile olan, göreceli.

296 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

ve nihayet kolaylıkla bir tek ruh tarafından yapıldığına inanırsa akıllılık etmiş olur. Şayet aklına güvenilecek, kendi aklının ermediği bu hârika tasarrufu inkâr etse, sadece kendisi münkir ve câhil olmuş olur. Onun inkârıyla ne o faaliyetler durur ve ne de rûhun mevcudiyetine halel gelir.

Elma kurdu ile beraber ağaçtaki diğer bütün elmaların, yaprakların ve dalların bir tek merkezden ve nihayet sühûletle²⁹⁷ idare edildiğini anlamak zordur, ama hilkat de bundan başkası değildir.

Elma kurdu için elma ağacı ne ise, bizim için de bu kâinat ağacı odur veya ciğer ortasındaki mikrop için insan bedeni ne ise, bizim için de insan-ı ekber olan kâinat odur. Kâinat; bize göre büyüktür, galaksiler bizim için uzaktır ve mikroplar bize nisbeten küçüktür. Bunların hepsi nisbî²⁹⁸ emirlerdir. **Hâlik-ı Zülcelâl** için *uzak yakın, büyük küçük, az çok farkı yoktur*.

Aklımızla bu noktaya varırsak, akıllılık etmiş ve hakikate ermiş oluruz. Aksi hâlde, yani aklımıza güvenilecek, anlayamadığımız bu hikmetli ve celâlli tasarrufun sâhibini –hâşâ– tanımazsak, misâldeki mikrop gibi kendi kendimize zarar vermiş ve kendimizi helâkete atmış oluruz.

Büyük insanlar; âlemi bir karpuz gibi akıl odasında misafir edebiliyor ve hakikati rahatlıkla anlayabiliyorlar.

Evet, zâhir ve bâtın da büyük ve küçük gibi nisbî emirlerdendir. Nasıl ki insan bir tavuğun yanında fil

297 Sühûlet: Kolaylıkla, kolayca.

298 Nisbî: Kıyaslama ile olan, göreceli.

kadar, filin yanında ise tavuk kadar kalıyor ve insana birinci hâlde büyük, ikinci hâlde ise küçük deniliyor. *Aynen bunun gibi, bir karpuzun yenilecek kısmı bize göre iç olduğu hâlde, karpuzun çekirdeğine göre dış oluyor. Yani karpuz kâinatın içinde, yenilecek kısım karpuzun içinde, çekirdek yenilecek kısmın içinde, nüve ise çekirdeğin içinde bulunuyor. Öyle ise bir karpuz çekirdeğini nizama koyan kim ise, bütün kâinatı idare eden de odur.*

Cenâb-ı Hak için uzak yakın farkı olmadığı gibi, zâhir bâtın farkı da yoktur. Dikkat edilirse, en kıymetli eserler ve en hârika fiiller karanlıkta ve bâtında vücud buluyor. Yumurthanın içi karanlık olmakla beraber, içinde civciv halkediliyor ve hiçbir karışıklık alâmeti görülüyor. Aynı şekilde toprağın altı karanlık olmakla beraber, umum çekirdekler orada sümbülleniyor. Ana rahmi bâtında olduğu hâlde, çocuğun yaratılışında nihayet hikmet bulunuyor ve her âzâ kendi yerinde, kendine has şekil ve büyüklükle teşekkül ettiriliyor.

Bizler ve diğer mahlûkat, uzak yakın, büyük küçük, zâhir bâtın gibi nisbî²⁹⁹ emirlerin içinde yüzmekteyiz. Bizi ve diğer mahlûkları yaratan ve aralarımıza bu nisbî emirleri koyan Hâlik-ı Kâinat elbette ki tasarrufunda bu emirlerle kayıtlı olmayacaktır.

Kendi rûhumuzun tasarruflarına, bedenimizdeki maddî perdelerin mâni teşkil etmeme keyfiyetini anlayamayan aklımızla, ne cür'etle Cenâb-ı Hakk'ın bu tasarruf keyfiyetini anlamak istiyoruz?

299 Nisbî: Kıyaslama ile olan, göreceli.

Allah'ın Ef'aline O'nun Cânibinden Bakmak

Yıldız böceği birkaç cm'lik bir sahayı, mesela, bir yaprağı ancak aydınlatabilir. Yıldız böceği şuurlu farz edilerek ona denilse ki; semâ tabakalarının güneş denilen haşmetli bir sultanı var. O sultan, her birinde binlerce yaprak bulunan milyarlarca ağaçları, o ağaçların oturduğu hadsiz bağları, dağları, ovaları, bunların tamamından çok daha büyük olan denizleri, üzerinde bulunduğumuz arz gibi nice küreleri, yıldızları aynı anda aydınlatıyor ve hepsinden haberdar oluyor, hepsinde tasarruf ediyor.

Şayet o yıldız böceği, kendi küçük fenerini ölçü alsaydı, bu hakikati aklına sığdıramayacak ve istib'ad ile inkâra sapacaktır.

Yıldız böceğini böyle bir vartaya³⁰⁰ düşüren, güneşin haşmetli tasarrufuna kendi cânibinden bakması ve onun her tarafı muhit haşmetli ziyâsını kendi cüz'î ışıyla mukayese etmesidir.

300 Varta: Tehlikeli durum.

Yıldız böceğinin güneşi ve onun tasarrufatını anlayamaması gibi, bazı insanlar da Cenâb-ı Hakk'ın bu hadsiz feza-yı âlemi kemâl-i sühûletle idare eden nihayetsiz kudretini, her şeyi ihâta eden ilmini ve sair sıfatlarını akıllarına sığıştıramamakla inkâra saparlar.

Onları böyle bir inkâra düşüren, Cenâb-ı Hakk'ın mutlak ve muhit sıfatlarını kendi cüz'î ve mahdut³⁰¹ sıfatlarıyla mukayese etmeleridir. Hâlbuki Üstâd Bediüzzaman'ın buyurduğu gibi, **“Allah'ın ef'âline, O'nun cânibinden bakmak ve âsârını mukayese ederken O'nun hassasını nazar-ı itibara almak lâzımdır.”**³⁰²

301 Mahdut: Sınırları belirlenmiş, sınırı tâyin edilmiş, sınırlı, hudutlu.

302 Nursî, İşârâtü'l İ'caz, s. 179.

İnkılâb-ı Hakaik³⁰³ Muhaldir

Şu kâinattaki bütün zerreler, elementler ve bunlardan yazılan her nevi mevcudat Cenâb-ı Hakk'ın ilminin, iradesinin ve kudretinin tasarrufu altındadır. Hiçbir zerre bu tasarruftan hâriç kalamaz, dilediği gibi hareket edemez. Dilediği vücutta, istediği tarzda bulunamaz. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın takdir ve iradesi tahtında vazife görebilir. Seyyareler O'nun takdir ettiği yörüngeden ayrılıp, gelişigüzel, başıboş, intizamsız hareket edemedikleri gibi, zerreler de O'nun hüküm ve iradesinden dışarı çıkamazlar.

Allahu Teâlâ, şu kâinatın yapı taşı mesabesindeki unsurların adetlerini, mahiyetlerini, hususiyetlerini ilim ve iradesinde takdir ettiği gibi, bunlardan meydana gelecek nebatat ve hayvanatın bütün nev'ilerinin ve türlerinin mahsus şekillerini, hususiyetlerini, vazifelerini, tâlim ve terhislerini de takdir etmiştir.

Her bir nev'inin mahiyetini bir model yapmış ve zerreleri o modele göre istihdam etmiştir. Evet, her bir

303 İnkılâb-ı hakâik: Gerçeklerin, doğruların zıddına dönüşmesi.

nev'in hususî bir mahiyeti vardır. Elmanın mahiyeti ile kirazın mahiyeti ayrı ayrı olduğu gibi, karınca ile devenin mahiyeti de başka başkadır. *Cenâb-ı Hak kâhîr bir disiplin ile her nev'in mahiyetini muhafaza ediyor. Hiçbir bülbül karga türüne inkılâp etmediği gibi, hiçbir karga da bülbül olmuyor.* Bütün zerreler O'nun kudret kaleminin mürekkebi hükmünde hizmet görüyorlar. Bütün mahiyetlerin mahsus vücutlarını o zerrelerle yazıyor.

Malûmdur ki her kelimenin mahiyeti başkadır. Bir kâtip hangi kelimeyi yazmak isterse, mürekkebi o kelimede istimal³⁰⁴ eder. Yoksa bir kelimenin mahiyetini bozup bir başka kelimeyi yazması gerekmez. O kâtip yirmi dokuz harfle istediği kelimeyi yazar, istediği cümleyi kurar. Çeşitli ilimlere ait eserler telif eder. Hiç kimse O'nun yazmış olduğu bir kelimenin veya bir cümlemin bir başka kelime yahut cümlemin mahiyetinden ortaya geldiğini söyleyemez. *Evet, O kâtibin, “maymun” kelimesinin mahiyetini değiştirip “insan” kelimesini yazdığı düşünülemez.*

Şu kâinata her bir güneş, her bir yıldız, her bir dağ ve bağ, her bir nebat ve hayvan kudret-i İlâhiyenin mücessem³⁰⁵ kelimeleridir. Cenâb-ı Hak, her bir güneş ve yıldızı, her bir nebat ve hayvanı mahiyetleri ve bütün hususiyetleri ile müstakilen takdir etmiş ve takdire göre vücut vermiştir. *“İnsanın maymundan*

304 İstimal: Kullanma.

305 Mücessem: Gözle görülür, elle tutulur şekilde olan, cisim hâlinde bulunan.

geldiğini” iddia edenler, bu kâinattaki elementlerin ve zerrelerin, bir **Âlim**’in ilmiyle, bir **Mürîd**’in iradesiyle, bir **Kadîr**’in kudretiyle hareket ettikleri hakikatinden gâfildirler. Bu âlemin nihayetsiz alîm, kadîr ve hakîm bir Zâtın tasarrufu altında olduğunu kabul etmeyenler, kudret kelimelerinin birbirlerinden türediklerine zehab³⁰⁶ etmişlerdir. Mürekkebin ancak, kâtibin disiplini altında kaleminden akışı gibi, zerrelerin de nihayetsiz bir ilim ve iradenin disiplini altında hareket ettiklerini bilememişlerdir.

306 Zehab: Bir fikir veya düşünceye uyma, sâhip olma; sanma, öyle zannetme, zan.

Cüz'-Küll, Cüz'î-Küllî

Cüz'î; ayak, baş ve el ise; **küll** vücuttur.

Veya **cüz'**, pencere, kapı ve duvar ise, **küll** evdir. Küllînin ise hâriçte vücudu yoktur. İnsan denilince, bütün insanlar bu kelimenin şümûlüne girer. Her bir insan ise cüz'dür.

Diğer taraftan, cüz'e küllün adı verilemediği hâlde, cüz'ie küllînin adı verilebilmektedir. Şöyle ki:

Yukarıda verdiğimiz misâllerde ayağa veya ele insan denilemediği gibi, kapıya veya pencereye de ev denilememektedir.

Aynı şekilde, zîhayat denildiğinde bütün hayat sâhipleri buna dâhil olduğu gibi, tek karıncaya zîhayat denilebilmektedir.

Zarf ve Mazruf

*Zarf*³⁰⁷ kıymetini *mazruftan*³⁰⁸ alır. Sedefin değeri, içindeki incidendir. Bostan kulübesi bostancının, saray ise padişahın oturması için yapılmıştır. Her ikisi de kıymetini içlerinde oturan zâtlardan almaktadırlar.

Hiçbir zarf yoktur ki, bir mazruf için değil de bizzat kendisi için yapılmış bulunsun. Yani bir ev sadece ev olsun diye yapılmaz. İçinde kimsenin oturmadığı bir ev virâne olmaya mahkûmdur.

Evin vazifesi, içinde oturulmak olduğu gibi, evde oturan kimsenin de bir vazifesi olacaktır. Bu kimsenin vazifesi ise, sadece eve hizmet etmek olamaz.

İnsan bedeni de bir zarftır. Mazruf ise ruhtur. Diğer bir cihette kâinat zarftır, insan bedeni ise mazrutfur. Bu zarflara sarılı olan insan rûhu, zarflardan daha kıymetli olduğu cihetle onları aşmaya ve onları kendisine hizmetkâr ve kendisini ise efendi olarak halkeden

307 Zarf: Kap, kılıf.

308 Mazruf: İçinde olanlar.

Sultan-ı Sermedî'ye hamd ederek, rızası dairesinde hareket etmeye mecburdur.

Zarf-mazruf meselesinin diğer bir vechi de şudur:

Her mahlûk bir zarf ve sedef ise, mazruf ve cevher Allahu Teâlâ'nın isimlerinin ondaki tecellîleridir. Bu cihetle dünya çok kıymetlidir ve sevimye, takdire, tahsine lâyıktır.

İnsanın arza halife oluşunun bir vechi de o Rab-bü'l-Âlemîn'in bütün isimlerinin tecellîlerine sedef oluşudur.

İşte mesele; buna müdrik³⁰⁹ olabilmek ve bu ulvîlikte yaratılmış olmanın muktezâsıyla³¹⁰ amel edebilmektir.

309 Müdrik: Anlayan, kavrayan, akli eren, idrâk eden.

310 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

Zâti ile Tecellî Aralarını Fark Edememe

Bütün insanları şeffaf camlar şeklinde farz ediniz. Bu takdirde güneş, bütün insanlarda ayrı ayrı tecellî edecektir. Şimdi bu insanlardan birisi, kendisinde güneşin tecellîsiyle tezâhür eden ziyâyâ bakıp güneşten gaflet ederek, diğer bütün insanları kendinin aydınlat-tığını iddia etse, bu adamın ahmaklığını ifade edecek kelime bulamayız.

İşte, Firavun bu adamdan hadsiz derecede daha ahmak ve echel³¹¹ bir kâfir olup, kendisinde tecellî eden cüz'î bir iktidar cihetiyle, diğer insanları –hâşâ– kendisinin yarattığını iddia etmiştir.

Diğer taraftan, bir başka kimse de güneşin kendisindeki tecellîsini bizâtîhi güneş zannederek kendisinin güneş olduğunu tevehhüm³¹² etse, bu hareket ne derece meczubane olur?

311 Echel: Aşırı derecede câhil, çok bilgisiz kimse.

312 Tevehhüm: Asılsız şüpheyeye düşme, kuruntuya, vehme kapılma, delîle dayanmayan ihtimal üzerinde durma.

İşte, istiğrak³¹³ hâlinde zâti ile tecellîyi fark edemeyen **Hallâc-ı Mansûr**, o cezbeden kurtulamayarak, “*Ene’l-Hak*” demiş ve devrinin ulemâsı, onun düştüğü bu vartadan³¹⁴ kurtulması için derhâl ölüm iksiri içmesi lâzım geldiğine karar vererek, kendisinin katline hükmetmişler.

313 İstiğrak: Bir şeyin içine dalma, gark olma. Allah’tan başka her şeyden ilgisini keserek vecde dalma hâli, kendinden geçip dünyâyı unutmak.

314 Varta: Tehlikeli durum.

“Temessül³¹⁵ etmediğinden mazhar değil memer olursun!”³¹⁶

Memer, *gelip geçilen yer demektir*. Değirmenin oluklarından veya tesisat borularından su geçmekle beraber, ne oluklarda ve ne de borularda su bulunmamaktadır. Bunlar sudan bir hisse alamamışlardır. Aynı şekilde bir yoldan insanların geçmesiyle o yol insaniyetten bir hisse alamaz.

İnsan da Cenâb-ı Hakk’ı tanımazsa, O’na îman ve itaat etmezse, kendinde tecellî eden esmâ-i İlâhiyye’nin güzelliğinden bir hisse alamaz.

Îman ve itâat etmesi hâlinde ise, memerlikten kurtulup **mazhar** olur. Bu hâliyle güneşin ziyâsına mazhar olan bir ayna gibi kendi de ziyâlanır, güzelleşir ve şereflenir.

315 Temessül: Yansıma, şekillenme.

316 Nursî, Sözler, s. 252.

Altı Gün

Ferman-ı İlâhi olan Kur'ân-ı Azîmüşşân'da Hâlik-ı Ezel ve Ebed, semâvat ve arzı **altı günde** yarattığını bildiriyor. Bundan akla şöyle bir soru geliyor:

– **Gün**, dünyanın kendi etrafındaki bir devrinin müddeti olduğuna göre, henüz yerler ve gökler yaratılmadan, onların hilkatini gün tâbiriyle ifade etmekten murad nedir?

Cevap: Müfessir-i izâmın bir kısmı, günü, eyyam-ı dünya denilen ve tulû³¹⁷ ve gurutpan³¹⁸ hâsıl olan miktar ve müddet kadar, yani yirmi dört saat olarak telâkki etmişler. Bir kısmı da altı günü, **altı devir ve altı vakit** mânâsında beyan etmişler. Bazıları da bir günü Kur'ân'da beyan olunan bin veya elli bin sene olarak kabul etmişlerdir. Diğer bir kısmı ise, semâvat tabakalarını ve yerlerin her birini bir miktar ile takdir ve bir vakte tahsis ederek, yekûnunu ezel

317 Tulû: Meydana çıkma, doğma.

318 Gurup: Batı yönünde ufuk çizgisinin altına geçerek görünmez olma, batma; güneşin batması, gün batımı.

ve ebede nazaran altı gün sayılacak miktarda, yani ölçülü bir zamanda yarattı demişlerdir.

Şimdi, şöyle bir soru daha hatıra gelebilir:

– *Gün tâbirinden maksad-ı İlâhî ne olursa olsun, bir anda yani def’aten yaratmak, kudret-i İlâhiyye’ye daha lâyük veya münâsip düşmez miydi?*

Bu soruya cevaben deriz ki: Kudret-i İlâhî hiçbir veçhile kâbil-i tenâhî³¹⁹ değildir ve o Kudret-i Akdes tecezzî³²⁰ kabul etmez. Herhangi bir şeye taallûku,³²¹ diğer şeylere taallûkuna mâni değildir. Binaenaleyh, değil altı günde, dilerse bir anda dahi hasra³²² gelmez âlemleri yaratır ve ifna³²³ eder. Nitekim bunun cüz’î bir misâlini bahar ve yaz tezgâhlarında kısmen müşâhede³²⁴ ediyoruz.

Lâkin: **“Bu dünya dârü’l-kudretten ziyâde dârü’l-hikmettir.”**³²⁵ Her isminin muktezâsı³²⁶ ve tecellî cihetleri ayrı ayrı ve çeşit çeşittir. Yani, ulvî süflî, büyük küçük bütün kâinat tabakaları, mülk ve melekûtüyle birbiri içinde girift olup, bütün şunatıyla birbirini ihsas eden rengârenk daireler gibi binler esmânın

319 Kâbil-i tenâhî: Bir sonu kabul etmeye elverişli olan.

320 Tecezzî: Bölünme, parçalara ayrılma.

321 Taallûk: İlgisi, ilişkisi olmak.

322 Hasr: Sınırlama, yalnızca bir şeye ait ve mahsus kılma.

323 İfna: Yok etme, yaşamını elinden alma.

324 Müşâhede: Gözlem.

325 Nursî, Mektubat, s. 489.

326 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

âyine-i tezâhürüdür. Diğer bir tâbir ile o isimlerin tezgâhı hükmündedir.

Bütün esmâ, muktezâsına³²⁷ göre o kâinat tabakalarında hükmünü icra edip, mertebe-i tecellîlerini Hâkimiyet-i İlâhiye altında gösterir ve tezâhür ettirirler.

Evet, Allahu Teâlâ dileseydi bütün semâvat ve arzı bütün keyfiyet ve muhteviyatıyla, bir anda yaratabilirdi. *Fakat bu takdirde tertip ve tevâlî³²⁸ ile meydana gelen şeyler nasıl olacaktı? Mesela, insanlar arasında valide ve veledlik olmayacak mıydı? İnsanların kemâlleri, faraza yetmiş yaşında ise, birdenbire o yaşta mı halkedileceklerdi? Bu hâle göre, ânında ve kemâlinde yaratılan bir şeyin zevali nasıl olacaktı? Yani, o hâlde zevalde de tertip olmayacağına göre, bir insan yaratıldığı anda hemen zevale mi gidecekti? Diğer hayvanatı ve nebatatı da insanlara kıyas edebilirsiniz.*

Diğer taraftan, hilkat def'î ve âni olsaydı, o takdirde iki mahlûk arasında bir terettüp ve tevâlî imkânı da kalmazdı. Sebep ve müsebbeb arasındaki tertipler, tevellüdler, tenâsüller, tenâsüpler ve bunlardaki faydalar ve hikmetler heba olup giderdi.

Her şeyin ânında yaratılması mülâhazasına göre, ağaçlar nasıl meyve verecek ve çekirdekler nasıl ağaç olacaktır? O takdirde anâsır, tevellüde gayr-ı kâbil³²⁹ mi olacaktı?

327 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

328 Tevâlî: Arkası kesilmeden devam etme, birbiri ardından gelme.

329 Kâbil: Olabilir, mümkün.

Yine bu suale göre, dünkü âlemlerin var olduğu kabul edildiği takdirde bugünkü âlemlerin olması lâzım gelmez miydi?

Ayrıca, bu soru mucibince, bütün insanlar, nebatat, hayvanat ve diğer mevcudat bir anda yaratılacağından, biri diğerinin hilkatine ş hit olmazdı ki, bu hilkat ikinci yaratılışa yani âhirete delil olabilsin.

İşte, böyle bir fikirle nihayetsiz olan Kudret-i İlâhiyye’yi dünyaya hasredip,  hiretin olmamasını tevehh m³³⁰ etmek, tasarrufat-ı İlâhiyye’yi inkâr ile zihinleri mecma-ı h disat olan bu âlemin kadîm olduğu zannına götürür.

Evet, “*Def’aten yaratmak kudrete daha münâsip düşmez miydi?*” şeklindeki mezk r³³¹ su le, “Elbette ki münâsip düşmezdi” şeklinde cevap vereceğiz.

Ayrıca şu noktaya da işaret edelim ki; her tedricde def’  ve  ni hilkat vardır, fakat def’ ,  ni hilkatte tedric yoktur. Dolayısıyla da yaratılış def’  ve  ni olsaydı, O Kadîr-i Zülcelâl’in terkiib ve tahlilde tezâhür eden haşmet-i rub biyeti³³² bilinmez olurdu.

330 Tevehhüm: Asılsız şüpheye düşme, kuruntuya, vehme kapılma, del le dayanmayan ihtimal üzerinde durma.

331 Mezkûr: Adı geçen, sözü edilen, yukarıda anılan, zikrolunan.

332 Haşmet-i rub biyeti: Allah’ın bütün varlık âlemini kuşatan terbiye ediciliğinin haşmeti, görkemi.

Yukarıda izah edilen mukaddemelerden, hilkatteki tedric ve teennînin³³³ ism-i Hakîm ve rubûbiyet-i İlâhiye'nin muktezâsı³³⁴ olduğu bedâhetle³³⁵ anlaşılmaktadır.

Bir سوال: *Hâlik-ı Hakîm'in bu mükevvenatın³³⁶ hilkatini altı güne hasr ve tahsisinde ne gibi maslahat ve hikmetler vardır?*

Cevap: Bir tek zerreden umum kâinata kadar her bir mevcudun hilkatine binler hikmet takan O Hakîm-i Ezelî'nin yerlerin ve göklerin hilkatini altı güne tahsisinde de elbette ki birçok maslahatlar ve hikmetler vardır. Bu hikmetleri bilmemiz, olmamasına delâlet etmez. Bununla beraber, akla gelen şöyle bir soruya ne cevap verilecektir: *Altı gün yerine beş veya yedi günde yaratsaydı, mezkûr سوال sorulmayacak mıydı?*

Evet, tercih ve tahsis edici ancak Allah'tır (c.c). Her şey O'nun irade-i kudsiyesine tâbidir. Hayırlar, meziyetler, şerefler, hâsiyetler³³⁷ O'nun tarafındandır. *İsterse mülkü verir mâlik eder, saltanat verir sultan eder, mârifet verir ârif eder, hidâyet verir hâdî³³⁸ eder. İsterse de bir lâhzada her şeyi hâk ile yeksân³³⁹ eder.*

333 Teennî: İlerisini düşünerek, ihtiyatlı davranarak acele etmeden iş görme, düşünceli hareket etme.

334 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

335 Bedâhet: Çok açık bir şekilde.

336 Mükevvenât: Yaratılmışlar, bütün mahlûkat.

337 Hâsiyet: Bir şeye has nitelik, o nesnede bulunan meziyet, kuvvet, tesir, hassa.

338 Hâdî: Doğru yolu gösteren, hidâyet eden.

339 Hâk ile yeksân: Yerle bir olmak.

Zerreler, yıldızlar, güneşler, kehkeşanlar³⁴⁰ O'nun emrine bağlıdır. "Dön!" derse dönerler; "Dur!" derse dururlar. İstedğine ziyâ verir nurlandırır, istediğini karanlığın zulmetine gömer.

Allah (c.c) O'dur ki, arş-ı rubûbiyetinde³⁴¹ durup, irade-i kudsiyesiyle, hâkimiyet ve ceberûtiyetle³⁴² ilelebed icraat-ı hâkimiyesini yürütür.

340 Kehkeşan: Samanyolu.

341 Arş-ı rubûbiyet: Allah'ın büyüklüğünün, hüküm ve egemenliğinin tecelli ettiği yer.

342 Ceberûtiyet: Daimî olan kudret, büyüklük ve haşmet.

Bürhan-ı Limmî ve Bürhan-ı Innî

Bürhan-ı limmî,³⁴³ *müessirin esere delâleti, bürhan-ı innî*³⁴⁴ *ise eserin müessire delâletidir.*

Bu ince mânâyı bazı misâllerle fehme yakınlaştırmaya çalışacağız.

Mesela, hattatlık sanatında fevkalâde maharet kesbetmiş bir zât, “*Her cemâl ve kemâl sâhibi, kendi cemâl ve kemâlini görmek ve göstermek istemesi*” sırrınca, bir Kur’ân-ı Kerîm yazarak bu hattatlık kemâlini onda tezâhür ettirecek ve müştâk seyircilerine temâşâ ettirecektir. Bu zât, bunun zıddıyla muamele etse, yani hiç yazı yazmasa kendisinin hattat olduğunu nasıl gösterecek ve o kemâl nasıl bilinecektir?

İşte, o zâtaki hattatlık kemâlinin yazı yazmaya delâleti, müessirin esere delâletidir ve bir bürhan-ı limmîdir. O zâtın yazdığı yazıların, kendilerini bir hattatın

343 Bürhân-ı limmî: Kanunlardan hâdiselere, sebeplerden neticelere, eser sâhibinden esere giden delil; ateşin dumanı delil olması gibi.

344 Bürhân-ı innî: Hâdiselerden kanunlara, neticelerden sebeplere, eserden eser sâhibine giden delil; dumanın ateşe delil olması gibi.

yazdığına ve o zâtın mevcut, hayattar, âlim, irade sâhibi ve kudret sâhibi olduğuna delâletleri ise, *eserin müessire* delâletidir ve bir **bürhan-ı innî**dir.

Aynen bu misâl gibi, Hâlik-ı Lemyezel³⁴⁵ ve Kadîr-i Lâyezâl³⁴⁶ olan Allahu Azîmüştân'ın da nihayetsiz kudretini, ilmini, hikmetini ve sair sıfat-ı İlâhiye ve esmâ-i hüsnâsını tezâhür ettirmesi ve bu kâinat kitabını yazarak zîşuurların takdir ve istihsanını³⁴⁷ celbetmesi, ism-i **Hakîm**'in muktezâsıdır.³⁴⁸

İşte, O Kadîr-i Zülcelâl'in, semâ denizini umum yıldızlarıyla ve zemin yüzünü bütün envâ-ı nebatat ve hayvanatıyla kemâl-i intizamla ve nihayet sühûletle³⁴⁹ idare edecek bir nihayetsiz kudrete sâhip olması, bu kâinatın yaratılmasına bir bürhan-ı limmîdir. Umum mevcudatın nihayet sühûletle sevk ve idare edilmesinin O Kadîr-i Ezeliye delâleti ise, bir bürhan-ı innîdir.

Veya Ganiyy-i Mutlak ve Rezzâk-ı Kerîm olan O Rahmân-ı Rahîm'in Rezzâkiyetinin ve Rahmâniyetinin, umum zîhayatın rızıklandırılmasına delâleti bir bürhan-ı limmîdir. Bu terzik³⁵⁰ ve tena'umun³⁵¹ O Rezzâk-ı Kerîm'e delâleti ise bir bürhan-ı innîdir.

345 Hâlik-ı Lemyezel: Her şeyi yaratan, ezeli, ebedî Allah.

346 Kadîr-i Lâyezâl: Hiçbir zaman kaybolup gitmeyecek, sonsuz kudret sâhibi Allah.

347 İstihsan: Beğenme, güzel bulma, güzel sayma.

348 Muktezâ: Bir şeyin gereği olan, gereken, lâzım gelen şey, gerek, îcap.

349 Sühûlet: Kolaylıkla, kolayca.

350 Terzik: Rızık verme, besleme.

351 Tena'um: Nimet ve bolluk içinde bulunma.

Aynı şekilde, Allahu Teâlâ'nın nihayetsiz hikmeti, bu hikmetli mevcudatın yaratılmasına bir bürhan-ı limmîdir. Umum mevcudatta güneş gibi zâhir olan hikmet-i bâhirenin,³⁵² O Hakîm-i Mutlak'a delâleti ise, bir bürhan-ı innîdir. Veya Cenâb-ı Hakk'ın Rubûbiyet-i Mutlaka'sının, böyle bir kâinatın yaratılıp, nihayet sühûletle terbiye edilmesine delâleti bir bürhan-ı limmîdir. Bu kâinatta zerrattan³⁵³ seyyarata³⁵⁴ kadar tebâruz³⁵⁵ eden umumî terbiyenin, O Rabbü'l-Âlemîne şehâdeti ve delâleti ise bir bürhan-ı innîdir.

Diğer esmâ-i İlâhiye ve sıfat-ı Kudsiyeyi bu misâllere kıyas edebilirsiniz.

Netice itibariyle mesele şu noktaya münce³⁵⁶ oluyor:

Mâbudiyet, Hâlikiyet, rezzâkiyet, mâlikiyet, hâkimiyet gibi hakikatleri ifade eden Rubûbiyet dairesi; mahlûkiyet, merzukiyet,³⁵⁷ mef'uliyet,³⁵⁸ mahkûmiyet gibi hakikatleri ifade eden Ubûdiyet dairesine bir bürhan-ı limmîdir. Ubûdiyet dairesi ise Rubûbiyet dairesine bir bürhan-ı innîdir.

352 Hikmet-i bâhire: Apaçık hikmet; bir gaye ve faydaya yönelik olarak, tam yerli yerinde olmanın apaçık oluşu.

353 Zerrat: Zereler, atomlar.

354 Seyyarat: Gök cisimleri, gezegenler.

355 Tebâruz: Ortaya çıkarmak, görünmek.

356 Münce: Bir duruma veya şeye varıp son bulan.

357 Merzukiyet: Rızıklandırma.

358 Mef'uliyet: Edilgenlik, yapılmışlık; bir failin fiilinin tesiriyle olma durumu.

Evet, “*Lâ ilâhe illâllah*” cümlesi Rubûbiyet dairesini, “*Muhammedün Rasûlullah*” cümlesi ise ubûdiyet dairesini temsil etmektedir.

İşte, “**Kelime-i şehâdetin iki kelâmı birbirine şâhittir. Birincisi ikincisine bir bürhan-ı limmîdir. İkincisi birincisine bir bürhan-ı innîdir.**”³⁵⁹ cümlesinin bir vechi³⁶⁰ budur.

359 Nursî, Hutbe-i Şâmiye, RNK Neşriyat, İstanbul, s. 106.

360 Vecih: Yön.

Maddenin Kıdemi ve Ezeliyeti Muhaldir

Kadim bir şey, evveli olmamakla, gerek zâtında ve gerekse ahvalinde, sıfat ve hey’etinde kendisine tebeddül,³⁶¹ tegayyür³⁶² ve teessür ârız olmayan şeydir. Binaenaleyh, ecsâmıyla,³⁶³ atom ve maddesiyle kendisine tegayyür ve tebeddül ârız olan bu âleme kadîm diyenler, azîm bir hurafe ile delâlete düşmekte ve hükümlerinin tenâkuza³⁶⁴ isnad ettiğinin farkına varmamaktadırlar.

Hele, Meşâiyyûnun³⁶⁵ imamı sayılan ve muallim-i evvel³⁶⁶ olan **Aristo**’nun şu meselenin ucundaki muhalâtın farkına varmaması hayreti mucibtir.³⁶⁷ Şöyle ki:

Madde denilen şeyin, sûret-i cismaniyeden,³⁶⁸ yani cism-i ârız olan ahval ve hey’etlerden hâli olması imkânsızdır ve muhâldir.

361 Tebeddül: Değişim.

362 Tegayyür: Dönüşüm, değişim.

363 Ecsâm: Cisimler.

364 Tenâkuz: Çelişki.

365 Meşâiyyûn: Sadece akla güvenen Aristo geleneğini izleyen felsefeciler.

366 Muallim-i evvel: İlk öğretmen.

367 Mucib: Şaşkınlık veren, şaşırtan.

368 Sûret-i cismaniye: Cisme ait şekil; bedenî görünüş.

Evvelâ, madde mutlaka bir mekânda bulunacaktır. Ayrıca, madde, hareket ve sükûn,³⁶⁹ büyüklük ve küçüklük, uzunluk ve kısalık, sıvı ve katı olma gibi hallerin birinden veya birkaçından hâli olmayacaktır. Bunun aksini farz etmek, yani ne büyük ne de küçük olan veya ne uzun ne de kısa olan ilh... bir madde düşünmek, maddenin varlığını ortadan kaldırmak demek olacaktır. Çünkü cevher veya madde araz için şart ise de, cevherin veya maddenin varlığı ve bekâsı araz ile mevcuttur. Bu hâle göre, şart olmayınca meşrut³⁷⁰ da ortadan kalkmaz mı? Yani arazlar olmayınca madde de ortadan kalkmayacak mı?

Demek oluyor ki, yukarıda zikredilen maddenin, kendisini ayakta tutan sûret ve ahvâllerden hâli kalması muhâldir. O hâlde, kıdemi dâvâ olunan madde, hâdis³⁷¹ ve âriz olan sûretlerle kâim olmaktadır. Buna göre de, kadîmin hâdis veya hâdisin kadîm olması lâzım gelmiyor mu?

Meseleyi biraz daha izah etmeye çalışalım:

Mesela, sâbit olduğu iddia edilen bir atomun, mekândan hâli olmadığı malûmdur. Mekânın ise yeri boşluktur. Boşluk ise adem olduğundan, zikredilen atomun adem ile kaim ve dâim olması lâzım gelir. Hâlbuki kadîm bir şeyin evveli olmaz.

Hareket, sûret ve sair ahvâl ve sıfatlar da mekâna kıyas olunabilir.

369 Sükûn: Hareketsiz olma, sâkinlik, durulma, durgunluk.

370 Meşrut: Şarta bağlı olarak gelen, şart kılınan.

371 Hâdis: Sonradan meydana gelen.

Maddeye takılan sûret ve ahvâlin hâdis olduğu, yani sonradan meydana geldiği bilmüşâhede görünüyor. Mecma-i havadis³⁷² olan şu âlem, daima tazeleniyor, biri gelir, biri gider, kaybolur.

Bu hâle göre, kadîm olduğu iddia edilen maddenin, sıfat ve ahvâli hâdis olmuş oluyor. Bu ise muhâldir. Yani, bir şeyin kendisi kadîm, sıfatı hâdis olamaz. Mademki bu ahvâl ve sıfatlar hâdistirler, öyle ise madde de hâdistir, sonradan yaratılmıştır.

Şu bedîhî³⁷³ meseleyi de ayrıca nazar-ı dikkate almak icab eder. Şöyle ki:

Ahvâller ve sûretler kadîm olsaydı, bu takdirde tebeddül, tegayyür³⁷⁴ ve infialî³⁷⁵ kabul etmeyecek olan maddeden, bu âlem nasıl teşkil olunacaktı, bu musannâ³⁷⁶ kâinat, Fâil-i Muhtar olan Allahu Teâlâ'ya nasıl isnad edilecekti? İnfial ve tegayyürü kabul etmeyen bir şeyden, diğer bir şey nasıl meydana gelecekti?

Diğer taraftan, atomlar ve maddeler birbirinin misli olunca, aralarında bir fark, bir temâyüz ve şekil farklılığı olmaması lâzım gelmez miydi? Hâlbuki mevcudat binler çeşit imtiyaz ve teşehhusât³⁷⁷ vecihleriyle birbirinden ayrılmaktadır.

372 Mecma-i havadis: Olayların toplandığı yer.

373 Bedîhî: İspat gerektirmeyecek kadar açık, belli, aşîkâr.

374 Tegayyür: Dönüşüm, değişim.

375 İnfial: Fiilden etkilenme, bir tesirin gücü altında hareket etme.

376 Musannâ: Sanatlı.

377 Teşehhusât: Şahıslanma, belirlenme. Târif edilebilir hâle gelme.

İşte şu keyfiyet bu mevcudatın bir Sâni-i Kadîr ve Fâil-i Muhtar’dan sâdır olduğunu bilbedâhe³⁷⁸ göstermektedir.

Fâil-i Muhtar’dan sâdır olan eserler ise, bütün hâsiyetleriyle³⁷⁹ ademden oluyolar. Zira, o Fâil’den sâdır olan bir fiilin kasd ve irade ile olması için eserin ademden teşkili lâzım gelir. Aksi hâlde, yani hem madde, hem de sıfat ve ahvali kadîm olunca, artık onun üzerinde bir tasarruf nasıl düşünülebilir? Bu hâlde, zaten mevcut olan bir şeyin yapılması lâzım gelmez miydi?

Mesela; Cenâb-ı Hakk’ın eşyayı halletmesi fiilinin tecellîsi için, eşyanın adem-i sırfatı icadı lâzım geldiği gibi, musavviriyetin³⁸⁰ tecellîsi için de sûretlerin hâdis olması icab eder. Madde de sûreti de kadîm kabul edilince, halk ve tasvir fiillerinin tecellîsi nasıl olacaktı?

Diğer ef’al-i İlâhiye’yi bunlara kıyas edebilirsiniz.

Bu hâlde göre, Fâil-i Muhtar olan Kadîr-i Ezeli’ye îman etmekle, maddenin kâdemine inanmak arasında tezat vardır.

*Mezkûr izahattan maddenin ve kâinatın hâdis olduğu bilbedâhe sâbit oldu. Öyle ise, **Fâil-i Muhtar, Alîm-i Mutlak ve Hâlik-ı Külli Şey** olan **O Hakîm-i Ezeli**, bu mevcudatı adem-i sırfatı³⁸¹ halk ve inşa etmiştir.*

378 Bilbedâhe: Apaçık bir şekilde.

379 Hâsiyet: Bir şeye has nitelik, o nesnede bulunan meziyet, kuvvet, tesir, hasa.

380 Musavviriyet: Şekil vermek, şekillendirmek.

381 Adem-i sırf: Tam anlamıyla yokluk, mutlak yokluk.

İçtihat Heveslilerine

İmanı zaif, felsefesi kavi bir kısım kimseler, müçtehidin-i izâma³⁸² müsâvat³⁸³ dâvâ etmekte ve “*Onlar da bizim gibi insanlardır, hata yapabilirler, o hâlde biz de içtihat³⁸⁴ yapabiliriz.*” diyerek, ahkâm-ı istinbat³⁸⁵ etmeye cür’et göstermektedirler. Bu nâehil³⁸⁶ ve haddini mütecâviz³⁸⁷ şahıslar, kendi söz ve fiillerinin şeriata uyup uymadığını bizzat kendilerinin tespit edecekleri ve Kur’ân ve Hadis’te mesnedini bulamadıkları meseleleri de kıyas yapmak sûretiyle halledebilecekleri iddiasındadırlar. Hâlbuki bu tarz hareket, çok cihetlerde mecruh³⁸⁸ ve mualleldir.³⁸⁹ Zira kıyasla netice tespit etmek gibi bir iddiayı, bu zamanda değil herhangi bir kimse, belki mütehasıs büyük bir din âlimi de yapamaz.

382 Müçtehidin-i izâm: Büyük müçtehitler.

383 Müsâvat: Aynı seviyede olma, eşitlik, denklik.

384 İçtihat: Müçtehit vasfını kazanmış bir İslâm âliminin, Kur’ân ve sünnette bulunmayan veya açıkça belirtilmeyen şer’î bir meseleyi, Kur’ân ve sünnetin rûhuna aykırı olmamak şartıyla halletmek veya hükme bağlamak hususunda gösterdiği üstün gayret ve çalışma, bu çalışma sonunda verilen hüküm.

385 Ahkâm-ı istinbat: Hüküm çıkarma.

386 Nâehil: Ehil olmayan, işten anlamayan.

387 Mütecâviz: Sınırı geçen, haddi aşan.

388 Mecruh: Yaralı, yaralanmış.

389 Muallel: Kusuru, noksanı olan, eksik, sakat, illetli.

Malûmdur ki, her vazifenin ve her ilmin ve fennin ehil ve etbâları³⁹⁰ başka başkadır. Yine kaide-i mukarrerendedir³⁹¹ ki: **“Bir fennin çok mâhir mütehhassısı, diğer fenlerin mukallididir.”**³⁹² Mesela, hendese³⁹³ gibi bir ilimde mâhir olan zât, tıp gibi diğer bir fende âmi ve tufeylîdir. Birinin metâi diğerinden istenilmez. Kezâ, bugün bir din âlimi ne kadar kabiliyetli olursa olsun, o müctehidin-i izâmın ancak kelâmınlrını anlayıp, müstaid³⁹⁴ bir şakirt ve talebe olabilir ve bundan ileriye geçemez.

Evet, hiç kimse ne kendini, ne efkâr ve ezhânını,³⁹⁵ ne de kalp ve niyetini ve ne de zamanını, müctehidin-i izâmın ağraz-ı fasideden³⁹⁶ temiz olan efkâr, ahvâl ve ezhânına kıyas edebilir. Böyle bir kıyas “kıyas-ı maal-fânık”tır.³⁹⁷

Meselenin anlaşılmasına yardım için, şu kaideyi de arz edelim. Hakikatin mahiyeti bir olmakla beraber, efradının zımında tahakkuk³⁹⁸ tarzları ayrı ayrıdır.

Mesela; sinek de uçar amma, “*kartal gibiyim*” diyemez. Birisine açılan ufkî daire, diğeriyle muvâzene³⁹⁹ gelmez ve tartışılmaz. Veya buğday da sünbül

390 Etbâ: Bir kimseye tâbi olanlar, ona uyanlar.

391 Kaide-i mukarrere: Kesin bir şekilde ortaya konulan kural.

392 Mukallid: Taklitçi, taklid eden, başkasına özenerek onun gibi olmaya çalışan.

393 Hendese: Geometri.

394 Müstaid: Kabiliyetli.

395 Ezhân: Zihinler.

396 Ağraz-ı faside: Bozuk maksatlar, bozguncu niyetler.

397 Kıyas-ı maal-fânık: Birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan kıyas.

398 Tahakkuk: Gerçekleşme.

399 Muvâzene: Denge.

verir, lâkin ağaç olamaz. İşte, kâinattaki bütün nisbî⁴⁰⁰ kanunlar bu nev'idendir.

Binaenaleyh mekteplerde okutulan fenlerin de mahiyetleri bir olsa dahi, tedrisat tarzları başka başkadır. Mesela; ilkokulda da matematik dersi okunur, fakat bu okuldan mühendis çıkmaz.

Aynı şekilde, ulûm-u diniyenin yüksek mahiyetinin, müçtehidin tabakasındaki tahakkuk keyfiyeti, fukaha-i izâm, müfessir ve muhaddis-i kirâm hazretlerindeki tezâhür keyfiyetiyle kıyas edilip ölçülemez. Elbette, her yıldızın güneşten istifadesi, kabiliyet ve istidadı nisbetindedir.

Evet, içtihat fezâsının yıldızları, tiryak hükmünde olan yüksek dinî hakikatleri, bir laboratuvar mahiyetindeki edille-i şer'iyye⁴⁰¹ ile tahlil, terkip ve tanzim ettikten sonra gittiler. Lâkin hamd olsun ki meydana boş bırakmayarak, asırları nurlarıyla ziyadâr eyleyen ve her biri dünyevî ve uhrevî birçok hakikatlerin ve esrarın hazinesi olan, dost ve düşmanın takdir ve tebçillerine⁴⁰² mazhar milyonlarca kitabı bırakıp sonra gittiler.

Bu zamanda, İslâmiyete hizmet arzusunda bulunan zamanın din âlimleri, selef-i sâlihînden⁴⁰³ bizlere miras kalan ulûm-u diniyeye⁴⁰⁴ ait her çeşit yüksek cevherlerin kutusu hükmünde olan sedef-misâl kitaplarını taharri⁴⁰⁵

400 Nisbî: Kıyaslama ile olan, göreceli.

401 Edille-i şer'iyye: Gerçeğe ulaştıran şey anlamında kelâm ve fıkıhta kullanılan terim.

402 Tebcil: Yüceltme, saygı gösterme.

403 Sef-i Sâlihîn: İslâm'ın ilk beş asrında yaşayan Ehl-i Sünnet âlimleri.

404 Ulûm-u diniye: Dinî ilimler.

405 Taharri: Araştırma, inceleme.

ve tettebbu'⁴⁰⁶ edip bizleri tenvir⁴⁰⁷ ve irşad ederlerse ne âlâ, etsinler. Yoksa, soğuk bir taassup⁴⁰⁸ veya tefevvuk⁴⁰⁹ meylliyle içtihat dâvâsında bulunan ve şu hârîka eserleri basit anlayışlarıyla hafife alan basit ve hafif insanlar, hâmiyet⁴¹⁰ yerine hıyânet, hizmet yerine cinâyet etmiş olurlar. Mevzuyla alâkasına binâen içtihadı târif ve bir kısım şartlarını izah edelim:

İçtihat, usûl-ü fıkıhta târif edildiği gibi: “*Ahkâm-ı şer’iyye-i fer’iyyeyi*,⁴¹¹ *edille-i erbaâdan*⁴¹² *istihraç*⁴¹³

406 Tettebbu: Araştırıp tetkik etme.

407 Tenvir: Aydınlatma, bilgilendirme.

408 Taassup: Bir din ve inanışa, bir fikre aşırı derecede bağlı olup onun dışındakileri düşman gibi görme.

409 Tefevvuk: Üstünlük, üstün gelme.

410 Hâmiyet: Milletin, yurdunun, yakınlarının şerefini koruma gayreti, millî şeref ve haysiyet, fazîlet.

411 Ahkâm-ı şer’iyye-i fer’iyye: Şeriatın asla ait olmayan (detay) hükümleri. Fer’ sözlükte; ayrntı, bir asıldan ayrılan kolların her biri ve şu’be, esas olmayıp ikinci derecede önemli olan şey anlamlarına gelir. Asl’ın karşıtıdır. Çoğulu fûrû’dur. Fer’î ise asla ait olmayıp, fer’a ait olana denir. Meselede sorulup cevabı istenilen şey, soru; bir ilim ve fenle ilgili olup çözümü istenen konu ve bugünkü dilde sorun anlamlarına gelir.

İslâm dininin îman ve amelin birleşmesinden meydana gelen bir bütün olduğu göz önünde tutulursa; îmana ilişkin konularda asıl mesele; ibâdet, muamelat (medenî ilişkiler) ve ukûbat (cezalar) ile ilişkin konular da fer’î mes’ele kapsamına girer. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre itikadî meseleler dinin aslını ve temelini oluştururlar ki, bu esaslar ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem’den (a.s) Allah tarafından tebliğ ettikleri İlâhî dinlerin temelini oluşturmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s): “Esasen peygamberler baba bir kardeşirler, anaları ayırdır, dinleri birdir.” (Tecrid-i sarîh Tercümesi, IX, 180) buyururken, bütün peygamberlerin tebliğ ettiği îman esaslarının aynı, şerâat hükümlerinin ise ayrı olduğunu vurgulamak istemiştir. (Şâmil İslâm Ansiklopedisi)

412 Edille-i erbaâ: Dört delil: Kur’ân, Sünnet, İcmâ, Kıyas.

413 İstihraç: Anlam çıkarma.

ve *istinbattır*.⁴¹⁴ Yani, dört delil olan Kur’ân, Hadîs, İcmâ ve Kıyas’tan ahkâm⁴¹⁵ çıkarmaktır. Bu ise müçtehidin-i izâmın⁴¹⁶ vazifesidir.

Müçtehidin Vasıfları – İctihadın Şartları:

Evvelâ, Kur’ân-ı Kerîm’in şer’î ve lügavî mânâları ve bunların kısımları, yani has,⁴¹⁷ âmm,⁴¹⁸ müşterek, sarîh, kinâye, zâhir, nassa, hâfi,⁴¹⁹ müşkil,⁴²⁰ müteşâbih,⁴²¹ dâll bi’l-ibâre,⁴²² dâll bi’l-iktizâ,⁴²³ dâll bi’d-delâle,⁴²⁴ nâsih,⁴²⁵ mensuh⁴²⁶ ve sair aksam ve mânâlar müçtehidde meleke ve kariha⁴²⁷ hâline gelmelidir. Bu ilimleri sadece bilmekle içtihat yapılamaz. Mesela, Celâleddin-i Süyûtî gibi çeşitli ilimlerde dört yüz kadar esere sâhip ve çok defa uyanık iken sohbet-i nebeviyeye mazhar olan muhakkik⁴²⁸ bir zât, birkaç meselede içtihat etmek istediğinde devrin büyük fakihleri: **“Devr-i içtihat geçmiştir, sen içtihat yapmak iktidarında değilsin.”** diye kendisine karşı çıkmışlardır. Ömer Nasuhî Bilmen de: “Hu-

414 İstinbat: Bir sözden, bir işten bir anlam çıkarma, dolayısıyla anlama.

415 Ahkâm: Hükümler, kanunlar, nizamlar.

416 Müçtehidin-i izâm: Büyük müçtehitler.

417 Has: Özel.

418 Âmm: Genel.

419 Hâfi: Gizli.

420 Müşkil: Zor.

421 Müteşâbih: Mânâsı açık olmayan.

422 Dâll bi’l-ibâre: İbaresıyla delâlet eden.

423 Dâll bi’l-iktizâ: İktizası ile delâlet eden.

424 Dâll bi’d-delâle: Delâlet yoluyla delâlet eden.

425 Nâsih: Hükümünü ortadan kaldıran, iptal eden.

426 Mensuh: Geçersiz kılınmış, hükümsüz bırakılmış, hükmü ortadan kaldırılmış.

427 Kariha: Zihin kudreti, fikirler.

428 Muhakkik: Gerçekleri araştıran ve delilleriyle bilen âlim.

kuk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamûsu” adlı eserinde müçtehidleri büyüklük sırasına göre, müçtehid fi’ş-şer’î,⁴²⁹ müçtehid fi’l-mezheb,⁴³⁰ müçtehid fi’l-mesele,⁴³¹ ashab-ı tahriç,⁴³² ashab-ı tercih,⁴³³ ashab-ı temyiz⁴³⁴ ve mukallid-i mahz⁴³⁵ olarak sınıflandırmakta ve en alt tabaka olan mukallid-i mahz kısmını şöyle izah etmektedir:

“Bu, içtihad, tahriç ve tercihe salâhiyettar olmayıp, yalnız bir mezhebe mensup hükümlerin, meselelerin ve

429 Müçtehid fi’ş-şer’î: Buna müçtehid-i mutlak denir. Asıl ve ayrıntıda bir başka müçtehidî taklide mecbur olmayan İmâm-ı Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şâfiî, İmâm-ı Hanbelî gibi zevattır.

430 Müçtehid fi’l-mezheb: İctihatta tâbi olduğu mezhep imamlarının takdir ettiği yöntem ve kurallar üzerine hareket eden müçtehidlerdir: İmâm-ı Ebû Yusuf, İmâm-ı Muhammed gibi.

431 Müçtehid fi’l-mesele: Kendi mezhebinde hükmü mevcut olmayan bir meselede içtihad muktedir olan fakihlere denir. Mesela: Ebû Hasan el-Kerhî, Şemsü’l-eimme el-Hülvânî, İmâm Serahsî gibi birçok zâtlar... Bu zâtlar ne asılda ne de ayrıntıda mezhep imamlarına asla muhalefet etmemişlerdir. Yalnız yeni hâdiselerde onların koyduğu usûl ve kaideler üzere içtihat yapmışlardır.

432 Ashab-ı tahriç: Bu zâtlar, içtihat iktidarına sâhip olmayan mukallitlerdir. Bunlar kendi mezhep imamlarından nakil olup da birkaç cihete ihtimâli olan tam belirgin meseleleri tefsir ve açıklamaya muktedir olan fakihlerdir. Mesela: Cessâs, Ebû Bekir er-Razi gibi meşhur zâtlar.

433 Ashab-ı Tercih: Halkın örfünü, âdetini ve zamanın ihtiyacını dikkate alarak mezhebindeki muhtelif rivâyetlerden en uygun olanını tercih iktidarına sâhip olan ulemâ-i kiramdır. Mesela: Meşhur “Kudurî” sâhibi Ebû’l Hasan, Hidâye sâhibi Şeyh-ül İslâm Merğînânî gibi.

434 Ashab-ı Temyiz: Bunlar tercihe iktidarları olmayıp, kendi mezheplerinde mevcut bulunan kavi ile zayıf hüküm arasını temyize muktedir olan zevattır. Mesela, Kenz’in müellifi Nesefî, Muhtar’ın sâhibi Ebû Fazl Müceddidi el-Mevsilî, Vikâye’nin sâhibi Tâcû’s-Şerîa Mahmud Buhârî, gibi...

435 Mukallid-i mahz: Sadece mukallid, sırf mukallid.

rivâyetlerin büyük bir kısmını hıfzetmiş, bunları eserlerine derceylemiş olan herhangi bir zâttır."⁴³⁶

Ömer Nasuhî Efendi bu izahtan sonra dokuzuncu asrın en büyük Hanefî fukahasından olup, her bir cildi dokuz yüzü aşkın sahifeden müteşekkil altı ciltlik **“Red-dü’l-Muhtar”** isimli fıkıh eserinin sâhibi olan İbni Âbidin’i *“mukallid-i mahz”* kısmına misâl vermektedir.

Ayrıca müçtehid, hadîs-i şeriflerin de metin ve senediyle mânâlarını ve aksamalarını bilmeli ve râvilerin ahvâllerine, hadisın cerh ve tâdillerine, nasih ve men-suhlarına, tarik-i vürudlarına vâkıf olmalıdır.

Diğer taraftan müçtehid; örf ve âdete vâkıf olmakla beraber, hangi yerde icma’ vârid olduğunu da bilmelidir, taa ki ona muhalif içtihadta bulunmasın.

Ve nihayet müçtehid, kıyasın vecihlerini bütün şartlarıyla, ahkâmıyla, aksamıyla, makbul ve merdu-duyla⁴³⁷ ihâta etmiş olmalıdır.

Bir kimsede bu şartlardan birisi veya bir cüz’ü bulunmazsa, o kimseye istilâhi mânâsıyla müçtehid denilmez. Kuru dâvâ ile sultan olunmaz. Zira delil istenilir, tasvir-i müddeâ⁴³⁸ ile aldanılmaz.

Şu önemli hususa da işaret edelim ki, mutlak müçtehid kendi akıl, hayal ve hissiyatından mesele istihraç⁴³⁹ edemez. Ancak bütün gücünü kullanmış olmak

436 Bilmen, Ömer Nasuhî, Hukuk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamûsu, Bilmen Yayınevi, İstanbul, I/246.

437 Merdud: Reddedilmiş, geri çevrilmiş.

438 Tasvir-i müddeâ: İddia edilen şeyin delilsiz tasviri, sanatlı bir biçimde anlatımı.

439 İstihraç: Bir meselenin bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarma.

şartıyla dört delil-i şer’î içinde saklı bulunan ve dinin itikatla ilgili olmayan fer’î⁴⁴⁰ meselelerini istihraç edebilir. Aksi hâlde mes’ul olur.

Kaldı ki, “*Bu zamanda bu evsafa*⁴⁴¹ *bir kimse yer-yüzünde var mıdır ve bir şahsın bu evsafa yetişmesi mümkün müdür?*” meselesi de ayrıca nazara alınmalıdır. Evet, zâtında mümkün olsa bile, âdeten vukuu dördüncü asırdan beri cumhur-u ulemânın beyan ve ikrarıyla⁴⁴² sâbit olmamıştır. Durumun böyle olduğunu ulûm-u diniyenin⁴⁴³ asrımızdaki mütehasıs⁴⁴⁴ ve muhakkiklerinden⁴⁴⁵ **Hüseyin-i Cîsrî, Ömer Nasuhi ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri** ve diğer zâtlar da kitaplarında beyan etmişlerdir.

Zaten şimdiye kadar müçtehidlik dâvâ edenler, mücerret⁴⁴⁶ iddiadan ileri gidemeyip, kîl u kâl⁴⁴⁷ etmişlerdir. Şimdi de iddia eden varsa buyursun içtihat etsin!

440 Fer’î: Asla değil fer’e ait olan, ayrıntılarla ilgili olan, şube, dal ve kollara ait bulunan.

441 Evsaf: Nitelikler, vasıflar.

442 İkrar: Gizlemeyip açıklama, itiraf etme, kabul etme.

443 Ulûm-u diniye: Din ilimleri.

444 Mütehasıs: Uzman.

445 Muhakkik: Bir şeyin, bir olay veya durumun aslını esasını, doğru olup olmadığını araştıran, gerçeği ortaya koyan, tahkik eden kimse.

446 Mücerret: Madde ve cisim hâlinde olmayan, düşüncede var olan, zihinde soyutlama, tecrit yoluyla elde edilen, soyut.

447 Kîl u kâl: Dedikodu, boş söz.

Tahmid

Takdis ederiz. O Zât-ı Zülcelâl'i ki, O'nun kib-riyâ-yı zâtının azameti karşısında hayrette kalan akıllarımızın bu hayret ateşini namaz ile ve ondaki tekbirler ile bir derece söndürüyoruz.

Tenzih ederiz O Zât-ı Zülcelâl'i ki, O'nun sıfat-ı celâliyesinin nihayetsiz saha ve meydanında idrak ve ezhânımızın⁴⁴⁸ acz ve hayranlığını secdeye kapanmakla bir derece teskin ediyoruz.

Tebcil ederiz O Zât-ı Kerîm'i ki, esmâ-i kudsiyesinin daire-i ihâtasında lâl olan dillerimizi tesbih ve tahmidlerle bir derece konuşturuyoruz.

Tahmid ederiz O Zât-ı Ehâd'ı ki, esmâ-i İlâhiye'sinden tezâhür eden bu kâinatın, umum ecream⁴⁴⁹ ve âsumânıyla⁴⁵⁰ yaptığı tesbih ve tahiyyeleri kendi nâmımıza o Celîl-i Zülcelâl'e ve O Cemîl-i Bîmisâl'e takdim

448 Ezhân: Zihinler.

449 Ecream: Gök cisimleri.

450 Âsumân: Gökyüzü, gökkubbe.

etmekle dergâh-ı ulûhiyetinde azametinde karşı tazim ve tebcillerimizi bir derece îfâ ediyoruz.

Tazim ederiz O Zât-ı Hakîm'i ki, O'nun sıfat ve es-mâsı akıl ve idrak sâhiplerinin bîhakkin derk ve ihâtasından münezzehtir olduğu gibi, esmâsının bir nakşı olan gözümüz önündeki bu âsâr-ı bediası dahi akıl ile bitemâmihâ⁴⁵¹ fehm edilmekten⁴⁵² mübeccel⁴⁵³ ve müberrâdır.⁴⁵⁴

Tekbir ederiz O Zât-ı Kadîr'i ki, nihayetsiz esrâr-ı İlâhiyi hâvi⁴⁵⁵ ve kemâlât arşının kutb-u âzamı olan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bizlere mürşid ve imam olarak göndermiştir.

Evet, O Zât (s.a.v) mevcûdatın mukaddes tâcı, âlemin zümrüt ve cevheri, cihanın mânevî sultanı, Firdevs-i Cinân'ın⁴⁵⁶ Şâh-ı Alişân'ı,⁴⁵⁷ ilim ve medeniyetin medinesi, mârifet ve hakaikin⁴⁵⁸ emîri, fazilet ve feyzin medâr⁴⁵⁹ ve merkezi, hülâsa her kemâl ve cemâlde zirvede olduğu gibi, bütün şeref ve meziyetlerin de mâkesi⁴⁶⁰ ve mazharı olmuştur.

Âriflere irfan O'ndan geliyor. Hikmet ve beyan O'nun kevser-i lisanından akıyor. Herkes hikmet

451 Bitemâmihâ: Tamamen, bütünüyle, hepsi.

452 Fehmedilmek: Anlaşılacak, idrak edilmek.

453 Mübeccel: Yüceltilmiş, ululanmış, yüce, ulu.

454 Müberrâ: İlgisi, alâkası kalmamış, arınmış, arındırılmış.

455 Hâvi: İçine alan, içinde bulunduran, içeren.

456 Firdevs-i Cinân: Firdevs cennetleri.

457 Şâh-ı Alişân: Şâhı yüce bir şâh.

458 Hakaik: Hakikatler, gerçekler.

459 Medâr: Kaynak, sebep.

460 Mâkes: Bir şeyin yansıdığı, aksettiği yer, akis yeri.

testilerini O'ndan dolduruyor. İlâhi saadetler ve sürurlar O'nun eliyle tevzin ve taksim olunuyor. Nebîler O'nun nûruyla nurlanıp, şerefleniyor. Sıddîklar, Fâruklar, Osmanlar, Haydarlar ve umum sahabe yıldızları ve müridler, müçtehitler, mücedditler, evliyâ ve asfiyâ hep O'nun câzibesıyla dönüyorlar ve yürüyorlar.

Hülâsa-i mevcûdat⁴⁶¹ ve fezleke-i kâinat⁴⁶² olan O Rasûl-ü Kibriyâ'ya âlemin zerrat ve mürekkebatı adince ilelebet salât ve selâm olsun!

461 Hülâsa-i mevcûdat: Varlıkların özü, en seçkini Hz. Muhammed (s.a.v).

462 Fezleke-i kâinat: Kâinatın hülâsası, özü olan Hz. Muhammed (s.a.v).

Bibliyografya

Kur'ân-ı Kerim.

Bilmen, Ömer Nasuhî, Hukuk-ı İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye
Kamûsu, Bilmen Yayınevi, İstanbul.

Nursî, Bediüzzaman Said, Âsâr-ı Bedîiyye, RNK Neşriyat,
İstanbul.

____, Âyet-ül Kübrâ, RNK Neşriyat, İstanbul.

____, Gençlik Rehberi, RNK Neşriyat, İstanbul.

____, Hutbe-i Şâmiye, RNK Neşriyat, İstanbul.

____, İşârâtü'l İ'caz, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Lem'alar, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Mektubat, RNK Neşriyat, İstanbul 2018.

____, Mesnevî-i Nuriye, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Sözler, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Şuâlar, RNK Neşriyat, İstanbul 2020.

____, Uhuvvet Risalesi, RNK Neşriyat, İstanbul.

Suyûtî, Celaleddin, ed-Dürrü'l Mensur.

İndeks

A

Âdem 25, 88
âdetullah 48
âhiret 22, 83
âhirete eli boş gitmek 23
âhirzaman 167
ahlâksızlık 26
âlem-i hayat 67
âlem-i insan 67
âlem-i kâinat 67
âlem-i misâl 175
Âlem-i vücûd 144
âlim 4, 5, 26, 29, 65, 79, 102,
113, 120, 122, 181, 224
Ankara 63
Arap 28, 29
Arapça 76
Aristo 227
asfiyâ 177, 241
Asr-ı Saadet 73
aşr-ı şerif 93
Atom 179
Avâlim-i Süfliye 163
Avâlim-i Ulviye 163
aynelyakîn 94

B

Basra 86
Basra ulemâsı 86

Bediüzzaman 5, 6, 12, 70,
207, 243
beşer 15, 81, 85, 130
Bürhan-ı İnni 223
Bürhan-ı limmî 223

C

câzibe kanunu 133
cehennem 144, 196
Celâleddin-i Süyûtî 235
cemaat 39, 40, 57, 59, 66, 70
cemaatler 59, 69
Cemiyetin ıslahı 42
cennet 38, 108, 196
cesed-i hilkat 143
ceset 17, 142
cihad 35
cism-i ârız 227

D

dâfia kanunu 133
dâvâ 5, 29, 57, 58, 64, 65, 67,
126, 228, 231, 237, 238
Devlet 6, 41
Devr-i içtihat 235
dîvânelik 79, 84
doktor 21, 44, 63, 64, 79
duha (kuşluk) 77
dünyada misafir ve yolcu 26

dünyevî menfaat 16
düşmanlık 40

E

Ebedî saadet 16
Ebû Ubeyde 69
elektrik mühendisi 79
elementler 122, 208
elem ve keder 26
Endülüs 69
Erzurum 2, 3, 4, 5, 24, 27, 49,
125, 147, 165
eşitlik 106, 107
esmâ-i İlâhiye 30, 176, 178,
225, 239
evliyâ 177, 241

F

fakirlik 26
Fatih Sultan Mehmed 167
fazilet 18, 26, 33, 45, 65, 240
Ferman-ı İlâhî 217
Firdevs cennetleri 240
Firdevs-i Cinân 240

G

Gazilik 69

H

hâkimiyet 222, 225
Hâkimiyet-i İlâhiye 219
hakkalyakîn 94
hâlet-i rûhiye 51
Hâlikiyet 225
Hallâc-ı Mansûr 215
Hasankale 165
Haşır 93
hattatlık 223

hayırhah 53
hilafet 71
hubb-u câh 197
hücre yenilenmesi 42
Hüseyn-i Cisrî 238
Hüsn-ü niyet 62
Hz. Ali 75
Hz. Ebû Bekir 71
Hz. Hamza 60
Hz. Muaviye 75
Hz. Ömer 71
Hz. Peygamber 58, 59, 62
Hz. Rasûlullah 60, 61

I

İbni Abbas 88
İbni Âbidin 237
İcmâ 234, 235
içtihat 231, 233, 234, 235,
238
İhkak-ı Hakk 174
ihlâs 35, 40, 66
ih sanat-ı Rabbaniye 19
ilim 14, 16, 18, 26, 55, 76, 86,
95, 103, 122, 165, 166,
167, 181, 182, 189, 191,
198, 208, 210, 240
İnkılâb 208
insan-ı ekber 204
İnsanın fitrî vazifesi 18
İntizam 147
İrk 28
İsm-i Âzam 176
İspanya 69
İstanbul 12, 24, 27, 39, 59,
66, 104, 108, 124, 125,
126, 167, 226, 243

istişâre 53, 54, 58, 60, 117
isyan 26, 73, 101, 144
isyanlar ve günahlar 23
ıslâhât 41

K

kader 43, 166, 175
kâr-ı akıl 57, 67
kavl-i leyyin 62
Kimya 79
Kıyas 234, 235
kozmoğrafyacı âlim 79
Kudret-i İlâhiyye 220
Kûfe 86
Kûfe uleması 86
küfür 26, 73, 159
Küre-i arz 20
Kürt 29

L

Levh-i Mahfûz 175

M

maarif 41
Mâbudiyyet 225
maddîyat 135
mahkûmiyyet 225
mahlûkiyyet 225
makam 16, 26, 172
mâlikîyyet 225
mânevî fabrikalar 14
mâneviyat 122, 135
mârifet 43, 148, 221, 240
mârifetullah 16, 197
Matematik 122, 194
Mecma-i havadis 229
Medine 4, 59

mef'uliyet 225
Mehmed Âkif 76
melekler 156
Merkür 136
Mertebe-i Âzam 176
merzukîyyet 225
meşveret 59, 60
Mimar Sinan 93
mî'rac 109, 196
Mübâşeret 187
muhabbetullah 16
muhakeme 27, 75
Müsâvat 107
müşâvere 56, 58, 59, 61
müşevvik 27
müspet veya menfî 29
müstakim 53, 58, 155
müsteşar 53
mütefekkir 4, 53, 131
mütefennin 78, 131
Mutlak eşitlik 106
muzafferîyyet 70

N

namaz 32, 110, 239
Nübüvvet 60
Nur Külliyyatı 50

O

ölüm 215
Ömer Nasuhî Bilmen 235

P

padişahlık 135
Palandöken 49
peygamberler 100, 177
Psikolojik 56

R

Rahmâniyyet 153
rahmet 39, 61, 198
Rasûl-i Ekrem 59, 60, 61, 62,
68, 73, 240
Rezzâkiyet 153
Rubûbiyet 225, 226
ruh 5, 17, 30, 31, 32, 56, 65,
70, 86, 92, 113, 123, 132,
135, 150, 151, 174, 175,
184, 189, 199, 203, 204
rûhun elbisesi 17

S

sadrazamlık 135
sahâbiler 61, 71, 73
Şâh-ı Alişân 240
şahs-ı mânevî 41
şehitlik 69
Selimiye 93, 94, 98, 99, 136
şeriat 31
servet 16, 26, 122
şeyh 64
Şeyhülislâm Mustafa Sabri
238
seyyah 92, 179
Seyyareler 208
şiddet-i zuhûr 185
Şirket-i mânevîye 46
sistem 136
sıfat-ı İlâhiye 96, 198, 224
sünnetullah 48
şuur 43, 58, 122, 123

T

tabiat 111, 114, 115, 116,
128, 131
tarik-i selâmet 67

Târik bin Ziyad 69
tedavi 5, 21, 41, 42, 43, 44,
57, 64, 66, 159
tefekür 19, 95, 96, 109, 139,
150, 193, 195, 196
tekvinî 30
terakkî 17, 30, 32, 45, 55, 73,
79, 195, 197
terbiye 26, 59, 176, 177, 180,
197, 225
teselsül 85
tevhid 131
Tuleytula 69
Türk 29

U

Ubûdiyet 225
uhrevî 46, 233
Uhud 59, 60, 62
Uhud Savaşı 59, 62
uhuvvet 40, 66
ulemâ 58
Üstâd 5, 50, 207

V

Vahdet 59, 132, 201
vahdet-i his 59
Vahdet-i tedris 59
vahdet-i terbiye 59
vaz-u nasihat 66
vefat-ı Nebevi 69
Venüs 136

Y

yolculuk 23
Yûnus Emre 76

Z

zevk ve safâ 26